శ్రీ

చింతామణి.

ఇది మాసమున కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౭.] రాజమహేంద్రవరము. హేవిళంబిసంవత్సర ఆషాఢ శ్రావణమాసములు. [సంచిక. ౧, ౨.

కృతివిమర్శనము.

కన్యాశుల్కము.

ఘనతకెక్కిన శ్రీ విజయనగరము మహారాజులుగారి శాస్త్రపాఠశాలలో సహాయోపాధ్యాయులును శ్రీవిజయనగర సంస్థానమునఁ బ్రాచీనలిపి పాఠకులునునగు మహారాజశ్రీ గురుజాడ అప్పారావు పంతులు బి. ఏ. గారిచే రచింపఁబడిన 'కన్యాశుల్క' మను నవీన నాటకము మా కార్యస్థానము నలంకరించినది. ఇది యాఱంకముల నాటకము. ఈ నాటకమునం దతిబాల్యవివాహములు కన్యావిక్రయము మొదలగు దురాచారములవలన దేశమునకుఁ గలుగు నష్టములు చక్కఁగా వర్ణింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథము హాస్యరసప్రధానము. ఈ గ్రంథముఁ జక్కఁగా పరిశోధించినచోఁ గులాచార సంస్కరణ మావశ్యకమని తోఁచకమానదు. ఇదివరలో సంఘదురాచార సంస్కరణమునుగూర్చి వ్రాయఁబడిన 'బ్రాహ్మవివాహము' మొదలగు గ్రంథములకంటె నీగ్రంథము నూతనపద్ధతిని వ్రాయఁబడినట్లు గ్రంథకర్తగారు పీఠికయందుఁ దెలియఁజేసియున్నారు. ఈ గ్రంథము నాటకరూపమున వ్రాయఁబడుటచేఁ జదువరులకు హృదయరంజకముగానే యుండవచ్చును. జనోపయోగార్థమై రచింపఁబడిన ఈ గ్రంథపఠనము వలన దేశారిష్టములు కొంతవరకు తొలగిపోవుఁగాత! ఏతద్గ్రంథరచనయందలి గ్రంథకర్తగారి ముఖ్యోద్దేశము నెఱవేఱునుగాక! సర్వజనసామాన్య గ్రాహ్యమైన నీగ్రంథము దేశమంతటను వ్యాపించి సంఘసంస్కరణమునకు సహకారిగా నుండుఁగాక! కావలయువారు గ్రంథకర్తగారికి విజయనగరము వ్రాసి పుస్తకముల బడయవచ్చును. వెల ఎనిమిది అణాలు. — A. S.

శ్రీవిక్టోరియా డయిమండుజూబిలీ పద్యములు.

రోగారోగ్య వివేకము.

'శ్రీమత్క్నేయ రోగారోగ్య వివేక' మను నీగ్రంథము లూయిస్ కూనె దొరగారివలన జర్మనీభాషలో రచింపఁబడి డాక్టరు వేకరుగారివలన నాంగ్లేయ భాషలోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడి తాడేపల్లిగూడెములో డెప్యూటీ సూపరెంటెండెంటుగా నున్న మహారాజశ్రీ ద్రోణంరాజు వేంకటాచలపతిశర్మ గారిచేఁ దెనిగింపఁబడినది. ఈపుస్తకమిదివరలో నిరువదిరెండుభాషలలో బ్రకటింపఁబడియున్నది. ఈగ్రంథమును పూర్తిగ జదివినపక్షమున శరీరమున రోగముగలదో లేదో సులభముగ నందరు నెరుగ వచ్చును. ఈగ్రంథము సర్వజనోపయుక్తమనుట కెంతయు సందియము లేదు. సర్వాన సామాన్యగ్రాహ్యముగా వ్రాయఁబడినది. సమస్తరోగములకును నూతనమై సులభ సాధ్యమైన చికిత్స లీగ్రంథంబున వ్రాయఁబడియున్నవి. ఈగ్రంథము సమస్తమైన వ్యాధులయందును నేకరీతిగా నారోగ్యమును గలుగఁజేయు చికిత్సారత్నము. పలు విధములైన రోగములకు గొన్ని స్నానములు విధింపఁబడినవి. వాని నాచరించుట మిక్కిలి సుభము వైద్యులయవసరముండదు. కాఁబట్టి రోగపీడితులగు జనులందరు నీగ్రంథమును జదివి రోగవిముక్తులగుదురని మేము నమ్ముచున్నాము. దీనివెల ఆరు అణాలు. — A. S.

శ్రీ విక్టోరియామహారాజ్ఞి డయిమండుజ్యూబిలీ మహోత్సవ పద్యములు.

పుష్పమాలిక.

సీ. ఏ మహాదేవి మహీపాలనముమాట సుశ్లోకము ప్రజకెల్ల జోలపాట
యే జగద్వందిత యేల్బడి మనకెల్లఁ జిరతరానందంపుఁ జిత్తజల్లు
బహు పుత్రపౌత్రలాభస్ఫూర్తి గన్న యే గరితమిన్న కడుపు కందపెరటు
కుటిలమత్తారాతికోటి కేసతి జయభేరి ఝాంకరణంబు పిల్లపిడుగు
ఏ నృపార్చిత విజయలక్ష్మి నటనక । ఖండ భరతఖండంబు రంగస్థలంబు
అమరు నాచాన విక్టోరియాభిధాన । శ్రీమహిత నిత్యకళ్యాణి సీమరాణి.
సీ. ప్రసన్నపువెల్లను విమల శారదచంద్రుఁ గడుపు చల్లగ మున్నుఁగాంచెనెద్ది
విపులశాఖలనుప్ప విమల సంతాన కల్పమహీజముల కాలవాలమెద్ది

విబుధకోటినిఁ బ్రోవ విశ్రుతకృపయను నమృతంబు పుట్టినిల్లయ్యెనెద్ది
వినతక్షమాపాల వితతిఁ గాల్చెడు కోప బడబాగ్నిశిఖల కావాసమెద్ది
ధవళ శారీర రుచులతోఁ దనరునెద్ది । యమ్మహాలక్ష్మి కిడిదియిల్లయ్యెనెద్ది
యట్టి విక్టోరియారాజ్ఞి యనెడు సింధు । పాలకడలి మహిమ్మాలార్చి యేలుఁగాత. ౨.

సీ. పూర్వునావ్యాకరణయుండఁ బుడుదేనియలుగ్రోలి ముదమొందు నాడుతుమ్మెదయనంగఁ
బవలు రేయివికసించి చవులూరు విరిదేనె వెదఁజల్లు ధవళారవిందమనఁగ
నాశ్రితావళి హాయిగనఁ బల్లఁదనమిచ్చి యమరు నీడాకుల యనటియనఁగఁ
జిరకాలమునకుండి చివుకు లేశములేక మహినిల్చు పెనుచేవమ్రాననంగఁ
బ్రజలమనసులనువ్వేకయుండఁ బన్నుగొనుచు । జాలఁ గృపఁ జిమ్ము సంతాన సప్తకంబు
గలిగి పట్టిహోయన స్ఫూర్తి గలిగి మించు । శ్రీమహిత నిత్యకళ్యాణి సీమరాణి ౩.

సీ ఉరుసత్యకీర్తి! నీ హృదయమొందినతోనె యార్యుల శ్రమలన్ని యస్తమించె
నఖిలైకజనని! నీ వడుగుపెట్టఁగ దుష్ట కువలయాధిపకోటి గూలఁబడియె
నమలచారిత్ర! నీ వభివృద్ధినొంద మా జాతివైషమ్యముల్ క్షయమునొందె
గుణరత్ననిధి! నీవు కువలయం బలరింప మనుజుల సుముఖపద్మములువిచ్చె
దేవి! నీకు సంతతిగల్గ దేశమెల్లఁ । గొల్లద్రోవుఁబులందున గొడ్డుపోయె
నీదు చిత్రచారిత్ర వర్ణింపఁదరమె । గుణమణికదంబ ధన్య విక్టోరియాంబ. ౪.

సీ. నగులు ద్రవ్వకయుండ నాల్గుదిక్కుల నఖాతమగు సాగరమె కందకము గాఁగఁ
గడలి లేచిన కొండగమివోలు నోడలగుంపు పెట్టని చుట్టుకోట గాఁగఁ
బాలింపఁబడునట్టి ప్రజయెల్ల నుచితయోచనఁ జెప్పఁగల మంత్రిజనము గాఁగఁ
బుడమి యీనినపోల్కిఁ బాలమూలం దండఁగన్పట్టు రక్కసిబొగ్గు పంట గాఁగఁ
జిత్రసాధనంబులతోడ ధాత్రిలోనఁ । గ్రాలునేసీమ యట్టి యింగ్లాండుసీమ
నిప్పుడేలుచున్న వరాలకుప్పవీవు । గుణమణికదంబ ధన్య విక్టోరియాంబ. ౫.

సీ. సూర్యతాపము లేనిచోటులున్నవి కాని నీప్రతాపము లేని నెలవు లేదు
శశిమూర్తి చొరనట్టి స్థలములున్నవి కాని నీకీర్తి యరుగని నెలవు లేదు
ధారలు లేని వసుధలున్నవి కాని నీ దయారసమేదు నెలవు లేదు
ఈశ్వరాఖ్యవినని యిమ్ములున్నవి కాని నీపేరు వినరాని నెలవు లేదు
అపర యలదక్షిణోత్తర ధ్రువములందు । దీవులందునుఁ గడు మూలరేవులందుఁ
గడలి మధ్యమం దాఫ్రికాఖండమందుఁ । జెల్లుఁగద నీదు నేల్బడి సీమరాణి. ౬.

సీ. రామచంద్రుఁడు మహారాజయ్యెనే కాని చక్రవర్తిసమాఖ్య జరుగదయ్యె
నలయుధిష్ఠిరుఁడు రాజాధిరాజగుఁడాని సార్వభౌమత నొందఁజాలఁడయ్యెఁ

జక్రవర్తిగ హరిశ్చంద్రుఁడుండెనెకాని యతనికి నీభోగ మబ్బదయ్యె
నలుఁడు భూవలయంబు గెలిచి యేలెనుగాని యొక్క సామంతున కొరిగియుండె
మహితగుణజాల యిఁక వేయుమాటలేల । భరతఖండంబు నేలిన ప్రభువులందు
నీకు నుపమింపఁదగినట్టి నృపుఁడు లేఁడు। గుణమణికదంబ ధన్య కీర్తియోరాంబ. ౭.

సీ. మాఁడుప్రాఁటుల ఢిల్లిపురికైనఁ జనవచ్చు గంగ దాఁటఁగవచ్చుఁ గాలినడక
వానగురియుకన్నఁ జైరుసేయఁగవచ్చుఁ గఱవు లక్ష్యము లేక గడపవచ్చుఁ
గాశికాపురవార్త గడియలో వినవచ్చు రయిను రాజునెదిర్చి బ్రతుకవచ్చుఁ
గడసాల పండితాగ్రణియైనఁ గావచ్చు నడవి నొంటరిగ స్త్రీయరుగవచ్చు
నేవి। పొగబండ్లవల్ల, వంతెనలవల్లఁ । గాలువలవల్ల, నీ మహాకరుణవల్ల
తంతివార్తవల్లను, సమత్వంబువల్లఁ । జారశాలలవల్ల నీ పనుపువల్ల ౮.

సీ. కత్తి చేఁగొనివచ్చు కరినాత్మనకుజంకి వంగి దండముఁబెట్టు వ్రాతదప్పె
ధనకాంత గొంతుపికనుగోయు ఖలుచేత నడవిఁ బాంధులుచచ్చు నార్తిదప్పెఁ
బ్రతినిమేషము మాఱు రాచపీనుఁగులకుఁ బన్నులీవలెనన్న భయముదప్పె
నడరి ద్రోహముసేయు నధమాధమునియింట బానిసతనమును పాట్లుదప్పె
పాపపు పిండారిదండులు మాడుకతన । మాయదారి పాళెగరులు మ్రగ్గుకతన
దుష్టనృపులు మస్నిపుదారల్ ద్రుంగుకతనఁ।గడుపుచల్లగి మము నీవు గాచుకతన.

సీ. నిలువెల్లఁ బ్రవహించు నీ దయారసమన్న పంటకాల్వలుపాఱుఁ బల్లెలందు
నరుల వాహినుల నీఁనూనకట్టినయట్టు లానకట్టలు ప్రవాహములఁగట్టు
నెడలేక యెప్పుడు నీ కడుపుపండె యనన్న పుష్కలంబుగఁ బండుభూములెల్ల
నీకీర్తికన్యక నిలుచు గేహములన్న పారశాలలుమించుఁ బట్టణములఁ
జల్లదనమెంత చదువెంత సౌఖ్యమెంత । పాఁడియెంత వైభవమెంత పంటయెంత
సేమమెంత నీయేల్బడిచేతఁ గాంత । శ్రీమహిత నిత్యకళ్యాణి సీమరాణి. ౧౦.

సీ. నీ మహాపతిభక్తి నీ దేశపాలనా ప్రబల శక్తికి వింత వన్నెపెట్టు
నీ మహాభూతికి నీ గర్వరాహిత్యమును డాలువా మేలిపూతఁబూయు
నీ మణిశ్రేణికి నీ గుణశ్రేణులు మిసమిసల్ దళుకొత్తు మెఱుఁగుఁదెచ్చు
నీ ప్రతాపముతోడ నీ ఘనశాస్త్రాది విద్యాప్రదీపంబు వియ్యమొందుఁ
గీర్తికనిమూర్తి, దానలక్ష్మి కభిమాన । లక్ష్మి యొండొంటికిచ్చు నలంక్రియలను
దరమె కొనియాడ నిన్ను నెవ్వారికైన । గుణమణికదంబ ధన్య కీర్తిరూ

సీ. కృపఁజూపి నిరుపేద కుపకారమొనరించు చుట్టవేదన నిన్నె చూపవలయుఁ
బసబిడ్డ పగతుఁ జేపట్టి కాచెడి దయాసింధువేదన నిన్నె చెప్పవలయుఁ

డైమండుజూబిలి పద్యములు.

పక్షపాతము లేక ప్రజల నేలు సతిమతల్లి యేదన నిన్నె దలఁపవలయు
నిఖిలవిద్యలయందు నెఱజాణయగు కలికిమిన్న యేదన నిన్నె యెన్నవలయు
వర పతివ్రతాతిలక మే గరితమిన్న । యనిన వెంటనె నిన్నె పేర్కొనఁగవలయు
రాణివనఁ నీవె జన బహిఃప్రాణమీవె । శ్రీమహిత నిత్యకళ్యాణి సీమరాణి ౧౨.

సీ. ఆంగ్లేయ హిందూమహాసేన నడపించు సేనాధిపతి నీదు చిన్నకొడుకు
జర్మానియాదేశ చక్రవర్తియగుచు ఖ్యాతుఁడైనాఁడు నీ కూఁతుబిడ్డ
జనలోక వినుత రష్యాదేశ చక్రవర్తిని యయ్యె నొక చిన్నమనుమరాలు
సార్వభౌములు మహా చక్రవర్తులు కిరీటాధిపుల్ నీదు వియ్యంకు లెల్లఁ
జుట్టములు స్నేహితులు మహాక్షోణివిభులు ॥ దేవి! నీదు వైభవమే మహాదృష్టమేమి
జన్మమహిమయేమి, కడుపుచలువయేమి । గుణమణికదంబ ధన్య విక్టోరియాంబ.

సీ. కలియుగంబున నిట్టి ఘనతతో నెనుబదివత్సరంబులదాఁక బ్రతుకుటరిది
బ్రతుకఁబోలును గాని రాజ్యభారమునందె షష్టిహాయనపూర్తి జరుపుటరిది
జరుపనొప్పును గాని జనసమ్మతంబైన యుత్తమపాలన మొందుటరిది
యుండవచ్చును గాని నిండు వేడుకతోడ సిరియు సంతతి యిట్లు చేరుటరిది
యరుదులన్నియు నీయందె యడఁగియుంట । బ్రతుకు వేయేండ్లు శాశ్వతైశ్వర్యవృద్ధి
నేలు వేయేండ్లు మాదేశమిట్లె నీవు । గుణమణికదంబ ధన్య విక్టోరియాంబ. ౧౪.

ప్రేమ "జ్యూబిలీ రీడింగురూము" పక్ష । మున రచించి యర్పించె నీపుష్పమాలఁ
ప్రబల విక్టోరియా చక్రవర్తినికిని । జిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహమూర్తి. ౧౫.

ఉ. శ్రీసచరాచరాత్ముఁడయి జీవులనెల్లను బ్రోచుచున్ మరిన్
భాసిలు సర్వరక్షకుఁడు భారకుఁడై మనచక్రవర్తినిన్
వాసియువన్నెయున్ శుభము వర్ధిలరాజ్యము నాయువున్ సుఖా
వాససమృద్ధియున్ గలుగ వారక క్షేమము సంగిగావుతన్.

క. శ్రీహర్ మేజస్టీక్వీన్ । మాహాత్మ్యముఁ బొగడవశమె మానవులకిలన్
సాహస్రిముఖుఁడుఁ గావలె । నాహా యమసహనమార్గ మామెకె చెల్లున్.

సీ. ఘనవంశమున బుట్టి జనముల బాలించుచును దేశరాణియై తనరు నెవరు
లండనీకు నండయై యిండియా నేలుచు దండిప్రాదండయై యుండు నెవరు
రాజపూజితమహా రాజసేవిత రాజ జీవితంబగుచు రాజిల్లు నెవరు
యెల్లరయుల్లముల్ చల్లన జెల్లించు నల్లాడుచే నుల్లసిల్లు నెవరు

అట్టి శ్రీ క్వీనువిక్టోరియాకు నాఱు | పదులువత్సరములు రాజ్యభారవహింపు
గనుటకగ్గెదు మనలకు ఘనతమీర | సర్వజయ దిగ్విజయయంచు సన్నుతింప.

గీ. సార్వభౌమాధిపత్యంబు షష్టిహా | యనములుఁ జెల్లెనుగాన మానసనిభాన
మనుట కనుమాన మేలనో మనుజులార | సార్వభౌమిని యుంజెల్లు సర్వమునను.

క. మును చక్రవర్తులనియును | ఘనులు మహారాజులనియు కథలుఁ గలవిఁక
గన నెట్టివారలిప్పుడు | గనవిన మన రాణిగారు కాదె తలంపన్.

గీ ఇట్టి ఘనపుణ్యరాలిఁ గట్టెనుటఁ గన్నఁ| జరితములువిన్న నుతిఁగొన్న జనులకిలఁ
సకల దారిద్ర్యదుఃఖముల్ సమసిపోవె | యిట్టి భాగ్యశాలింక నెందేఁగలదె.

క. ఎక్కడి లండన్ పట్టణ | మెక్కడి మన యిండియా మహిమ నేమందున్
జక్కగ నక్కడనుండియు | నిక్కడ నిక్కానెడునట్లు నేలుచునుండెన్.

క. ఎంచగను నలువదేడులు | నంచితముగ రాజ్యభార మారవహించెన్
మించెన్ యశమెల్లెడలన్ | బెంచెన్ దన ప్రజలఁబోలఁ జేర్మిని మనలన్.

క. ఈయమకున్ దెలియని య | న్యాయములున్ గొన్ని కలవటంచును దోఁచున్
వేయేలఁ గ్రిందివారలుఁ | జేయుదు రన్యాయములని చెప్పగవలయున్.

క. ఇంకను బహుకాలమిలన్ | బొంకముతో నెల్లప్రజమిఁ బూర్తిగ నేలున్
శంకలు లేవేవంకను | సంకటములుఁదీర దేశసౌఖ్యము మీరన్

గీ. బహుకుటుంబిని ఘనమైన భాగ్యశాలి | మేటి యిల్లాలుఁ బిల్లలతోటితల్లి
కడుపు చల్లగఁబండిన గణ్యురాలు | నిల్లునిండిన సిరులచే నల్లనిల్లు

గీ. పిల్లపిల్లతరము నెల్లకాలంబిట్లు | నిట్టి రాణివంశ మేపుమీర
రాజ్యమేలవలయు రమణ నాచంద్రార్క | తారయుతమునగుచు ధరణియందు.

మ అహహా చిత్రము జిత్రమా సకల విద్యాప్రాప్తియున్ దృప్తియున్
బహుసౌఖ్యాప్తియు నాప్తసంపదయు సద్భావంబు సంసారమున్
విహితానేకశుభంబులున్ గలిగె క్వీన్ విక్టోరియామేలికన్
సహబాన్వేయువిధంబులున్ బొగడఁజేసెన్ లోకముల్ మెచ్చఁగన్.

గీ. ఇట్టి జయము దెల్ప నిండియాయంతట | జ్యూబిలీయనెడు మహోత్సవంబు
సలుపవలయునంచు సర్వాధికారులు | సకలదిక్కులకును జాటబనుప.

గీ పట్టణశ్రేష్ఠముగుఁ జెన్నపట్టణంపు | రాజధానికి ముఖ్యమై రాజితమగు
నట్టి గోదావరీ మండలాఖ్యయందు | నెందుఁ జెన్నొందు రాజమహేంద్రపురము

క. ఇందు మహాజనులందఱుఁ | బొందుగ గుమిఁగూడి మిగులఁ బోడిమిగను నా
నందముగు నన్నివేడుక | లందము చెందొంద శుభము లందగఁజేయన్.

రగడ. పురజనులెల్లను సంపూర్ణోత్సాహము । స్థిరమతి నైగనే సిరి ఘనమోహము
సరిగఁ గట్టిరి పచ్చనితోరణములు । సరిపట్టుగఁ జేసిరి కారణములు
రంభా స్తంభా రంభాలంకృత । బృందారజాజితచూత శ్రీకృత
నారికేళ పున్నాగపత్రములు । సార పుష్ప సంస్కారచిత్రములు
నెప్పటుఁజూచిన నెచ్చగుబ్రుగ్గులు । నచ్చుగఁజూచిన నగుఁ దగుఁగ్గులు
గతనాల్ రీతిని రాజదీపములు । సీతిఁజేసిన గానరుగ తాపములు
బహువిధంబులగు బాణసంచులను । మహిమఁగాంచు నామబ్బుమించులను
సకలసంపదల సంగతిఁగాంచెను । సుకుమారులుఁ గన సొబగు వహించెను.

పూర్ణషడ్జమరాగము — ఇంగ్లీషుస్టైల్.

ధరణ్ జయము రాణికిన్ - మరిన్ శుభము బోణికిన్॥
పరమపురుషు కరుణఁజేసి _ ధరణ్ జయము ॥

పుత్రపౌత్రగోత్రక్షేత్ర యాత్ర గాత్రసుఖములున్
మనమలరఁగఁ గలుగుమిగుల జనము లిలను గొలువఁదనను ॥ ధరణ్॥
జ్ఞానదానమాన గాన సేనయాన శుభములున్
ఘనజనధన మనుపమగుచు ననయము దనకనువునానర ॥ ధరణ్ జయము॥

గత్తు శ్రీమించినదట — శీలముగలదట।
రాచకూతురట — రాణినామమట।
చక్రవర్తినట — జయమొందినదట।
దయఁగలిగినదట — దానముగలదట।
దీనపోషిణట — తేజముగలదట।
మాటఁదప్పదట — బోటులమేటట।
జగము నేలునట — జనులఁబ్రోచునట।
చిరంజీవినియట — చిరకీర్తియట।
విక్టోర్యాయట — విజయముఁగలదట।
జయాజయాజయ — జయజయజయజయ॥

గీ. నేల నాలుగుచెఱగులు నేలుగాత । జనులఁ బాలన సేయుచుమనుచు గాత
ఇండియా దేశమును దయ నెంచు గాత । దైవ మెప్పుడు రక్షింపఁ దలచు గాత
క. మును చక్రవర్తిని బిరు । దను గొనుసమయమున ఘనత దొరకొని మరిఁ జె
ప్పిన యొంప్రసఫ్ యిండ్యా । యను దానిన్ రాణిగురించి యధికము జెపితిన్,

శ్రీ క్వీన్ విక్టోరియా డయిమండుజూబిలీ పద్యములు.

వ. ఇట్లు రెబదెనిమిదేడులీడుంగలిగి యఱువదేడులేలబడిన్ మిగిలినట్టి యబ్బ్యలు దొర
సానియగు మహారాజ్ఞిగారి యబ్బురంపుఁ బాలనకుం బాలుపడిన లిబ్బులచెలికక్త్ర-
యగు మిక్కిలిఁ జిక్కనగు మన హిందూదేశంబున కక్కజంబగుఁ జక్రవర్తిని
యను పేరును పెంపును బొందియుండు నేలికసాని కాసర్వేశ్వరుండు భోగ
భాగ్యయువారోగ్య వైరాగ్య పుత్రపౌత్రాభివృద్ధియు నిష్టసిద్ధియు నొసంగి
రక్షించుఁగాత యని ప్రార్థించుచుండెద

సౌరాష్ట్రి రాగము.

శ్రీ క్వీన్ విక్టోరియాకు శుభమంగళం శ్రీ చక్రవర్తినికి జయమంగళం॥ శ్రీక్వీన్॥
సకలసుజనులెల్ల సన్నుతిసేయగ - రాజ్యమంతటు తన ప్రాజ్యతఁ జెల్లుచుండ॥ శ్రీక్వీన్॥
రాణీగుణమణి కళ్యాణి సత్పుత్రజనని - అధికమైన సింహాసనాధిపత్యముగల॥ శ్రీక్వీన్॥
బంధుజనసమూహ - బహుకుటుంబిని కారణకార్య సత్కరుణాతరంగిణికి॥ శ్రీక్వీన్॥

సీసమాలిక.

ప్రిన్సఫ్‌వేల్సు సేఫిండియా గూడ్విజిట్టనెడు సద్గ్రంథము మనురచించి
నట్టిశుభంబున నధికమా నెంప్రెసఫ్ యిండియాయను బిరుదింపుమీర
మరువత్సరమున నిమ్మహి దిగ్విజయ మెన్నగలిగెను శ్రీ రాణిగారికపుడు
నతిచిత్రమగు నెంప్రెసఫ్ యిండియాయను గ్రంథమొనర్చితి గౌరవమున
మోస్టునోబిల్ డ్యూకు ముందటి గౌర్నరుగా రిచ్చటికివచ్చు కాలమునను
లెక్చెరుఁ దెలుగున లిఖియించితిని మేస్టరా కెలసాల్ దొర రసికునను
తినిగొని మనమున ఘనమగు సంతోష మప్పతిల్లగ నప్పు మెప్పువడసి
యున్నవాడను గాన నొనరించితిఁదీని నాగ్రంథములఁ జెప్పలందమొంద
వినియుట్రూట్రాన్సులేషన్సు నొనరజేయఁ। దగినవారల కార్డరు మిగులనొసగి
పిదపఁజూచిన ఘనమైన ముదమునొదవు। నాంగిలేయులకెల్లను నతిశయముగ
నాదిమ ధనుర్ధరునిభక్తి మోదశౌర్య। డాదినారాయణాభిధానాంచితుఁడను.

క. విమే బ్రాడీయుస్పైర్వర్। యీయెడ నగ్రాసనమున కియ్యకొనెనుగా
నాయనకు వందనంబులుఁ। వేయిగఁ జేసితిమి నిండు వేడుకమీరన్.

శ్రీ క్వీన్ విక్టోరియా చక్రవర్తినిన్ గారి కనేకవందనాదులచే •

వినయవిధేయుండనగు

చిలంబి - ఆదినారాయణప్ప.

సీ. నీవు భీష్మునకు శైనేయుఁ డశ్వత్థామకును వృకధ్వజుఁడు ద్రోణునకుఁ జేకి
తానుండు బాహ్లికతనుజాతునకు ననిరుద్ధుఁడు కృపునకు నుద్ధవుండు
మత్స్యేంద్రునకు దీప్తిమంతుండు రాజరాజునకు సాంబుఁడు సూర్యతనయునకు గ
దుండు మారుతికి వృకుండు కేకయులకుఁ జారుదేష్ణుండు దుశ్శాసనునకుఁ
బుష్కరుండు పాండ్యభూపాలునకు గాంది । నీసుతుండు ద్రుపదునికి సునంద
నుండు నా సుదక్షిణునకును గృతవర్మ । శల్యునకు శుకుండు సైంధవునకు. ౧౫.

వ. వెండియుఁ దక్కిన యోధులు వారల యోధులకుం జాలినిలుచువారు నేనర్జునునకుం
జాలుపడిన జయింపవచ్చునని కొలువుసాలించి యంతఃపురంబున కరిగె నందఱుం
దమతమ నివాసంబులకుఁ జనిరంత నయ్యదువల్లభుండగు శ్రీకృష్ణుని యనుమతంబునఁ
జారుదేష్ణుండు ప్రయాణభేరి వేయించిన. ౧౬.

మ. శరధివ్రాతము వంకమై నిలిచె నక్షత్రాళి డుల్లె న్దిశా
కరిసందోహము గ్రుమ్మొగ్గె భూధరము లాకంపించె సూర్యాగ్ని చం
ద్రరుచుల్ మాసె నభంబు బిట్టడరెఁ బాతాళంబు భీతిల్లె శం
కర నీరేరుహసంభవుల్ భ్రమసి రుగ్రంబైన భేరీధ్వనిన్. ౧౫.

వ. అయ్యవసరంబున యదువృష్ణి భోజాంధకాదులు యుద్ధసన్నద్ధులైరి కృష్ణుండును
సముచిత శృంగారం బంగీకరించి యంతఃపురంబు వెడలి. ౧౬.

గీ. సైన్య సుగ్రీవ మేఘపుష్ప బలాహ । కములతోడ నిశాతమార్గణగణాది
సకలసాధనములతోడఁ బ్రకట గరుడ । కేతనముతోడఁ దగు తేరు ప్రీతిఁ జూచి.

వ. ఆరథమునకుఁ బ్రదక్షిణము గావించి మహీదేవతల దీవనలుగొని విప్రాశీర్వాదంబులు
చెలంగ రథారోహణంబుచేసిన బలభద్రసాత్యకి ప్రభృతి భ్రాతృవ్రాతంబును
బ్రద్యుమ్న సాంబ సారణ చారుదేష్ణ దీప్తిమద్భాను భానువింద శుక వృక పుష్కర
వేదవాహ శ్రుతదేవ సునంద చిత్రబర్హ్యకవిన్యగ్రోధ చారుణాది కుమారసంఘంబును
గూడి తమతమ బలంబులుగొలువ నిజకేతన చ్ఛత్రచామరశంఖ శిరస్త్రాణతనుత్రాణ
ధనుర్బాణాది నానావిధచిహ్నచిహ్నితంబులగు రథంబులెక్కి యయ్యవసరంబున.

సీ. శుభమస్తు దేవతాచూడావతంసయంచు సరోజగర్భాది సురలుపల్క
భద్రమస్తు సుపర్వపరిపంథిహరయని సిద్ధమునీంద్రు లాశీర్వదింప
మంగళమస్తు రమానాథయని యక్షవనితలు గర్వపర్వముగఁ బాడ
విజయోస్తుతే జగద్వినుత విక్రమయని వందిమాగధులు గైవారమొసఁగ
శంఖ ఘంటా కాహళ స్వనినాదములును । సింధురగంధర్వ విపుల హేషారవంబు
నిష్ఠురస్యందననేమిరవ । మును దిశల్ నిండఁ గదలె నా మురహరుండు.

వ. ఇవ్విధంబున నశేషబలసమేతుండై కదలి రాజమార్గంబున నల్లనల్లన చనుదెంచు నప్పుడు ౨౨.

గీ. పౌరపుణ్యపురంధ్రు లుత్కంఠ కన । కమయ సౌధాగ్రములనుండి కంసవైరి
మీఁదఁ జల్లిరి లాజ సమ్మిళితపుష్ప। ములు జయధ్వను లాకాశమునఁ జెలంగ ౨౩

వ అందు ౨౪.

ఉ అక్కట యింతమాత్రమునకై భువనంబులయందు నెల్లఁ దే
రెక్కిన యాదవోత్తము లనేకులు గొల్వఁగ మేటికయ్యముల్
పెక్కులు గెల్చినట్టిహరి పెంపునఁ దాఁ జననేల యిందులో
నొక్కఁడ చాలు నోర్వఁగ రణోర్విని గౌరవపాండవేయులన్. ౨౫.

క. అని పలుకువారు గొందఱు । ఘను లర్జునమూఁకలోనఁ గలరు నదీనం
దన గురు కర్ణాశ్వత్థా । మ నకుల కృప వాయుతనయ మద్రేశాదుల్ ౨౬.

క వారలయం దొక్కొక్కఁడు। యీరేడుజగంబులందు నెక్కటిఁ గడిమిం
దేరినవారలు వీరలు । నారూఢబలాధికులు జయము విధియొసఁగున్ ౨౭.

క. అనువారలునై చూడఁగ । ననుజులుఁ దనుజులును గొల్వ నతిసంతోషం
బున నేనలు మున్నుగ న । వ్వనజాక్షుఁడు వెడలె ద్వారవతిపురమనఘా ౨౮.

వ అప్పుడు ౨౯.

సీ పరశు తోమర గదా ప్రాస కృపాణ చాపశరాఢ్యులై వీరభటులుచనఁగ
సమరసన్నాహ భీషణ యోధజన మనోరథ సమానంబులై రథములరుగ
నిజవేగజిత మనోనిలజవవాజి సంహతి ధరాతలము గ్రక్కదలఁబర్వఁ
బృథులఘంటాజాత భీషణారావంబు సురల బెగ్గలఁజేయఁ గరులునడవ
నా మహాభారమోర్వక యవని క్రుంగ। దిక్కరులు క్రుంగ్గి శేషుండు దిరిగి మునుక
కచ్ఛపంబును దలయెత్తఁగానదయ్యెఁ। గ్రోడమును నిల్వనోపక కొమ్ము వంచె. ౩౦.

వ. ఇవ్విధంబున బంధు భ్రాతృ పుత్రమిత్రాదిజనంబులు పరివేష్టించికొలువ శమంతక పంచకంబునకుం జనుదెంచి యంతకమున్న పన్నినం గనుపట్టు పట్టాంశుక విరచితా భ్యంతర నివాసంబులును నీలపటకల్పితానల్ప కుంజరశాలలును ధవళాంబర కృత దుగ్ధ జలజంత్రచేల నిర్మితంబులగు గుడారంబులును విలసిల్లు నిజశిబిరంబు గోధూళికా లగ్నంబున ప్రవేశించి బలభద్రాదుల నుచితస్థానంబుల కనిపి రథంబు డిగ్గి యభ్యంతరంబున కరిగి ౩౧.

గీ. నలిననేత్రుండు పన్నీరుజలకమాడి । వస్త్రభూషణమాల్యముల్ వరుసఁదాల్చి
బుధులతోఁగూడి సంధ్యాది విధులుదీర్చి। యన్నపానాదికృత్యంబు లాచరించి. ౩౨.

క. అరవిరి పూఁబానుపుపై । మురాంతకుఁడు పవ్వళించె ముద్దియ లడుగుల్
పరిపరిలాగుల నొత్తఁగ । మరువపు సురటీలువీవ మది ముదమొదవన్. ౩౩.

వ. అనవుడు నుదారస్వాంతుండగు నీలావంతుండు హరిగుణానురాగియగు శుకయోగి కిట్లనియె. ౩౪.

క. హరి యివ్విధమున సేనా । పరికరములతో శమంతపంచకమునకుం
ద్వరితముగ వచ్చినంతట । హరిసూనుం డేమిచేసె నానతి యీవే. ౩౫.

వ. అనుడు శుకయోగీంద్రుం డిట్లను నాతెఱంగున హరి సుఖనిద్రం జెందిన తత్సైన్యంబుల వారలును మజ్జనభోజనాది కృత్యంబులు దీర్చి విశ్రమించిరంత నిక్కడఁ బాండవ స్కంధావారంబున నొక్క రమ్యప్రదేశంబునఁ గరదీపికా సహస్రంబులు వెలుంగ బాహ్లికాది కురువృద్ధులును ద్రుపదాది బంధులును ద్రోణాది మాన్యులును గర్ణాది ప్రభులును ధర్మజ సుయోధనాది పౌత్రులును బరివేష్టింపఁ గాంచనపీఠికాసీనుండై యున్న గాంగేయునకు నర్జునుం డిట్లనియె. ౩౬.

మ. హరి యేతెంచె సమస్తబంధువులు సైన్యాధీశులున్ నందనుల్
కరి గంధర్వరథాశ్వసేనలు సమగ్రప్రీతిఁ గొల్వంగ సం
గరకేళీపరులై మదీయ రథులం గాల్ద్రివ్వుచున్నారు ని
ర్భర దర్పంబున రేపకడ సంగ్రామంబు సేయందగున్. ౩౭

క. అనుడుఁ గిరీటికి గంగా । తనయుం డిట్లనియె నతని తలఁపెఱిఁగి ప్రియం
బున నట్లే చేయుద మీ । జననాథుల ననుపు యుద్ధసన్నద్ధులుగాన్. ౩౮.

వ. అన నప్పార్థుండు పార్థివోత్తముం గనుంగొని యిట్లనియె. ౩౯.

మ. హరితో నీధరణీవరాగ్రణికినై యాయోధనక్రీడకున్
బురికొంటన్ వడి నేఁడు మేనులు తృణంబుల్ గా విచారించి వీ
రరసోద్రిక్తమనస్కులై మెఱయువారల్ నిల్వఁడాత్మన్ శరీ
రరతిం జెందిన భూవరుల్ చనుఁడు పుత్రభ్రాతృసంయుక్తులై. ౪౦.

వ. అనిన వారెల్లను నైకమత్యంబున నర్జునున కిట్లనిరి. ౪౧.

క. సురనాథతనయ సంగర । ధరణిని బ్రాణంబులొసఁగెదము కాచింతా
మరణేరణేయ నెడు పలు । కెఱుఁగమె నీకేల మమ్ము నిట్లాడంగన్. ౪౨.

వ. అనిన నట్లేని కయ్యంబునకుఁ జయ్యన సన్నద్ధులై రండని యనిపిన నెల్లవారలుం దమతమ విడుదులకరిగిన యనంతరంబ భీష్ముండును బాహ్లిక ద్రుపదాదులును నిజనివాసంబుల కరిగి యుచితప్రకారంబున నుండిరంత. ౪౩.

క. తెలతెలవేగినఁ బణిహా । రులచే నన్నరుఁడు భూవరులకు నొరలకున్
బలములతో నాయితమై । నిలుఁడని చెప్పించె నంత నిజశిబిరములన్ ౪౪

సీ. పక్కెరల్ వేయుచో భద్రదంతావళఘటలు గావించు ఘుంకారరవము
బల్లముల్ గట్టుచో నుల్లాసముగఁ జేయు సైంధవశ్రేణి హేషారవంబు
నాయితమొనరింప నందంద తిరుగంగఁ దేరులఁ బరఁగు చక్రారవంబు
సన్నద్ధులగుచు నుత్సాహంబుతో వీరవరులొనరించు నాహ్వానరవము
విజయభేరీమృదంగాది వివిధతూర్య । రవములొక్కటఁ దివి భువి నవియఁ జేయఁ
బూర్ణచంద్రోదయాత్యంత ఘూర్ణమాన । సాగరంబునుబోలి తత్సైన్యమడరె ౪౫.

వ. అయ్యవసరంబున సూర్యోదయంబైనఁ జతురంగబలంబులు సవరణలఁ గనుపట్టి నేల యీనినచందంబున సంగరంబునకు నరుగం దొడంగెనంత. ౪౬.

సీ. కాంచన పద్మరాగశ్రేణిచే నొనర్చినయట్టి దివ్యకిరీటమమర
నతులిత వజ్రమయంబై యభేద్యమై తనరు వర్మము మేన ఘనత చూప
మరకతమాణిక్యమయదండయుక్త ప్రతాపాంక వానరధ్వజము మీఱ
నంభోజసంభవస్యందనరథ్యవిభ్రాజితగంధర్వరాజి మెఱయ
మద్రనాథుండు నొగలపై మహిమఁ జెలఁగ । గాండివంబును గవదొనల్ కాంక్షఁ బూని
దేవదత్తనినాదంబు దిశలు నిండ । విజయుఁ డత్యుగ్రమూర్తియై వెడలె ననికి. ౪౭.

వ. వెండియు భీష్మ ద్రోణ కృపాశ్వత్థామ కర్ణ బాహ్లీక సోమదత్త భూరిశ్రవులును ధర్మజ భీమ నకుల సహదేవులును దుర్యోధన దుశ్శాసన దుర్ధర్షణ దుష్ప్రహాది ధార్తరాష్ట్రశతంబును ద్రుపద శిఖండి ధృష్టద్యుమ్నాది పాంచాలవర్గంబును విరాట ధృష్టకేతు సుదక్షిణ యవన నీల విందానువిందులును గేకయమహీపాలు రేవురును భగదత్తాలంబుస హాలాయుధ ఘటోత్కచాదులు రుక్మి సైంధవ శకున్యాది నానాదేశాధీశ్వరులును దమతమ చతురంగబలంబులు గొలువ రథారూఢులై నిజకేతన చ్ఛత్రచామరాదిలాంఛనంబులు మెఱయింపుచు నొండొరుల సంగరోచితాలాపంబులాడుచు నద్దేవేంద్రనందనుం గూడ నడచిరంత నందఱం గలయం జూచి.

సీ. వివిధశస్త్రాస్త్రప్రవీణులై తగు వీరబలము నొక్కెమ్మడిఁ బాదుకొలిపి
దానికిఁ బ్రాపుగా వాయువేగములైన గుఱ్ఱంపు దళములఁ గుదురుపఱచి
దానికిఁ గాపుగా నానారణక్రియాశూరులచే మీఱు తేరులునిచి
దానికి బాసటగా నున్నతద్విపప్రచయంబు చాలుపువాఱఁ జేసి
నడుమ నొక్కొక్క నేర్పరిఁ దగ నమర్చి । యనిమిషాధీశ నందనుండను వెఱి...
మానుషవ్యూహమొనరించె భూసుతుఁడు । సకలయోధులుఁ జూచి యాశ్చర్యమొంద.

వ. ఇవ్విధంబున మానుషవ్యూహంబు పన్ని యందునకును ముందట గాంగేయ రాధేయు
లును దానను వామభాగంబున గురుకృపాశ్వత్థామలును దక్షిణపార్శ్వంబున భీమ
ధృష్టద్యుమ్న ఘటోత్కచులును నడుమ యుధిష్ఠిర నకుల సహదేవ దుర్యోధన
దుశ్శాసనాదులును జతుర్థనుందును వెనుక బాహ్లీక సోమదత్త భూరిశ్రవులును
నెడనెడ ద్రుపద శిఖండి విరాట దృష్టకేతు కేకయ నీల సుదక్షిణ విందాను
విందులును భగదత్తాలంబస హాలాయుధ రుక్మి సైంధవాదులు తమతమ తనుత్రాణ
శిరస్త్రాణ చాపబాణతూణంబులు ధరియించి హస్త్యశ్వరథారూఢులై వీరాలాపం
బులు నిగుడం బడమరమొగంబై యుండ నంతకమున్న యక్కడ. ౫౦

మ. వనజాక్షుండును వైదికోత్తములు భవ్యప్రక్రియం బాడ పే
ల్కని కాలోచితకృత్యముల్ నడపి యక్కౌంతేయు లాయోధనం
బున కేతెంచువిధం బెఱింగి బలరాముండు న్మదింబొంగి గొ
బ్బున సేనల్ వెడలింప వేత్రసమితిం బంపెన్ రణక్షోణికిన్ ౫౧

వ తదనంతరంబ. ౫౨

గీ. గరుడకేతనంబు గగనంబు నొరయంగ । ఖడ్గబాణచాప గదలమెఱుంగు
లెల్లదిశలు నిండ నెలమి దారకుండు గర । దన్ముం దేరం గదుముదమున నెక్కె ౫౩

మ రమణీయంబగు పాంచజన్య జనితారావంబు గర్జావిశే
షముగా ఖడ్గమరీచిజాలము తటిత్సంఘంబుగా నుగ్రచా
పము దేవేంద్ర శరాసనంబుగను శుంభత్కృష్ణమేఘంబు పా
ర్థ మహాగ్నిచ్ఛటమీఁదికేగె శరధారాలాల నొల్లాసియై. ౫౪

వ మఱియు ౫౫

ఉ విధ్వమలాంశురేఖయన వెల్లనిగాత్రము చెంగలింపఁ బా
లధ్వజరాజ సీర ముసలంబులు భీషణవృత్తిఁ జూప శం
ఖధ్వని లోకజాలములు గంపము నొందఁగఁ జేయ వచ్చె న
య్యధ్వమునన్ మురారి గొనియాడఁ బ్రలంబవిరోధి యాజికిన్ ౫౬

ఉ. అత్యధికప్రతాపము జనావళి సన్నుతిఁ జేయ సంగరౌ
చిత్యము మీఱ వర్మము విచిత్రకిరీటముఁ దాల్చి శస్త్రసాం
గత్యమున న్విరోధులకుఁ గాలుఁడనం గడు భీకరాకృతిన్
సాత్యకి వచ్చె ధర్మరథజాలము మ్రోయఁగ యుద్ధభూమికిన్. ౫౭

శా. విద్యుల్లీలఁ జెలంగు ఖడ్గరుచిరావిర్భూత రుగ్జాలముల్
ఖద్యోతప్రభ నించఁ జక్రరవ మాకాశంబునం బర్వ యు

ధ్వజాగ్రంబున మత్స్యకేతనముతో యోధావళుల్వెంటరాఁ
బ్రద్యుమ్నుం డరుదెంచె వైరికులగోత్రచ్ఛేద దంభోళియై ౫౮.
మ. ఘనబాణాసన బాణమండలిగదా ఖడ్గంబులన్మించు మిం
చినతేరున్నతలీల నెక్కి సిడముం జిత్రాతపత్రంబు మీ
అ నవీనోజ్జ్వల దివ్యవర్మము శిరస్త్రాణంబుఁ జూపట్టఁగా
ననిరుద్ధుం డనిరుద్ధవృత్తినడచెన్ హర్షంబు సంధిల్లఁగన్. ౫౯
శా. చండప్రక్రియ మేఘడంబరము లాశాచక్ర ముక్కుమ్మడిన్
నిండన్నవ్యరథంబుపై నిలిచి తూణీరంబులున్ సజ్య కో
దండంబున్ ధరియించి కంకటము శిరస్త్రచ్ఛన్నుఁడై చారుదే
ష్ణుం డేతెంచె మహోజ్జ్వలాకృతి రణక్షోణీ జయోత్సాహియై. ౬౦.
ఉ. అంబుజలోచన ప్రతిముఁ డాహవకేళి ధురంధరుండు బీ
రంబున విల్లు నమ్ములుఁ గరంబులఁబూని విపక్ష భీకరా
డంబరవృత్తి దిక్కులు వడంక మహారథమెక్కి వేడ్కనై
సాంబుఁడు వచ్చె వాహినులసంఖ్యలు గొల్వఁగ యుద్ధభూమికిన్. ౬౧.
సీ. ఉద్ధసంగ్రామస్థలోద్ధవుం డుద్ధవుం డుగ్రోగ్రసేనుఁ డయ్యుగ్రసేనుఁ
డభియాతిరాజమహాక్రూరుఁ డక్రూరుఁ డరితమోనిచయోద్య దరుణుఁ డరుణుఁ
డతులిత ధీరతా కృతవర్మ కృతవర్మ కాంచన మణిమయాంగదుఁడు గదుఁడు
దారుణ సమరైకతానుండు చేకితానుం డాస్యజితపుష్కరుండు పుష్క
రుండును శుకుండు దీప్తిమంతుండు భానువిందుఁడు సునందనుండును వేదవాహుఁ
డును బృహద్భానుఁడును వృకుండును రథంబులెక్కి చనిరసికి ధరణిగ్రక్కతిలఁగ.
వ. మఱియు భానుదేవుండును సారణుండును శతదేవుండును వరూధియుఁ జిత్రబర్హియు
నాదిగాఁగల యోధులు దమతమ సేనాసమేతులై యొండొరులఁ గడవఁ బంతం
బులు వలుకుచు సింహనాదంబులు సేయుచు శంఖంబులు పూరించుచుఁ గృష్ణుని
గూడి చనిరంత గజదానధారా గంధలుబ్ధ పుష్పంధయ ఝుంకారబధిరిత దిక్తటం
బులై చలితఘంటాఘణాఘణారావ నిజఘుంకార ప్రతిధ్వనిత చక్రవాళాచల
గహ్వరంబులైన మత్తదంతావళంబులును మత్తదంతావళి మదజలకలితమార్గ
దుర్గమకర్దమంబు డెక్కల త్రొక్కుడులచే నింకిపగిలి బీటలై రజోవికారంబుఁ జెంది
మొగసి మొగసి చూచు గంధర్వ గరుడసీమంతినుల సీమంతసీమల సిందూరరేఖలై
తత్కబరీభర విలసిత మందారతరుప్రసూన నిష్యందమాన మరందానంద దిందిందిరం
ఝుల్పైఁ బుప్పొడి యొప్పనం గప్పి మెఱయ నడతెంచు భీషణహేషాఘోషంబుల

టయసూచనంబుచేయు వాయువేగ తురంగంబులును వాయువేగ తురంగంబుల గట్టిపఱచి సారథులు వలసినయెడలను నడిపింప యుద్ధసన్నద్ధులగు రథికులకు నెఱకలై యిరుగడవచ్చిన భుజంగమంబుల తెఱంగునం దనరు విచిత్రకేతనంబులును గేతనంబులం గ్రా   ది యాత్మచక్రనేమిధ్వానంబులచేత శైలగహ్వరంబుల నిద్రించు సింగంబుల మేలుకొల్పు రథంబులును రథంబులకంటె వడిగలిగి ధనుర్బాణపట్టిసప్రాసపరశ్వధశూలభిండివాల తోమరక్షురికాగదాది నానావిధాయుధ సన్నద్ధులై యుబ్బున నిబ్బరంబైన బెబ్బులుల చందంబునం గొదమసింగంబుల తెఱంగునం బొంగి బ్రహ్మాండభాండంబు పగుల నార్చుచు నుద్దోరులం గడవం బఱతెంచు వీరభటులుం గలిగి యెడలేక ఘోషించు విజయభేరీమృదంగ కాహళాదుల యారావంబుల నమరి యిరువది యక్షౌహిణులుం గనుపట్టి యట్టి సేనాసముద్రం బర్జునద్వీపంబు ముంపుటకునై యెదురునడచి నిల్చిన ౬౩

ఉ. ఆహరి పాండవేయులు నయంబున పన్నినయట్టి మానుష
వ్యూహముఁ జూచి యందునకు నోర్చి జయించుటకై మహాచల
వ్యూహము నల్పెనంత సరియోధులు విస్మయమొంది సంగరో
త్సాహముఁ దక్కిరాత్మల భుజంగమరాజసుతాతనూభవా ౬౪

వ. అని మఱియు నిట్లనియె నట్లు పన్నిన మొగ్గరంబు ముంగలఁ దానును బలభద్రుండును సాత్యకియును వామభాగంబునఁ గృతవర్మ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధులును దక్షిణపార్శ్వంబున గద సాంబ చారుదేష్ణులును మధ్యప్రదేశంబున బంధుమిత్రామాత్యసహితుండై నెలయేరులతోడి నడగొండలం బోల్చు గంధసింధురంబులు పరివేష్టింప రథారూఢుండై యుగ్రసేనుండును బశ్చాద్భాగంబున నుద్ధవాక్రూరచేకితానసారణాదులును నెడనెడ బృహద్భాను భానుదేవ శ్రుతదేవ వృక శుక సారణాది కుమారులును దమ్మళపు యడియాలంబులు మెఱయనుండిరి వారల యుద్ధంబుఁ జూడ నంతకమున్న పురందరాది బృందారకులు విమానారూఢులై యంతరిక్షంబున నిల్చిరంత ౬౫

క. మోహరములు రెండును స । న్నాహంబునఁ దారసించినన్ ఫల్గున సే
నాహంకృతి యుడివోవ ను । త్సాహంబున శౌరి పాంచజన్యంబొత్తెన్. ౬౬

క. వెండియు రాముఁడుఁ బ్రద్యు । మ్నుండును సాత్యకియు సారణుండును ననిరు
ద్ధుండును గృతవర్మయు సాం । బుండును శంఖంబులపుడు మొరయించిరొగిన్.

గీ. సకలయాదవసేన యుత్సవముతోడ । సింహనాదంబు లొనరింప సింహనాద
ములయటంచును క్షితి వెంపునఁ గిరీటి । బలములోఁగల కుంజరంబులు వడంకె.

వ. మఱియుఁ గృష్ణుని సైన్యంబునందు విజయభేరీశంఖ కాహళాద్యులు మొరయించిన నారావంబు ప్రళయకాల ఘూర్ణమానార్ణవధ్వానంబు ననుకరింప సకల యోధ వీరులును గయ్యంబునకుఁ గాలుద్రవ్వుచు ధనుర్గుణటంకారంబులు నిగిడింపుచుఁ జతురంగబలంబులు మున్నునడపించిరంత. ౨౦

క. ఈతైవడి హరిసేనా । నీకము నడతేరఁ జూచి నిష్ఠుర కోపో
ద్భ్రుకుటిల్యాస్యుఁడగు సుభ । ద్రాకాంతుం డపుడు దేవదత్తం బొత్తెన్ ౨౧

సీ. తదనంతరంబున ధర్మపుత్రుం డనంతవిజయంబును వృకోదరుఁడు పౌండ్ర
కమును మాద్రిపెద్దనందనుఁడు సుఘోషంబుఁ జెలిమిమీఱఁగ సహదేవుఁడు మణి
పుష్పకంబును నదీపుత్రుండు గురుఁడును గృపుఁడు ద్రౌణియుఁ గురుక్షితివిభుఁడు
హైడింబుఁడును ద్రుపదాధీశుఁడును మత్స్యపతి వికర్ణుఁడు నలంబసుఁడు నర్క
పుత్రుఁడు మొదలు యోధుల స్ఫూర్తమున గ । శంఖములను మ్రోయింపఁ దత్స్వనములను
విజయ దుందుభి తమ్మట ప్రజరవంబుఁ । గూడి యొక్కట సర్వదిక్కులుఁ బగిల్చె.

ఉ. వాసవిఁ జేరవచ్చి మనవారలకున్ నెలవిమ్మటంచు దు
శ్శాసనుఁ డాడి యుర్విభుని సమ్మతినొంది చెలంగి యాత్మ సే
నాసమితిన్ రయంబున రణంబునకుం బురికొల్పనంత ను
గ్రాసముతోడ నల్గు చలంబున యోగసేనఁ దాఁకినన్ ౨౩.

చ. హయములు హయముల్ రథావళి రథావళి యోధులు యోధులుగ్రతం
జగములు కుంజరంబులును సందడిగాఁ దలపడ్డ నప్పుడ
బ్బురవస మిట్టిదట్టిదనివల్క నశక్య మహేంద్రునకైన నా
సరసిజసూతికైనను భుజంగమహారునకైనఁ జూడఁగాన్. ౨౪.

వ. మఱియు నుభయసైన్యంబులం గనుపట్టు వీరభటులు చటులచక్రచంక్రమణవిలాస నిరుపమోద్యములై యోగునసేసి పోతరించి యాఁబోతుఁ రీతి గంధసింధురంబుల చందంబునఁ గొదమసింగంబులతెఱంగునం దలపడి పోరుచోఁ గరారంబుల వారలు మీఱిన ఘాతంబులం బలుకు నుదుగులు లెక్కగొనక యొండొరుల నేరుపునం బొదువ్వఁ గదువడిన్ సందడింపుచు నిప్పులొలుక సరిదాటులు గవిశంగిల వయిచుచు బిరుదునం దిఖురుకొను నెడ వెఱపులుగని కమ్మి నెమ్మి సంతసిల్లి ఱంకెలు వైవ సంగరంబులకు నూటిపట్టి నెట్టనఁ జంపి చచ్చువారలు నష్టాయుధంబులఁ బ్రవీణులై సంచలింపక యొకండొకండు వదుగు రేగురతోడ భ్రమరి విశేషంబులం జరియింపుచు డాయుచు వ్రేయుచు నొండొరుల ప్రేట్లుదప్పించి దాఁటుచు నీటున సరి కెదిరించి యుఱుకుచుఁ బరస్పరహేతిగతుల సంగంబులు ప్రీలినఁ బిఱికివాఱక

సాహసంబున మించి నేలకొఱగువారును నానావిధాయుధానీకంబులు ధరియించి బంటుతనంబున శూరులతోడం దలపడి సంగరప్రకారంబునం బెఱవారలు చూచు చుండఁ బోరాటం బొనరింపుచు హుంకారంబు నిగిడించుచు నొక్కసాధనంబు దమచే నొప్ప నది నెత్తురుకాఁక వీఁకఁ దిగువరాకున్న నొండొక యాయుధంబు గొని నఱక నదియుఁ దుత్తుమురైన వేఱొక శస్త్రంబునఁ బొడిచి విడిచి పుడమి యత్రువఁ గలియంబడి బాహాబాహిం బెనంగి త్రెళ్లువారును నైదువులంకించి ఱంకెలు వైచుచుఁ బదుగురు నేవురు మూఁకలై యురువడించి మేనులు నింపుచుఁ బొంచి పొంచి లాఘవంబుల నెదిరి యితరేతరముష్టాముష్టి మోములుపగులఁ బోరిపడు వారలును మఱియు నూఱు నిన్నూఱుఁ దుటుము తుటుములై చటులగతిం గయ్యం బులు సేయఁజొచ్చి హెచ్చినగర్వంబున నన్యోన్యప్రాసంబులఁ గణ్ఠాద్యవయవంబులు తెగిన నిబ్బితి నిబ్బరంబై మగుడఁజాలక విడనిమత్సరంబునఁ గచాకచిం బెనంగి మడియువారును సహస్రసంఖ్యలగు శూరులు గుంపులై గర్వంబు పెంపున మూఁకల కుఱికి గదలఁ గదలనీక పోరి యొండొరులయేట్ల వికలులై కూలువారలును దమతమ దొరలరుగఁ దెలిసి పిఱుందన యరిగియరిగి తిరిగివచ్చి పతులకడఁ జతురతఁ బోరి ప్రాణంబులు విడుచువారలును మున్నొకని గుఱిచేసి కూడం జనునెడ నడుమ నొకండు దలద్రెంచినం బడక వాని నఱికి పడు వీరుల మొండెంబులును నసృజాలుం దనుజాలుం జుట్టంబులు మొదలగువారలకు నెడనడుమ సొచ్చి తెంపుచేసి మృతిఁ బొందువారలును భయంకరంబైన పొలికలనం దొరఁగు రక్తమాంసపుఁ దిట్టలు సూచి వెఱచి తలకోక లెఱుంగలేక వెఱ్ఱియాటలాడుచు నుభయసైన్యంబులవారలు చూచి నవ్వఁ బరువులువెట్టువారును గశాతాడనంబునం జేసి తురంగమంబులం గదలించి డాసి యితరేతర ప్రహరణంబుల నశ్వపల్యాణసహితంబుగా రెండు తునియలై కీలుదప్పిన బొమ్మలచందంబునం గూలు రాహుత్తులును నంకుశాఘాత కుపితంబులై యొండొంటి మర్మంబులు గాఢదంతాదంతిం బోరి మావంతులతోడఁ బీనుంగులైన యేనుంగులును సారథులురవడించి యశ్వంబుల పగ్గంబులు వదలి కదియఁద్రోలినఁ బరస్పరబాణఘట్టనల రథంబులు తిలప్రమాణఖండంబులై దొఱఁగిన విరథులై కరవాలంబులుం బలుకలుంగొని యోలమాసగొనక యొండొరుం డాసియుఁ వ్రేసియుఁ దప్పించియుం గుప్పించియుఁ బోరిపోరి పొలిసిన రథికులుం గలిగి యాసందడి కయ్యంబు భయంకరంబై యుండెనంత ౭౫.

వాసవనందనుం గడఁగివచ్చి వికర్ణుఁడు దోడుగాఁగ దు
శ్శాసనుఁ డేచి సాంబుని నిశాతశరంబుల నేయ నవ్విభుం

డీసును మత్సరంబు మదిఁబెచ్చఁగఁ గృష్ణుఁడు మెచ్చనార్చి యు
ల్లాసముతోడ వాఁడు దెరలన్విశిఖంబులనొంచి వెండియుక్. ౭౬.

క. శరములరెంట వికర్ణుని। తురగంబుల నొంచి పడఁగఁ దొమ్మిదితూపు
ల్వ్రాలఁపి పొడిఁజేసి సారథి। నురువడి నొకకోలచేత నుక్కడఁగించెన్. ౭౭.

ఉ. అత్తఱి దుస్ససేనుఁడు రయంబునఁ దీవ్రశరంబుచేత నీ
రోత్తము సాంబునొంచి మఱియుం బదునేనుమెఱుంగుటమ్ము లు
వ్వెత్తున సారథిం దగులనేసి తెరల్చినఁ గృష్ణనందనుం
డొత్తి నిశాతబాణమున నుక్కటనేసె నతండు మూర్ఛిలన్. ౭౮.

చ. కడువడి సారణుండు తెలిగన్నులఁ గెంపుదలిర్ప నగ్రజుం
గడచి శరద్వయంబున వికర్ణుని సారథిఁ జంపి పుచ్చియున్
నిడ మిరు మూడుబాణములఁ జెక్కలువాపుచు వానిబాహులం
జెడిదపుటమ్ములాఱువఱపెన్ గగనంబు గలంగనార్చుచున్. ౭౯.

ఉ. వాఁడును రోషమొత్తి హరివాహిని బెగ్గిల సాంబుతమ్ముని
న్వ్రేఁడు నిశాతబాణముల నొంచి హయంబులఁ గేతనంబుఁ గ్రొ
వ్వాఁడి శరంబులేసి నెఱవాదితనంబునఁ ద్రుంప నాతనిన్
బోఁడిమిమాన్చి యార్చెఁ గురుపుంగవసైన్యము దైన్యమొందఁగన్. ౮౦.

గీ. అది గనుంగొని కృష్ణసైన్యంబులెల్ల। నార్చి భేరులు మొరయింప నగ్రజుండు
తనబలంబులఁ బురికొల్పి తానుఁ గడఁగి। తోరముగుకినుకతోడఁ బ్రద్యుమ్నుఁదాఁకి. ౮౧.

గీ. అతనిపై జాలుకొన ముంచెనంపవెల్లి। మీనకేతుండు నతనిపైమించి ఘోరత
సాయకంబులు వఱపె మాద్రేయులలిగి। చారుదేష్ణునిఁదాఁకి రుత్సాహమొదవ.

క. ఆ రుక్మిణికొమరుండును। వారల రథ్యములమీఁద వడి నూఱమ్ముల్
తోరముగ నేయ వారును। ఘోరాస్త్రములేసి హరులఁగూల్చిరి నేలన్. ౮౩.

వ. అంత ౮౪.

సీ. సురనదీసూనుండు హరిపూర్వజన్ముపై నాలుగుబాణముల్ నాటె నతఁడు
కోపించి హలముచేఁగూల్చె రథ్యంబుల భీముండు సాత్యకిఁ బేర్చి నూఱు
శరములనేసిన బరవసంబున వాఁడితూపుల నేడింటఁదునిమెఁ బడగ
ద్రోణుండు కృతవర్మఁ దొడరి తొమ్మిది నారసంబులు పరఁగింపఁ జండసాయ
కముల నేనింట నతఁడు దత్కంకటంబు। చూర్ణముగఁజేసె నల్కమైఁ గర్ణుఁడమ్ము
లేడుపదులను ననిరుద్ధుఁ గాడనేయ। నతఁడు నన్నింట నొప్పించె నతనిమేను. ౮౫.

సీ. ద్రౌణిపడిఁ జేకితానుని తనువు మూఁడు । బాణములనొంప నతఁడును నక్షీణశక్తి
నాలుగమ్ముల నతని గంధర్వములను । దనువు లెడఁబాపి యొకటఁ గేతనము ద్రుంచె.
గీ. బాహ్లికుం డుగ్రసేనునిఁ బదిశరముల । నొంచె నాతండుఁ దూపులేను నిగిడించె
నతని దేహంబు దల్లడమంద సోమ । దత్తుఁ డొకయమ్ముచేత నుద్ధవుని గ్రుచ్చె. ౮౭.
క. భూరిశ్రవుఁ డరుణునిపై । ఘోరాస్త్రమ్ము లిరువది నిగుడ్పఁగ నాతం
డీరేడు పెద్దతూపుల । సారథి రథచాప కేతుజాలముఁ ద్రుంచెన్. ౮౮.
వ. వెండియు ధర్మనందనుండును సుయోధనుండును ఘటోత్కచుండును నీలుండును
గేకయులును ద్రుపదుండును విరటుండును సుదక్షిణుండును విందానువిందులును
గురుకరూశాది దేశాధిశులును నొక్కుమ్మడి శరపరిఘ చక్ర తోమర శూలాది బహు
విధాయుధంబుల నరిబలంబులు బడలువడ నుద్దండవృత్తి మోదుపఱచి రందు
ఘటోత్కచుండు ౮౯
శా. మౌర్వీరావము దిక్కులందు వెడల న్మాయాబలస్ఫూర్తుఁడై
వార్వాహంబున మింటికిం జని శిలల్వర్షించు నొక్కొక్కచో
గర్వోద్రిక్తమనస్కుఁడై రథికులన్ ఖండించు నొక్కొక్కచో
దుర్వారాశుగకోటిఁ గాలుబలముం దూలించు నొక్కొక్కచోన్. ౯౦
వ. మఱియును. ౯౧
మ. ఒకచో నాఱుచు నొక్కచోఁ జటుల బాహాస్ఫాలనము ల్సేనవా
రికిఁ గానంబడఁజేయు వేఱొకచోఁ గ్రీడాగతిం గుంజర
ప్రకరంబు న్వడిఁ జెండివైచు నొకచో రథ్యంబులన్ గూల్చి నొం
డొకచోఁ జీఁకటి గొల్పనంపగమిచే నుద్దామ తేజంబునన్. ౯౨.
క. ఈరీతి నింద్రనందను । వారలు వెఱఁగందఁ గృష్ణువాహిని గలఁగన్
ఘోరాస్త్ర పరంపరచే । వారక పదివేలరథుల వడి వధియించెన్. ౯౩.
ఉ. వెండియుఁ గృష్ణుసైన్యములు వీఁగినఁ గన్పడి ద్రోలఁ జూచి సాం
బుండును సాత్యకిం గలసి పూనికతోడ ఘటోత్కచున్ మహా
కాండము లేసి నొంచి తురగంబుల పీఁచమడంచి సారథిన్
గుండెలు వ్రీలఁజేయుటయు ఘోరపరాక్రమవృత్తి నాతఁడున్. ౯౪.
ఉ. ఒండురథంబుపైకుఱికి యుగ్రత సాత్యకిఁ గృష్ణనందనుం
బెండుపడ న్నిశాత శరబృందము లేసిన వారలిద్దఱున్
వెండియు భీమనందనుని విల్లు నిడంబునుఁ దేరు సారథిం
జండతరాశుగప్రతతిఁ జక్కుగఁజేసి చెలంగి యార్చినన్. ౯౫

క. విరథుండై యవ్వీరుఁడు । కరమున గదఁ బూని విలయకాలుండనఁగా
బలితెరఁ జూచి సాత్యకి । శరములనేనింట దానిఁ జక్కుగ నేసెన్. ౯౬.
క. అనిరుద్ధుండును బుష్కకే । తనుఁడు బలుఁడు సారణుఁడు సుదగ్రస్ఫూర్తిన్
ఘనశరజాలబాణముల నెం । చిన నాతఁడు ఱిచ్చపడి విచేష్టితుఁడయ్యెన్ ౯౭.
వ. అప్పుడు. ౯౮
క. తనకొడుకుఁ బెక్కురథికులు । గనుకని నొప్పింప నుదరి కడువడిని హరి
త్రనయుఁడు ప్రళయాంబుదని । స్వనమోయన నార్చి బాహుసారము మీఱన్ ౯౯.
ఉ. సారణు నైదుదూపులను సాంబుని దొమ్మిదిసాయకంబులన్
మీఱి పదేడుబాణముల నిష్ఠురవజ్రుని రెంట సాత్యకిన్
గ్రూరశరంబుచేత ననిరుద్ధకుమారుని మూడుకోలలం
దూఱఁగనేయ వారలును దోడనె కప్పిరి భీమునమ్ములన్ ౧౦౦.
వ. వెండియు ౧౦౧.
మ. అనిరుద్ధుం డొకతూపుచేత బకదైత్యధ్వంసి చాపంబు వ
క్కన ఖండించె బలుండు నాగటరథాంగంబు ల్వడంగొట్టెఁ గే
తన మాసాత్యకి త్రుంచివైచె విలసత్కాండద్వయి న్మీనకే
తనుఁడున్ సాంబుఁడు నేసి రాశుగతతిం దత్కాయమత్యుద్ధతిన్. ౧౦౨.
వ. అంత. ౧౦౩.
మ. గదచేఁ ద్రిప్పుచు రౌద్రవైఖరి మహాకల్పాంతక ప్రౌఢి బె
ట్టిదుఁడై భీముఁడు చండభాస్కరునికంటెన్ దీవ్రమై నెమ్మొగం
బు దలిర్పం గనుదోయి నిప్పులురులన్ భూమండలంబెల్ల గ్ర
క్కదలన్ రాముని పేరు దక్షిణము నుగ్రారాలఁగొట్టె న్వడిన్ ౧౦౪.
శా. ఆ వీరుండును బాదచారియయి బ్రహ్మాండంబు గంపింపఁ గ్రో
ధావష్టంభమునన్ మరుత్తనయుసంహారంబు గావింపఁగా
వేవేగం బఱలేరఁ గన్గొని మహావీరుండు పార్థుండు రో
షావేశంబున నేగుదెంచెఁ బరయోధానీకము ల్బెగ్గిలన్. ౧౦౫.
వ. అతనితోడన తోడన యుత్తమౌజుండును యుధామన్యుండును ధృష్టద్యుమ్నుం
డును విరాటుండును రుక్మియు భగదత్తుండును కేకయులును నేతెంచి రంతకమున్న
శా. అశ్వత్థామయుఁ భీష్ముఁడుం గృపుఁడు ద్రోణాచార్యుఁడుం గర్ణుఁడున్
విశ్వంబెల్ల వడంక నార్చి సమరోర్వీరేణుసంఘంబు స

స్త్రాస్వం గ్రమ్మ శతాంగముల్వ్రఃషితాలాంకుఁడు బేది నీ
లశ్వోత్కరుగరుద్వితాన శరజాలంబేయఁగా నత్తఱిన్. ౧౦౭.

శా. అభ్రధ్వాన సమానశార్ఙ్గనినదం బాకాశ సంచారులన్
విభ్రాంతిం బొరలింపఁ గేతనరుచుల్విస్పంద నత్యంత కో
పభ్రూమండలి భుగ్నమై మెఱయ శుంభత్పాంచజన్యారవా
దభ్రవ్యాప్తి మహీధ్రముల్వడఁక దైత్యధ్వంసి యేతెంచుచున్. ౧౦౮.

సీ. భీష్ము నిన్నూట నొప్పించి యశ్వత్థామఁ బదియేను యూపులఁ బాఱఁగొట్టి
ద్రోణుని నిరువదిబాణంబులఁ దెమల్చి భీముని మున్నూట బెండుపఱచి
కర్ణుఁ బంద్రెండుమార్గణముల నూనేసి ద్రుపదనందను మేనఁ దూపులేసి
మత్స్యనాయకుని మైమఱు వాఁడిశరములఁ జించి యొక్కట రుక్మి నొంచి నరక
తనయ కృపులను నిష్ఠురాస్త్రముల గ్రుచ్చి । కాండ పంచకమునను గేకయుల నొంచి
నిమిషమున నొక్క యక్షౌహిణీబలంబుఁ । బిలుకుమారిచె నానాస్త్రముల నరేంద్ర.

వ. అయ్యవసరంబున నర్జునుండు గర్జారవ కాలమేఘంబు చందంబున సింహనాదంబుఁ
జేసి దేవదత్తంబు పూరించి కర్ణ గాంధారేయాదులఁ గయ్యంబునకుఁ బురికొల్పిన.

ఉ. వారలు తూర్యబంధురరవంబు లెసంగఁగ సింహనాదముల్
బోరనఁ జేసి యద్భుతముఁ బొంది సురల్గన శౌరి సైన్యమున్
దారుణలీలఁ దాఁకినఁ బదంపడి యయ్యదుయోధవర్యులుం
ఘోరపరాక్రమస్ఫురణఁ గోల్తలఁజేసిరి పార్థనందనా. ౧౧౧.

వ. అందు బలభద్రుండును భీష్ముండును సాత్యకియు నశ్వత్థామయు ద్రోణుండును
బ్రద్యుమ్నుండును గృతవర్మయు ధృష్టద్యుమ్నుండును నుగ్రసేనుండును బాహ్లికుం
డును సాంబుండును గర్ణుండును నక్రూరుండును నజాతశత్రుండును నుద్ధవుండును
ద్రుపదుండును విరాటుండును గదుండును భీముండును సారణుండును ఘటో
త్కచుండును జారుదేష్ణుండును దుశ్శాసనుండును దీప్తిమంతుండును దుర్యోధనుం
డును భానుదేవుండును భూరిశ్రవుండును బృహద్బాహుండును ధృష్టకేతుండును
భానువిందుండును రుక్మియు వృకుండును గేకయులును శరుణుండును భగదత్తుం
డును బుష్కరుండును జాంద్రాధీశ్వరుండును సైంధవుండును వేదవాహుండును
సుదక్షిణుండును శ్రుతదేవుండును యవనాధిపుండును సునందనుండును నీలుం
డును జిత్రబర్హియు విందానువిందులును వరూధియు నకుల సహదేవులును న్యగ్రో
ధుండును సైంధవుండును దక్కిన యోధులును దుర్మర్షణాదులును హేతిప్రాస
పరశ్వధ పట్టిస భిండివాల ధనుర్బాణ నానాయుధ సన్నద్ధులై యొండొరుల

వ్రేసియుఁ ద్రోసియుఁ ద్రుంచియుఁ జించియుఁ బొడిచియు నడిచియుఁ జిమ్మియుఁ
గ్రుమ్మియు మొత్తియు హత్తియు ననేకప్రకారంబులఁ గయ్యంబు సేయునెడఁ
గుంజరంబులఁ గుంజరంబులును ఘోటకంబుల ఘోటకంబులును నరదంబుల
నరదంబులును బదాతులఁ బదాతులుం దలపడి పిఱుతివియని బీరంబునఁ బరస్పర
శస్త్రంబులఁ బొడిచియు నొడిచియు వ్రచ్చియు గ్రుచ్చియుఁ గుదిపియుఁ జదిపియుఁ
గొట్టియు మట్టియు ననేకోపాయంబులఁ బోరుసమయంబున ౧౧౨.

క. రారాజు తమ్ములెల్లన్ । ఘోరమదేభముల నెక్కికొని యత్తఱి వే
లేరుపు లేనుంగులతో । నారాముని మీఁదికేఁగ నతఁ డుద్వృత్తిన్ ౧౧౩.

క. ఏనిక మొత్తము లెదిరెడు । నేఁటికె మొత్తకయుడంగ నెగ్గగునని మ
త్తానేకపముల నన్నిటిఁ । బీనుంగులఁ జేయఁ దొడఁగెఁ బెచ్చినకినుకన్. ౧౧౪.

వ. అట్టియెడ నా సుయోధనుతమ్ములు దుష్ప్రహ దుర్మర్షణ దుర్ముఖ దీర్ఘబాహు భీమబాహు భీమ సుషేణ సులోచన సేనాపతి జలసంధ విచిత్ర తర్జనోగ్రాలోలుపులు పదుమువ్వురును మత్తకుంజరంబుల నెక్కి పెట్టునం డీకొల్పి చుట్టుముట్టిన నతం డంతఱికి నన్నిరూపులై హలంబునన్ దగిలిచి తిగిచి ముసలంబునఁ దత్కుంభమధ్యంబులం దివిచి జంభారాతి కుంభినీధరంబుల దంభోళిచేఁ గూల్చుచందంబున నన్నిటిం గూల్చి దుష్ప్రహుసామజంబుతోడన చదిపి తత్సోదరుఁడగు భీముని శిరంబు డొక్కసొర నడఁచి తత్కుంభికుంభములు వగులందన్ని యనంతరంబ భీమబాహుం డరుదెంచి తన దంతావళంబుచే నవ్వీరునిం బొడిపించిన నతం డచలాకారుండై తద్దంతిదంతంబులు వెఱికి వానిని వాని యేనుంగుతోడఁ బీనుంగుఁ గావించినఁ దక్కిన పదుగురును దలపడి సింహనాదంబులు చేసి యెదిరిన నా హలాయుధుండు వారలతోడన యవ్వారణంబుల మారిమసంగి పొంగి నింగి పగులనార్చిన. ౧౧౫.

ఉ. తమ్ములు నచ్చిరంచును ముదంబఱి యర్జునుఁ జేరవచ్చి శో
కమ్మున రాజరాజు పలుకన్ సురరాజతనూభవుండు వే
గమ్మున రాజులన్ గజనికాయములుం దనతోడ రాఁగ నె
క్కుమ్మడిఁ దన్నుఁ దాఁక బలుఁ డుద్ధతితోడ హలంబు ద్రిప్పుచున్. ౧౧౬.

చ. నిలిచిన సర్వసైన్య ధరణీవరముఖ్యులు నేగి సాయకం
బులు నిగిడించి రాకసుఁడు పోఁడిమి గానఁగ రాకయుండ న
బ్బలుఁడును వానిఁ గైకొనక బంధురహస్తహలంబుచేత రా
జులఁ బొలియించి వాజుల వసుంధరఁ గూల్చె రథాలి నూచఁగాన్. ౧౧౭.

ఉ. అర్జునుఁ డగ్నికల్ప నిబిడాశుగముల్ పరఁగించి వానిపై
నూర్జితశక్తిరూప నతఁ డుగ్రత నాగలిఁ గేలఁ ద్రిప్పుచున్
నిర్జరనాథనందనుని నేలకుఁ దే నడతేర నీరి వి
స్ఫూర్జితమూర్తిఁ జూచి దివిజుల్ భయమంది చలించిరందఱున్. ౧౧౮.

వ. అయ్యవసరంబున భీమసేనుండు దలకడచి యమ్మహావీరు నెదురునెడఁ బ్రద్యుమ్నా
నిరుద్ధ సాత్యకి కృతవర్మ చేకితానులు రథారూఢులై కదలి సేనామధ్యంబున
నొక్కండును బాదచారియై భీమార్జునుమీఁద నురువడించు బలభద్రుం గనుంగొని
వాయువేగంబున వచ్చి విష్వచ్చుం దాఁకి. ౧౧౯.

సీ. సాత్యకి యిరువదిసాయకంబుల శల్యు నేసెఁ బ్రద్యుమ్నుండు నేడు వెడద
తూపుల వర్మంబు దూఱనిగిడ్చె గదుండు తొంబదియాఱు కాండములను
గపికేతనమునించె విపులాస్త్రములు నాల్గు కృతవర్మ హయములఁ గీలుకొల్పెఁ
జేకితానుండు నిశితభల్లముల రెంటఁ దఱిమి గాండీవంబు దాఁకనేసె
మీనకేతనసూనుండు మెఱుఁగులొల్కు। రత్నపుంఖశరంబు లుగ్రంబుగాఁగ
భూనభోంతర మదరంగ నా నిలింప। సార్వభౌమాత్మజుని నేసె గర్వమడర. ౧౨౦.

ఉ. ఆ జగదేకవీరుఁ డగు నర్జునుఁ డందఱికన్నిరూపులై
రాజితపుంఖసాయక పరంపర లభ్రము నిండ నాత్మనే
నాజనులెల్ల నుబ్బ నదనం బదునార్వుర నొక్కపెట్టునం
గాజుపడంగఁ గూల్చెఁ దెలిగన్నులఁ గెంపుదొలంక వెండియున్. ౧౨౧.

సీ. కృతవర్మ సారథిఁ గెడపె మూఁడమ్ముల గదునిపై నాల్గు మార్గణము లేసె
నంబకయుగళి సాత్యకిమేన నాటించెఁ గ్రూరాస్త్రమున ననిరుద్ధునిడము
పడవైచెఁ బుడమిని బ్రద్యుమ్ను నక్షుద్రభల్లసంహతి మూర్ఛపాలు చేసె
నతనిసారథి నేరుపడ్గర నవ్వీరునిఁ గొనియేగెఁ దమ సైన్యమునకు వేగ
చేకితానుని యురము నిశితమహాస్త్ర। పంచకమ్మున గ్రుచ్చె నప్పార్థుఁ డంతఁ
గర్ణ గాంగేయ గురు కృపు లడిమి మెఱసి। హరికిఁ గేడించి తత్సేన కరిగిరపుడు.

శా. ధృష్టద్యుమ్నుఁడు నా సుయోధనుఁడు మాద్రీసూనులున్ సంగరా
వష్టంభోజ్జ్వలమూర్తులై హరిని దివ్యస్ఫూర్తిబాణంబులన్
దృష్టప్రక్రియ నేసి యార్వ నతఁడున్ ధీరాత్ముఁడై యందఱిం
జేష్టల్ దక్కఁగ శార్ఙ్గముక్త విశిఖశ్రేణి న్వ్యసంజేసినన్. ౧౨౩.

మ. భగదత్తుండు నలంబుసుండును విదర్భస్వామియున్ సైంధవుం
డు గురుప్రోద్భవుఁడున్ హలాయుధ విరాటుల్ నీలుఁడుం గేకయుల్

డగ భూపాలుఁడుఁగూడి యవ్విభునిమీఁదన్ మార్గణవ్రాతముల్
నిగుడంజేసి ధరాతలంబువడఁకన్ విక్రాంతులై యార్చినన్ ౧౨౪.

గీ. అప్పు డయ్యంపవెల్లికి నరుఁడు గాఁగ । సంచలింపక యుండె నాసారసాంద్రుఁ
డంబుదంబులు జలధార లగ్గలముగఁ । గురియఁ గనుపట్టు నీలాద్రి తెఱఁగుమీఱి.

వ తదనంతరంబ యతండు ౧౨౭.

సీ భగదత్తు మేన డెబ్బదితూపు లడరించి ద్రౌణి బాహుల శరద్వయము నాఁటి
నారాచయుగళి సైంధవు విల్లుఖండించి బాణముల్మూఁ డలంబసునిమేనఁ
గీలించి యొకవాఁడికోల రుక్మిఁ దెమల్చి ద్రుపదనందను మేను దూసిపాఱ
భల్లపంచకమేసి బాణషట్కమున సుయోధను మూర్ఛపాలొనరిచి విశి
ఖములరెంట విరాటువక్షంబు వ్రచ్చి । కవల నైనిమిదియమ్ములఁ గాడనేసి
కాండవింశతిచేఁ గేకయుల గ్రుచ్చి । యుగ్రమార్గణమున హలాయుధునివైచె.

వ అయ్యవసరంబున. ౧౨౮.

ఉ వీరరసంబు వెల్విడిన వీఁకను మేనులఁ గ్రమ్మ నెత్తురుల్
గోరకితోరుకింశుకములో యనఁ బొల్చియు ధీరచిత్తులై
తోరము గాఁగ నార్చి జయదుందుభు లొక్కట మ్రోయఁ బేర్చియ
వ్వీరశిఖామణిం దఱిమి వేయిశరంబులనేసి రుద్ధతిన్ ౧౨౯.

ఉ అత్తఱిఁ గృష్ణుఁ డార్చుచు మహాశుగసంహతి వానినన్నిటిన్
దుత్తుములై పడంగ వడితో నొనరింపుచు వారికెల్ల వి
ల్లెత్తి శరంబులెత్తఁ దలయెత్త నశక్యము గాఁగ నేసె ను
వ్వెత్తున యాదవోత్తములు హెచ్చఁగఁ బాండవసేన ఖీలిలన్ ౧౩౦.

చ మఱియు నతండు వారలఁ దెమల్చఁగఁ బూని తదీయవాజులన్
నెఱిఁ జెడఁగొట్టి సారథుల నేలపయిం బడఁద్రోచి యేరుల
న్విఱుగఁగ మోఁది కేతువులు వింట్లును నొక్కటఁ ద్రుంచి వర్మము
ల్పఱియలుచేసి తత్తనువులన్ నిగిడించె ననేకబాణముల్. ౧౩౧.

గీ వారలెల్లను విరథులై పోరికెడగఁ । దలఁగిపోయినఁ గృష్ణుఁ డుద్దండవృత్తి
నరిబలంబులు దల్లడమందఁ జొచ్చి । యశనికల్పాశుగంబు లేయంగ నంత ౧౩౨

క మరలెడు మత్తేభంబులుఁ । దెరలెడు తురగములు నేలఁ ద్రెళ్లెడు రథముల్
పొరలెడు యోధులు నల్లడ । వఱచెడు రక్తంబులయ్యె వాసవిసేనన్. ౧౩౩.

వ అది గనుంగొని యర్జునుండు ౧౩౪.

మన్యవ్యాఘ్రము.

ప్రథమాంకము.

[వర్తకశ్రేష్ఠుఁడైన విజయసేనుఁడును, ఆయన చెల్లెలు విమలయుఁ బ్రవేశించుచున్నారు]

విమల— (కుడివైపుననున్న తలుపుదగ్గఱ చెవియొగ్గి వినుచున్నది.) చిననాయన యింకా మేలుకొనలేదనియే తోఁచుచున్నది.

విజయసేనుఁడు— (ముందుకు, వెనుకకు నడచుచు) విమలా! అక్కడ నిలుచుండుటవలన నిష్ప్రయోజనము. చిననాయన నిద్రనుండి లేచెడిమార్గము లేదు.

విమల— (అతనికేసివచ్చి) ఆయన కదలుచుండుటయు, ఇంతకుముందే వింటిని.

విజయ— ప్రక్కమీఁద నిటునటు గదలుట నీవు వినియుందువు. ఈ పల్లమందున్న కొలవాటుపడ్డవారు మనలను రాత్రి ఆలస్యముగాఁగాని పడకకు వెళ్లనందు కాక్షేపించి రాత్రినిఁ బగలు చేయుచున్నారందురుగాని మధ్యాహ్నముదాఁక నిద్రించుచు పగటిని వారు రాత్రిగాఁ జేయుదురు.

విమల— ఇప్పుడెనిమిదిగంటలయియుండును.

విజయ— తొమ్మిది గావచ్చినది. చిననాయనగారి ముఖదర్శనము మనకు లభించుసరికి, వాడుకచొప్పున, పదియుఁగూడ నగునని తోఁచుచున్నది.

విమల— సరే! అన్నయ్యా! ఇందుకొఱకిఁక విచారింపకు. నీ మనస్సంక్షోభమునకు నీ వ్యాపారనష్టమే చాలును.

విజయ— నిజము. సరుకులు దగ్గఱలేనప్పటికిని, సాహసించి క్రయవిక్రయములు చేసిన యాదుర్వ్యాపారమువలని దురంతనష్టముచేత సొమ్మంతయుఁ బోవుటయు, ఇఁక మునిఁగి కొట్టుకొనిపోవుట తరువాయిగా, ఇప్పుడు నేను దారిద్ర్యప్రవాహము ఒడ్డునఁ గొట్టుకొనుచుండుటయు, నా సాహుకారులను జూచుటకు మొగము చెల్లకుండుటచేత బస్తీలోకి వెళ్లుటకయినను సిగ్గుచుండుటయు, ఇవియే చాలును. నేనింటియొద్దనున్న సమయమున నయినను విశ్రాంతిలేక, విషాదమును, ఈ మన్నెపు ముసలి బెబ్బులి యీయింటనుండుట పదిరెట్లు హెచ్చుగా—

విమల— (అడ్డగించి) ఊరుకో! అన్నయ్యా! ఇట్లనకు. నీకు కలిగిన నష్టములచేత నీస్థితి చెడినదాఁక, మన్నెపుదొ నిట్లన్నవాఁడవుగావు.

విజయ— సరే! సరే! ఇంక అనను. ఇప్పుడు నాకొక్క రూపాయి కావలసినను దొరకని యీ యవస్థలో బంధువులుగూడ, ఇంటఁ జేరి సత్కార మపేక్షించుట ఆగ్రహహేతువుగదా! ఆబద్ధుఁడయినను, భాగ్యముకోఁ దులతూఁగుచు మన్నెమునుండి వచ్చినవాఁడై, ఒక్కగవ్వయు నైన వ్యయపెట్టకుండ, తాను తన పరివారమును, ఇంట దాఁపరించుట, అంతకంటెను కోపహేతువుగదా!

విమల— నీస్థితి అనుకూలముగానే యున్నట్లు ఎల్లప్పుడును అతఁడు తలఁచుటకు హేతువులుండెను. ఇప్పుడా రీతిని లేదని యాతనికిఁ దెలియఁ జేయుటకు నీవంగీకరించని యెడల—

విజయ— (మాటకడ్డమువచ్చి) విమలా! మన యిరువురకును ప్రాయశః భేదము గలిగింపఁజాలిన విషయ మిదియొక్కటే! ఈసంగతి యెత్తుకొనుచున్నావు!

విమల— నేనిఁక నొక్కమాటయిన నాడను. నీతో భేదముగలిగించు సామ్రాజ్యమయిన నాకక్కఱలేదు.

విజయ— నీవు మంచిపిల్లదానవు. నేను భాగ్యస్థితిలో నున్నప్పుడు నాకభిమాన మెంతయుండెనో నీవెఱుఁగుదువు. దారిద్ర్యము వచ్చిన యిప్పుడా యభిమానము పదిరెట్లు హెచ్చయ్యెనన్నమాట యెన్నటికిని మఱువకు.

తెరవెనుక— (తలుపుచప్పుడువలె వినఁబడుచున్నది)

విమల— అది సుమంత్రుని పిలుపు. బస్తీనుండి యాతఁడు నీకు శుభవార్తలు తెచ్చినాఁడేమో! ఎవ్వరెఱుఁగుదురు!

విజయ— నాకట్టిసంభావన లేదు సుమంత్రుఁడు చాలసరసుఁడు, అయినను నామాట విందువా అతనిని పెండ్లాడు నుద్దేశము పూర్తిగా విడిచిపెట్టు.

సుమం— (ప్రవేశించుచున్నాఁడు) ఎంత దొడ్డవాఁడవోయి! విజయసేనా! నీకు చాలకృతజ్ఞుఁడనయియున్నాను. తెల్లవారినది మొదలు నీమేలుకొఱకే యత్నించుచు బస్తీయెల్లఁ దిరుగుచుంటిని. అందుకుఁ బ్రతిఫలమేమనఁగా, నన్ను విడనాడుమని నీచెల్లెలి కుపదేశించుచున్నావు.

విజయ— నా యుపదేశమునకుఁ గారణము నీకుఁ దెలిసియుండవలసినదే! నేను పూర్వము తలఁచుకొన్న హరణమును మాచెల్లెలికిచ్చుట కిప్పుడు నాకు శక్తిలేదు. కాఁబట్టి—

సుమం— (మాట కడ్డమువచ్చి) కాఁబట్టి పరాపేక్షవిషయమయి తటస్థించిన యీ ప్రథమావసరమునందు, ఆమెకు విధివిహితముగా దొరుకఁదగిన నాసంరక్షణ మామెకు లేకుండఁజేయుట యుచితమని తలఁచుచున్నావు.

విమల— (సుమంత్రునితో) నాకు సంతోషమయిన విచార మిప్పుడు కల్గి పెట్టి, [illegible] లత్యావశ్యకమయిన సంగతినే మా యన్నయ్యతో మాటలాడుచుండ నిన్నుఁ గోరు చున్నాను. అనఁగా, [illegible] సంగతులను గురించి [illegible].

విజయ— అహా! అది యేమి [illegible]!

సుమం— నిశ్చయముగా! [illegible]! [illegible] [illegible] నీ [illegible] నీ బుజాగ్ర [illegible] తయకు సంపూర్ణ విశ్వాసము [illegible] సంవత్సరములవఱకు [illegible] నీవిప్పుడు [illegible] చున్నారు.

విజయ— వారికిని, నీకు [illegible] నాకుఁ [illegible] కాని, నేను నష్టపడ్డ ద్రవ్యము నీ గడుపులో పలు మరల [illegible] సమ్మోదము మాత్రము నాకు లేదు.

విమల— అన్నయ్యా! నిశ్చయముగా నీవు సంపాదింపఁగలవు.

సుమం— ఇంతే కాక, నీ [illegible] నీవు [illegible] బడుట [illegible] సహింప—

విజయ— (మాటకడ్డము వచ్చి) నాకుఁ [illegible] నీ [illegible] అతని సంగతి నింక [illegible] ప్రస్తావింపకుము. అతని [illegible] అనుకొంటె నేను [illegible].

సుమం— ఇది యేల? అతని [illegible] పదిలక్షలకు [illegible].

విజ— [illegible] నాచివర [illegible].

సుమం— సరే! ఆతఁడు వాఁడుఁ గాక [illegible] నేను [illegible] గోరుచున్నాను.

తెర వెనుక— (తలుపు చప్పుడు వలె వినఁబడుచున్నది)

విమల— ఈ సంగతి నింక [illegible] చేత ప్రయోజనము [illegible] యన్నయ్య యభిమానమును నీ [illegible] కన్నులు [illegible] హృదయమును చల్లఁబఱుచుటకును దైవసహాయ [illegible] లేదు.

విజయ— (తెరనుండి చూచుచు) ఎంత దౌర్భాగ్యము!

విమల— ఇప్పుడేమి వచ్చినది!

విజయ— ఇదిగో! అసహ్యము పుట్టించు నా [illegible] చండశాసను మరల వచ్చు చున్నది. ఆమెను, ఈయింటికి రావలదని నా [illegible] లేదా!

విమల— సరే! రాని! ఆమె యిచ్చట నాలుగు [illegible].

విజయ— ఉండదందువా? మన భాగ్యవంతుఁడయిన బంధువుఁడు వచ్చినప్పటినుండి

గూడ నీవు యెప్పుడును ఇక్కడనే నివసించుచున్నది.

సుమం— కాంతును పెండ్లి చేసెదనని చెప్పి కుబేరసేనున కీమె టోపి వెయ్య నుద్దేశించిన దని నాకు తోఁచుచున్నది.

విజ— పోనీ! మన కేమి? టోపి వేసిననుసరే! గొంతు పిసికిననుసరే!

చండసేన— (తెరలోపల) ఇదిగో నోయి! నేను వచ్చినానని మీ యజమానునకుఁ జెప్పనక్కఱలేదు. లోపలకు వెళ్లుటకు ముందు వర్తమానముంపుట యంటే నా కసహ్యము. (తెరఁజిమ్ముకొని ప్రవేశించి) ఎవ్వరికిఁ దెలియకుండ హఠాత్తుగా నాస్నేహితుల యిండ్లకు వెళ్లి వారికి సంతోషము గలిగించుట నా స్వభావము. సంతృప్తికి సాధనమును ఇదియే!

విజయ— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) నీ కౌతుక సంతృప్తికి సాధనమిదే!

చండ— నాయనా, విజయసేనా! క్షేమమా? విమలా! బాగున్నావా! సుమంత్రా! సుఖముగా నున్నావుగదా! కుబేరసేనుఁడుగా రెట్లున్నారు!

విమల— అవ్వా! సుఖముగా నున్నారు.

చండ— ఆమాటవిని చాల సంతోషించుచున్నాను. ఆయనయేఁడీ?

విమల— అదిగో! గదిలో.

చండ— నిజముగా? అతఁడు స్నేహపాత్రుఁడు! (లేచి ముందుకు నడచుచు) అతనినిఁ జూచినదాఁక నాకు తోఁచకున్నది. ఇపుడే అతనిదగ్గఱకు వెళ్లవలెను. (కుడివయిపు గుమ్మములోపలకు వెళ్లుచున్నది)

విజయ— ముఖ్యముగా! అయితే, ఆయన యింకను లేవలేదు.

చండ— (తొందరతోఁజూచి మరల వచ్చి) అయ్యో! విజయసేనా! ఈమాట ముందరనే చెప్పినావుకావేమి? లోకాతీతురాలనయిన యాఁడుదాననని నన్ను నీవెంచినావు గాఁబోలు!

విజయ— తొందరపడకు. నిన్ను సామాన్యనుగానే తలఁచినానుగాని యంతకంటె కించిత్తయిన నెక్కువదాననని తలఁపలేదు.

చండ— నామీఁద నీకు చాలదయ! (విమలతో) కుబేరసేనుఁడు వాడుకకంటె నీదినము చాలస్యముగా నిద్రించుచున్నాఁడు. కాదా?

విమల— కాదు. పదిగంటలకు లోపుగా నెన్నడును ఆయన యీవలికి రాఁడు.

సుమం— చండసేనగారితోడి సల్లాపసౌఖ్యము దొరుకునని ఆయనకుఁ దెలిసియుండెనా, యీసరికే యిక్కడికి వచ్చియుండును.

చండ— ముఖస్తుతిచేయకు నాయనా! స్తుతిలేకుండనే మా ఆడువాండ్రము సహజ

సౌందర్యముచేతనే గర్వితులము.

విజయ— (రవికకట్టుచున్న చెల్లెలితో) అవ్వ జాముప్రొద్దువేళవచ్చెనా, చినసాయన అప్పుడు మేల్కొని యుండఁగలఁడు.

విమల— అట్లనవా!

చండ— అమ్మాయీ! నేనిప్పుడు వెళ్లను ఈదిన మిక్కడనే యుండఁదలఁచినాను. మీకు అనుకూలమయిన యెడల—

విజయ— (ప్రక్కకు మోముత్రిప్పి) ఏమి యానుకూల్యము!

చండ— విజయసేనా! ఏమనుచున్నావు?

విజయ— మిక్కిలి అనుకూలమని.

చండ— ఎంతదయయోయి! సోతుపేమంటావా? నీ వ్యాపారవిషయము కొంత కొంత నాకుఁ దెలియుటచేత—

విజయ— (ప్రక్కకు మోముత్రిప్పి) నీకుఁ దెలియవలెనని యెవ్వరును గోరలేదు.

చండ— ఇక్కడ నీ పినతండ్రిగారి సార్వకాలిక నివాసము నభినందించుచున్నా—

విజయ— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) అభినందనమున కెంత చక్కనివిషయము!

చండ— ఆపినతండ్రి భాగ్యవంతుఁడని విన్నాను. అతఁడు ధనవంతుఁడే. కాఁడా?

విజయ— అవును. అవునని నమ్ముచున్నాను.

చండ— చాల- కాదా?

విజ— ఆలాగే తెలిసినది.

చండ— తెలిసినదా? ఏమిది! ఈవిషయమును నిష్కృష్టముగా విమర్శించుట నీవు ముఖ్యకృత్యముగాఁ జేసికొనలేదా?

విజ— ఇతరుల స్థితిగతులను విమర్శించుట నేనెన్నటికిని ముఖ్యకృత్యముగాఁ జేసికోను.

చండ— ఎంత యసంగతము! ఇట్లు ఇంత సాక్షాత్తుగా నీకు సంబంధించెడి యీ విషయములోఁ జెప్పుచున్నాను

విజ— ప్రస్తుత వ్యవహారమునందు నీ కేవిధమయిన సంబంధమ్ము లేకున్నను విమర్శన బుభుక్షమాత్రము నీకు సంపూర్ణముగానే యున్నది.

చండ— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) నా కేవిధమయిన సంబంధమును లేదని నిశ్చయించుకోకు. (పయికి) విమర్శన బుభుక్ష యని నీవిపుడంత సరసముగాఁ బలికిన వృత్తి నాకు ఏమియు ఫలాపేక్ష లేకుండ కేవలము నీ క్షేమముకొఱకే నాకుదయించి నట్లు నీకుఁ దోఁచలేదట్లోయి!

విజ— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) ఆలాగు తోఁచుటకు వీలులేదు.

చండ — ఒక బంధువుఁడు మన్యములో మిక్కిలి భాగ్యము సంపాదించివచ్చుట యెవరికి సంతోషము పుట్టింపకుండును.

విజయ— అవును. మానాభిమానములు పరిత్యజించి మరణశాసన భాగధేయము కొఱకు దురాశ పెట్టుకొను ప్రతివానికిని సంతోషము పుట్టింపవలసినదే!

చండ— అయ్యయ్యో! ఇక్కడ మరణశాసన ప్రసక్తి లేదోయి! అతఁడు మీకు మిక్కిలి ప్రయాసము గలిగించుచున్నాఁడు

విజయ— అది సత్యమే!

చండ— అతనివల్ల మీకు విస్తారము ధనవ్యయమగుచున్నది.

విజ— ఆమాటయు నీవనవచ్చును

చండ— అందుకుఁ బ్రతిఫలముగా మీకేమైన నిచ్చుట న్యాయము.

విజ— ఆమాటమాత్రము నీవనరాదు. అతని కిల్లిచ్చినందుకును, అన్నపానము లిచ్చినందుకును, వంటపూటివానివలె లెక్కకట్టి పుచ్చుకొమ్మన్నావా యేమి?

చండ— కాదు! కాదు! ఇట్టి సంగతులన్నియు ప్రజలు తమకుతామే గ్రహింపవలెను. అతనిని మీరు సంరక్షించుచున్నారు. ఇదిగాక అతని చలచిత్తమునకు లొంగి నడచుకొనుచున్నాడు. సరే! మీరేమియు నిందుకు ప్రతిఫల మపేక్షింపకున్నను తనంతటది కాఁగలదు. ఏలాగందువా? నాబిడ్డ విమలకు వివాహము తలపెట్టినారుగదా! దాని కేమి కోరికలేకున్నను పెండ్లివేళకు తన పినతండ్రి చక్కని వస్త్రవాహనములను గొనియిచ్చినయెడల నాపిల్లది సంతోషించునని అతనికేమాత్రము సూచించినను తత్క్షణమే వేయిరూపాయిలపంపిని ఇయ్యకమానునా!

విమల— (ముందుకువచ్చి) అవ్వా! నేనట్టిదానను గాను. ఇది గుర్తెఱుగుము. నేను సూచనలు చెయ్యను నాకు సొగసులక్కఱలేదు.

చండ— అన్నకూఁతురా! ఇప్పుడు తెలిసినది. నీవును సుమంత్రుఁడును ఇట్టి స్వల్ప విషయములను గణింపరు. పెద్ద అరణ మొక్కదానికే కాఁబోలు మీయపేక్ష!

సుమం— (ముందుకువచ్చి) ఓ ముసలమ్మా! ఇట్టి దురపేక్షలు నాకు లేవు. నేను విమలను వివాహమాడుట సొమ్ముకోసము గాదు. ఆమెకొక దమ్మిడియయినను ఉన్నదో లేదో నేఁ దెలిసికోను అందుకు లక్ష్యమును జేయను.

చండ— చేయవేమి? ఆలాగయితే నీవు అసాధారణుఁడవయిన పడుచువాఁడవు. అన్నా! నేనెంత తెలివితక్కువదాననయితిని. సరే! ఇపుడు తెలిసినది. మీరిద్దఱు గూడ మన విజయసేనుని లాభముకొఱకు మీకోర్కెలను మానుకొన్నారా?

అతనియొక్క యిప్పటి చిక్కులు తీరునిమిత్తమయి మీరందఱు గలిసి ముసలాతని నొప్పించుప్రయత్నము చేయుచున్నారేమి?

విజ— (ముందుకువచ్చి) ఓ వృద్ధురాల! ఒకమాట! నాకు చిక్కులువచ్చెనా వానిని నేనే తీర్చుకొందును సహజముగాఁ గనఁబడుపవలసినదయినను వెనుకకుఁ బెట్టఁబడ్డ సహాయమునిమిత్తము బంధువునికిఁగాని వంగి వంగి నమస్కారములు నక్కనైచ్యములు చేయువానిని జూచితినా నాకసహ్యము.

చండ— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) ఇందుల రహస్యము నాకుఁ దెలిసినది. (పయికి) విజయసేనా! నావలన నాయాస మక్కఱలేదు. నేను మొదటినుండి మీకు హితురాలను గనుక, ఆచనువుచేత నీ చిక్కుల సంగతి తలపెట్టినాను. ఆచనువు చేతనే, నీ స్థితిగతులను నీ పినతండ్రితో సూచించువిషయమయి యత్నించుటకు.

విజ— నీవు మిక్కిలి మంచిదానవు. ఈ సూచనలపద్ధతికంటె నాకసహ్యకరము లేదు.

చండ— సూచనయనఁగా సంగతులన్నియు తెలియునంత స్పష్టముగా ప్రశంస చేయుట యనియే నా తాత్పర్యము.

విజ— ఎప్పటికిని జ్ఞాపకముంచుకో! నీవు తలఁచునట్లు నాకుపకారముకొఱకు నా పినతండ్రిగారితో ప్రశంసించుట మానుకొంటివా, అదియే నాకు మహోపకారము.

చండ— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) నీకోరికయే జరుగఁగలదు.

విజ— అతని యొద్దనుండి నాకపేక్షలు లేవు. నేనుగాని మాచెల్లెలుగాని అతని ధనము నాశింపము.

చండ— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) నే నాశించుచున్నాను గనుక నా ప్రయత్నమును మీరు విఘటింపఁజాలరు. అతఁడు నిద్రనుండి లేచువఱకును ఈతోట విడిచిపెట్టుటయే మంచిది (పయికి) సుమంత్రా! కొంచెము నాతో రావోయి! పువ్వుల తోటలోకి వెళ్లుదము.

సుమం— (సంశయించుచున్నాఁడు)

విమల— (చేయడ్డమిడి సుమంత్రునితో) రానవకు, ఆమెను అవమానము చేయకుండుటయే మంచిది. ఆమె చలపాది.

సుమం— (ప్రక్కకు మొగముత్రిప్పి) భయంకరమయిన ముసలికోఁతి.

చండ— ఏమోయి రావయితివి!

సుమం— ఇదిగో! వచ్చుచున్నాను.

చండ— }
సుమం— } (వెళ్లుచున్నారు.)

విమల — (తెరవైపు చూచి) ఇదిగో! మన కరణము కృష్ణశర్మతాతగారు వచ్చుచున్నారు.

కృష్ణశర్మ —(ప్రవేశించి ఒక కాగితము జూచుచు) ఇది దురన్యాయము! నిశ్చయముగా నిది దురన్యాయము!

విమల— కృష్ణతాతా! ఏమది.

కృష్ణ— ఇది దురన్యాయము. నిశ్చయముగా.

విజయ— ఏమయ్యా! నిన్ను పిలిచినపుడు పలుకవేమి?

కృష్ణ— నాకు లక్ష్యము లేదు! అమ్మాయి! నాకు లక్ష్యము లేదబ్బాయి! నేను బ్రతికియున్నంతకాలము నిన్ను 'అబ్బాయి' యనియే పిలుతును. నేను మీతండ్రిగారితోఁ బెరిగినాను— మిమ్మల నిద్దఱను పుట్టకముందునుండి యెఱుఁగుదును— కనుక నిది దురన్యాయమని నిశ్చయముగాఁ జెప్పుచున్నాను.

విజ— దురన్యాయమేది?

కృష్ణ— మీ చిననాయన వర్తనము.

విజ— మా చిననాయనగారా! ఆయనపట్ల గౌరవముతో మాటాడుము—

కృష్ణ— (అడ్డుకొని) అతని పరివారము విషయమయి చాలగౌరవముతో మాటాడుచున్నాను నీచిక్కులకులోను అతని పిండివంటలతో నీయిల్లు గుల్లగుచున్నది.

విమల— కృష్ణతాతా! ఊరుకో! నీయజమానుని నొప్పించుచున్నావు.

కృష్ణ— అమ్మాయీ! ఆమాట నిజమే! కాని విధి లేకున్నది.

విజ— ఏమిచేయుటకు నాస్థితి చాలునని నీయభిప్రాయ మడుగుటకు నిన్నిక్కడికి రమ్మనలేదు.

కృష్ణ— లేదు. నిశ్చయముగా, ఏమిచేయుటకు నీస్థితి యిపుడు చాలదో ఆసంగతి చెప్పుటకే నేను వచ్చినాను. (వ్రేళ్లతో లెక్కించుచు) మీ చిననాయన యొకఁడు- ఆయన సేవకులిద్దఱు- ముగ్గురు- వాండ్రొక్కొక్కఁడు తఱ్ఱెడేసి మ్రింగుదురు. ఆతిండి నావంటివానికి వారమునకు సరిపడును. ఇఁక గుఱ్ఱపులాయములో నొక మహానుభావుఁడు బారల బొక్కువాఁడున్నాఁడు.

విజ— ఆ బారలబొక్కు మహానుభావుఁడెవరు?

కృష్ణ— మీ చిననాయనగారి వ్యాఘ్రేశ్వరుఁడు!

విజ— ఏమీ? బ్రాహ్మణబాలుఁడా?

కృష్ణ— కాదు. క్రూరమృగబాలుఁడు. ఇంతటితో సరిగుర్తు.

విజ— దానిమాట కేమిలే!

అహల్యాబాయి.

మొదటి ప్రకరణము.

మహారాష్ట్ర దేశమునకుఁ గస్తూరితిలకమువలె నలరు శ్రీ పూనానగరము భయంకర శాసనుండగు శ్రీ పేష్వా మాధవరాయని పాలనమునందుండుటచేఁ జోర కిరాతభీతిలేక తన్నగరవాసులందఱు హాయిగ గుండియలపైఁ జేతులు వైచుకొని నిద్రించుచుండిరి

ఆహాహా! రాత్రి సకలజంతుసంతతికిని నపారనిద్రాసుఖమొసంగు మహోపకారియయ్యు, మదనప్రేరితులకును, విచారవిభ్రములకును, పాపకర్ములకును గంటికిఁ గూర్కురానీయక నాలుగుజాములకాలమును నపకారిణియై యుండునుగదా! అయినను సర్వరహస్యములను దన కడుపున నిడుకొని కన్నతల్లివలెఁ గాపాడునట్టిది రాత్రియే గనుక దురాచారులకుగాక మానధనులకుఁ గూడనది యుపకారియగు. ఆనాటిరాత్రి నగరమంతయుఁ గాలపురుషుండు వేసిన సమ్మోహనాస్త్రముచేత బద్ధమై పరవశత్వంబునొందెనేమో యనునట్లు తమ ప్రాణంబులఁ బరమేశ్వరునకును, నర్థంబుల రాజసేవకులకును సంరక్షణార్థమొప్పగించి నిద్రించుచుండిరి. వేయుగన్నులతో సర్వేశ్వరుండు రక్షింపఁ దమపని యేమున్నదనియో, నియమితకార్యంబుల మఱచియో, యనిలంఘనీయమగు నిద్రాదేవి కెదురాడనేరకయో రాజభటులుఁగూడ నెక్కడివారక్కడ నిద్రింపుచుండిరి. తమపనియం దత్యంత శ్రద్ధాళువులు కొందఱు వీరులు గస్తీ దిరుగుచు నడుమనడుమ నిద్రవచ్చినపుడు స్తంభమునకో గోడకో జేరఁబడి కునికిపాట్లుపడుచు నట్టిటు పనిఁజేయుచుండిరి. నగరమునందలి దీపములన్నియు నొకటితరువాత నొకటి క్రమముగ నారిపోయెను. ఆరాత్రి యొకబాలిక దీపము పెట్టినదిమొదలు పలుమాఱులు తన పెరటితలుపు తెరచుచు మూయుచు మాటిమాటికిఁ దన ముద్దుమొగమ్ము బాటసారుల కగపడునట్లు తొంగితొంగి చూచుచుండెను. జాముఱాత్రియగుతరువాత నొకమారట్లు చూచి వీధిలోనికి రావలెనని గుమ్మములో నడుగిడ నిద్దఱు బాటసారులాదారి నేగుచుండిరి. అందుచే నామె చంగున లోనికింజని దలుపుమూసెను. మఱి రెండుసారు లట్లు గృహము వెడలిపోవఁ బ్రయత్నించుచుండ నొకమాఱు తల్లి మేల్కని యామెస్థితినిగూర్చి పరీక్షించి యామెను బండుకొనఁజేసెను. రెండవమాఱు తన చిన్నతమ్ముఁడు నిద్రలో దుస్స్వ

ష్టముం గని యేడ్చుటచే నాతని నూరడింపవలసివచ్చెను. రెండుజాములరాత్రి యైనవెనుక ద్వారము వెడలి యా సుందరి వచ్చునప్పటికిఁ దన కెదురుగ నరుగుపై నిద్రించు రాజభటుఁడు "పోకుపోకు జాగ్రత" యని పలువరించెను. రహస్యకృత్యములఁ జేయువారు ప్రపంచమునందలి యన్నియంశములుఁ దమవిషయమే యనుకొందురు గాన నీమె యామాటలకు వెఱచి యిలువెడల సాహసింపదయ్యెను. తుదకు నీకన్య రేయియంతయు నిదురలేకయే నిష్కారణముగ శ్రమపడి యింకఁ దనకుఁ దగు సమయము లభింపదనకొనుచుండ జాముకోడి కుక్కురోయని కూసి యామెకు మఱింత విచారమును గలిగించెను. అయినను నామె తన ప్రయత్నముమానక కడపటిసారి తలుపుందెఱచిచూడ వీధిలో నిర్మనుష్యమైయుండెను. ఇంటనందఱుఁ దెలవాఱుజామున వీచు మందమారుతములు తమ్ము జోకొట్టఁ గాఢనిద్రం దేలుచుండిరి. అది తగినయదనని మదినెఱిఁగి యాసుందరి మార్గమెఱుఁగుటకుఁ దన రెండు కన్నుల దక్క తక్కిన శరీరాంగకములనెల్ల గప్పు మేలిముసుంగు ధరించుకొని గృహావరణముదాటి యీవలఁబడి తనకోరిక క్రేళ్లుదాటుచుండినట్లె తనగమనంబును నతివేగమై యుండునట్లు నడచి తను నిర్ణయించుకొనిన స్థానమునకుంజనుచుండెను. అప్పుడు చీఁకటి పూర్ణముగనున్నను నాకాశమను పాలవెల్లిని విలాసార్థము గట్టిన పాదరసపు బుడ్డివలె దోఁచిన వేఁగుచుక్క మినుకుమినుకుమని వెలుతురు నిచ్చుటచేతను, ధవళధవళమగు మేలిముసుఁగు తనయొడనుండుటచేతను నామె కితరులు నితరుల కామెయు నగుపడుచుండిరి. ఇట్లు కొంతదూర మాయింతి నడచినడచి యెవ్వరో మనుష్యులు త్రోవను వచ్చుటచే గొంతతడవొకయరుగుపై గూరుచుండి మఱలఁ దన ప్రయాణముసాగింపఁ గొంత నడచి నాలుగుసందులమొగదగ్గఱఁ దన గమ్యస్థానమునకు దారియెఱుఁగక నిలుచుండెను. అప్పుడు తనముం దిరువదియైదు సంవత్సరముల యీడుగల మనుష్యుఁడు నడచిపోవుటఁజూచి యొంటరిగ దీర్ఘాలోచన మొనర్చుచు శిరమున వెల్లపాగయు, వెల్లదేహమునఁ దెల్లయంగరకాయుధరించి మెల్లగాఁబోవు నొక లేబ్రాయఁపువానిఁ గనుంగొని చకచక వానివైపునకు నడచి చల్లగ వానివీపున జేయివేసెను. అదివఱకు నిర్మనుష్యమగు వీధిఁబోవు నీపురుషుఁడీ చల్లని హస్తస్పర్శముచే నులికిపడి తిరిగిచూచి యెదుట మబ్బుమఱుంగున మసలు నెఱుఁగుతెఱంగున ముసుంగుమఱుంగున మెలంగు నంగనంజూచి యాశ్చర్యపడి యామెతో మెల్లగ "నీవెవ్వరిదానవు, నాతో నేమిపనియున్నది" అని యడిగెను. ఆమెయు మృదూక్తులతో "నాపేరెందుకు? భవానీదేవి యాలయమునకు దారి నీవెఱిఁగినచో జెప్పుము, నేనటుకుం బోవలయును" అని ప్రత్యుత్తరమొసంగ నాతఁడు

“నీయెదుట నా చెట్లచాటున నొకమేడయున్నది. ఆమేడ కావలిదే భవానీ దేవాలయము” అనిచెప్పి యట్టిసమయంబునఁ జీఁకటియని శంకింపక, దురాచారులకు వెరువక, కావలివాండ్రకు జంకక నతిసాహసముతో నొంటరిగ బయనముచేయుచున్న యామె తెగువకు నచ్చెరొందుచు నామెపైఁ గన్నులు నిగుడ్చి నిలువఁబడెను. ఆమాటలు వినఁబడినతోడనే యన్నెలఁత యాదేవళమువంక నరుగుచుండెను. ఈసుందరియాలయమునం దెవ్వరినిమిత్తమేపనికై జనుచున్నదో తెలియఁగోరి మన తెకవరి యామె వెనువెంటఁదగిలి యామెచే గనుఁగొనఁబడకుండ నడచుచుండెను. ఆమె యాలయముఁ జేరి మూసియున్న కవాటములు గభాలున ద్రోసి లోనికిఁ జని దేవియున్న గుడితలుపులయొద్దకుం జని నిలిచెను. గర్భగుడితలుపులు మూయఁబడి నందున నామె ముహూర్తమాత్రము యోచించి గుడియెదుట నేల సాష్టాంగ నమస్కారమొనర్చి తనమొగము గుడిగడపపైమోపి కొంచెముసేపు వెక్కి వెక్కి యేడువసాగెను. ఈనడుమ వెంటవచ్చిన యబ్బాలుఁడు బాలికస్థితికిఁ దొంటికంటె నక్కజపడుచు రెప్పవాల్పక నామెను జూచుచు నొకమూల నామెచే లక్షితుండు గానట్లు కూరుచుండెను. ఊరడించువారు లేనందున దుఃఖము వెంటనే యుపశమిల్లెను. బాలిక తేలికయగు హృదయముతో నచ్చటినుండి యిట్లనెను. “అమ్మా భవానీ! జగన్మాతా!! తండ్రిలేనిబిడ్డను నన్నిట్లుజేయుట నీకు ధర్మమా! ఇపుడు నామనస్సున కిష్టములేని యీకార్యముజేయుటకంటె నన్ను జంపివేయరాదా! ఈకార్యమునుండి తొలంగుమని మాయమ్మకు నేల దోఁచునట్లు జేయవు? తల్లీ నామనోరథము నెరవేరఁ జేసిన నాకు విషమేగతి. ఆమాట నీకే దక్కఁగలదు. నాసాహసము నీవెఱుఁగనిది కాదుగదా” యని పరిపరివిధముల నమ్మహాదేవినిఁ బ్రార్థించి తెల్లవాఱుచుండుటచే దన్నెవ్వరైనఁ గన్గొందురేమో యని మఱల గృహమునకుఁ దనవారు మేల్కనకమున్న నరుగదలఁచిలేచెను. లేచుచుండఁగా “నీ మనోరథము నెరవేఱును భయపడకుము” అని యొక యమానుషవచన మామెచెవులకు వినవచ్చినట్లయ్యెను. అందుచే సఫలీకృత మనోరథనయ్యెదనని యామె సంపూర్ణోత్సాహము గలిగి గుడివెడలి పదిబారలు వచ్చునప్పటికి నావఱకాలయమున నక్కిన యక్కుమారుఁడు సుందరిం గలసికొనివచ్చుట కారంభించెను. తన రహస్యముల నాతఁ డాలకించెనేమో యని యామె దిగులుగొని యాతని నసూయతోఁ జూచుచు నడువ నావయసుకాడు పరవశుఁడై యామె హస్తముం బట్టుకొని “సౌందర్యమంతయు సంపూర్ణముగ నీసొమ్మైనది. ఇంక నేమివరములకై దేవినిఁ బ్రార్థించుచున్నావు? నావంటివానిపై దయయుంచుము” అని యాచేయి ముద్దుఁబెట్టికొన

యత్నించుచుండ నామె సహజముగ బలముఁగలదగుటచే సహజలక్షణమగు నధైర్యమును విడిచి చేయి విదలించుకొని కనులెఱ్ఱఁజేసి కోపముతో నాతనిఁ గసరఁబోయెను. కాని యాతఁ డామెను మఱలఁబట్టుకొని “నాతోరా, నీవెక్కడి కరుగఁగలవురా” అని లాగఁబోఁదొడఁగెను. పడుచుకన్నియయగు తాను నిశాసమయమున నొంటరిగా వచ్చినందుకు విచారించి, విచారించినఁ గార్యములేదని యరక్షితరక్షణియగు నాభవానీ మాతం దలంచి హా! జగన్మాతా యని గద్గదస్వరముతో నఱచెను. ఆ యఱపు గుడి యరుగుపై నిద్రించుచు నప్పుడే మేలుఁకువగాంచిన యొక సన్యాసి విని “దురాత్మా యెవఁడవురా నీవు” అని దగ్గఱకువచ్చెను. వెంటనే యద్దురాత్ముఁడు పిక్కబలముఁ జూపి యదృశ్యుఁడయ్యెను. సన్యాసి యామె నూరార్చి యిట్లొంటరిగా రాఁగూడదని చెప్పి యింటిదనుక సాయముఁజనియెను. ఆమె యిల్లుచేరి తనవారెఱుఁగకుండ మెల్లన మంచముపైఁ బవ్వళించెను.

రెండవ ప్రకరణము.

హోల్కారు రాజ్యమునకు రాజధానియగు నిండూరునగరమునకు నేడుక్రోసుల దూరమున, మహూయను పట్టణము కలదు. నిత్యకళ్యాణప్రదమగు పచ్చని యడవి నడుమ నా పురముండుటచే నుద్యానవనమందలి మేడలాగు ముద్దులు మూటగట్టుచు నుండుటయే గాక వ్యాధిగ్రస్తులకు నిరామయత నొసంగు నారోగ్యస్థానమై యలరు చుండును. దానికి మూఁడుక్రోసులదూరమున వింధ్యపర్వత సంబంధములగు కొండలచే నావరింపఁబడి యొక గూఢము కోటనడుమనున్న పల్లెవలె సురక్షితమై యుండును. ఆపల్లె కులవృత్తివలన జీవించు గొల్లలకు నివాసస్థానమై వారికిఁ గామిత సౌఖ్య ప్రదాయినియై యుండును. ఆగొల్లలచే భగవదవతారమని పూజింపఁబడుచు మహూనగరవాసులచే నాగతానాగతవేదియగు మహర్షియని యెన్నఁబడు నొక వృద్ధుఁడుండును. ముడతలుపడిన మొగమును యాకులన్నియుఁబండి రాలిన వెనుక మోడగు చెట్టువలె నున్ననై వెండ్రుకలులేకయున్న శిరస్సును, నాతఁడు కాలము దీరినవాఁడని వేనోళ్లఁ జాటుచున్నను నాతని యద్భుతదార్ఢ్యమును, దంతపటిమయుఁ జెవుడులేమియు, గమనవేగమును నతఁడంత యీడుగలవాఁడా యని సందియము గొలుపును. రాత్రులు కొంచెము రేచీఁకటితప్ప నేత్రరోగముగూడ పగటివేళల నెద్దియు లేదు. కనులయెదుట బంధుగణమెల్ల నశించుటయుఁ దనకుఁ జిరాయువు గలుగుటయుఁ జూచి యావృద్ధుఁడు తన కెట్లు గడచునని చింతించు టప్పుడప్పుడు కలదుగాని మూఢభక్తిగల గొల్లలు మహానుభావుఁడని వాని కఖిలోపచారములు

చేయుచుందురు. దిక్కులేనివారికి దేవుఁడే దిక్కైనను జూపుటకుగదా! గొల్లలుండదగు మహర్షులు వసియింపఁదగు పర్ణశాలవలె నొక కుటీరమును నిర్మించి యుండవలెనని నుంచిరి. శతవత్సరపూర్ణుఁడైనను మనోబలము చెడనివాఁడగుటచే రాజకార్యముల యందుఁగూడ నతని యాలోచన మమోఘము. పూర్వకాలపు సంగతుల నెఱుఁగఁ గోరినవారును, క్రొత్తపనులఁ దలపెట్టి యవి నెరవేరునో లేదో యను సందేహము గలవారును నీవృద్ధునడిగి వాని యిచ్ఛాప్రకారము వర్తింతురు. ఒకనాఁడు సాయంకాలమున గడియరాత్రియైనతరువాత నొక పడుచువాఁడు సత్యఋషియని ప్రసిద్ధికెక్కిన వృద్ధునియొద్దకుఁ బాదచారియై వచ్చుచుండెను. వంపులుతిరిగి తుమ్మెద రెక్కలతో నెక్కసక్కెముసేయు మీసముల సొగసును, వెడఁదనుదురు సోయగమును, చెవుల స్పృశించు కొనలుగల కనులతీరును చక్కనివారిలోఁ జక్కనివాఁడని యతనికి బిరుదునామము గలుగుటకుఁ గారణములయ్యెను. యౌవనము అంగసౌష్ఠవమును బరిపూర్ణముసేయ విద్య, గుణసౌష్ఠవమును పూర్ణముచేసెను. చిన్ననాటనుండియు సాముకసరతులు చేయుటచే దండలుతిరిగిన భుజములును, విశాలవక్షమును, మూర్తిని స్తోత్రపాత్రములుగఁ జేసినట్టులె విద్యవలనఁ గలిగిన శాంతమును, సువర్తనయుఁ గీర్తిని సుజనస్తోత్రపాత్రముగఁ జేసెను. బలమునకుఁ గార్యములయందలి చలము వానికివన్నె దెచ్చెను. చుట్టుజరిగల యెఱ్ఱపట్టుతలపాగయు, పచ్చపట్టు అంగరకాయు, తెల్లని మడుపుదోవతియు, వలెవాటుగ నిడ్డ యుత్తరీయమును వాని యలంకారము నొసమాప్తముచేసెను. ఆ వన్నెకాఁడు సత్యఋషి కుటీరమును బ్రాపించి తలుపుఁద్రోసి ప్రత్యుత్తరము రానందున నచట నిలువంబడియుండెను, వృద్ధుఁడు లోన నెవరితోడనో గుసగుసలాడుచున్నట్లు శబ్దము వినవచ్చెను. ఆమాటలు వినఁబడకమున్నె శ్యామసుందరదత్తు మరల తలుపుఁద్రోయుటచే ఋషి తననిమిత్తమెవరో వచ్చినారని లోపలనున్న మనుష్యుని వెడలిపొమ్మని యానతిచ్చి తలుపుఁదీసెను. అంతట వృద్ధుఁడు శ్యామసుందరుని రమ్మని పిలువ నాతఁడు కుటీరము వెడలి ముసుఁగు వేసికొని జనుచున్న యతిదీర్ఘకాయుని, మహాసత్వునిఁ దేరిపారిచూచుచు వెంటనే లోనికిం జనఁడయ్యెను. ఆ పురుషుఁ డెవఁడై యుండుననని యోచించుచు శ్యామసుందరుఁడు లోనికింజని లెక్కకుమించిన చిరుగులతో నేలవేయఁబడియున్న ప్రాతకంబళముపై వృద్ధుఁడొసంగిన యాతిథ్యమునకు సంతసించి కూర్చుండెను కూర్చుండినతరువాత వారొకరితో నొకరిట్లు మాట్లాడిరి.

ఋషి—— నాయనా నీవెవ్వరిచే నంపఁబడి నానిమిత్తము వచ్చినావు? నీపేరు శ్యామసుందరదత్తు కాదా?

శ్యామ— ఔను. రాధాకాంతరావుగారు తమదర్శనము చేసి యాయన తమతో మొన్న మనవిచేసిన యంశమునుగూర్చి తమ రాలోచించిరేమో యని తెలిసికొని రమ్మనిరి

ఋషి— (తలయూఁచి) అఁ, నేనావిషయమై యోచించినాను. తుదనెగ్గుట కష్టసాధ్యము.

శ్యామ— కష్టమునకు నేమి? వారిధనముఁదినుచు మేము వారిపక్షమునఁ గష్టపడుదుము. శ్రమకేమియు సంశయింపము.

ఋషి— మీరెంత కృతజ్ఞతతోఁ బనిచేసినను నామె స్త్రీకదా, పురుషుఁడై కక్షవహించి తుదనెగ్గుట యసాధ్యము నేనిట్లు తెన్నిచూచినాను? ఆమె జస్వంతరావు చెప్పినట్లు వినుటమంచిది.

అని, యాతఁడు తన యభిప్రాయమెఱిఁగింప దత్తునకు ముఖవికాసము తవ్వంత మందముగుటఁ గనిపెట్టి ఋషి యాతనికి ధైర్యముగలుగునట్లు మరల "అయినను దైవము మనపక్షముననున్నాఁడు. హొల్కారువంశమును మొదటినుండియు నెఱిఁగిన నేను, మనరాణి గెలుచునట్లు నా యాశీర్వచన మొసంగెద"నని హెచ్చరించెను.

శ్యామ— అయ్యో! మీరు రాణిగారి పూర్వుల నెఱుఁగుదురా? మీవయసెంత?

ఋషి— నావయసెంతయున్నదో నేనెఱుఁగను. సంగతులనుబట్టి తెలిసికొనుము.

శ్యామ— మీరు శివాజీ మహారాజు నెఱుఁగుదురా?

ఋషి— సరిసరి నాకర్మముకాల నేను శివాజీ నెఱుఁగకపోవలెనా? అతఁడు మృతినొందునప్పటికి నేను పంద్రెండేండ్లవాఁడను.

శ్యామ— శంభాజీ, సాహుమహారాజులను జక్కఁగా నెఱుఁగుదురని నే దలంచుచున్నాను

ఋషి— బాగున్నది సాహు మొన్నటివాఁడు కాఁడటయ్యా? నాకనుల ముందటఁ బుట్టి, నాకనులముందటే మృతినొందినవాఁడు.

శ్యామ— ఔరంగజేబును మీరు స్వయముగా నెన్నఁడైనఁ జూచినారా?

ఋషి— అలంఘురును జూచినారా యని యడుగుచున్నావా? అలంఘురు సేనలతో యుద్ధము చేసినవారెవరు నేనుగానా?

శ్యామ— పీష్వాబాలాజీ విశ్వనాథునిఁగూర్చి మిమ్మడుగ నక్కఱయే లేదు. వారందఱు మీకు లెక్కలేదు.

ఋషి— నిన్నటివాండ్రసంగతి నన్నడిగెదవేమి? పూర్వాంశముల నేమైన

నడుగవలసినయెడల నడుగుము.

శ్యామ — మలహారురావు హోల్కారుగారి బాల్యము మీరు చక్కగ నెఱుఁగుదురు కాఁబోలు.

ఋషి— మలహారురావు గాదు. ఆయన తండ్రియు నేనును మిగుల స్నేహితులము.

శ్యామ — అట్లయిన నూఱుసంవత్సరముల యీమధ్య మీరెఱుఁగని యంశములు లేవు. మీరు జాంబవంతునికన్న నేమాత్రమో కొంచెము పెద్దగా గనుపించుచున్నారు.

ఋషి—ఎన్నియెఱిగిన నేమి? ఎంతవయస్సున్న నేమి? ఈమెకు సహాయమొనర్ప గలిగితినేని నాజన్మము ధన్యతఁ గాంచును. కృతజ్ఞులామెచుట్టును లేరుగనుక యీమె నిరపాయమైన స్థితిలో లేదు.

శ్యామ— (తొందరతో) ఎవరు కృతజ్ఞులుగారు?

ఋషి—ఎవరును గారు. రానోజీ, దౌలతురావు, గోమాజీ దక్కఁ దక్కినవారెవ్వరును కృతజ్ఞులు గారు. రాధాకాంతరావుగూడ మంచివాఁడని చెప్పవచ్చును.

రాధాకాంతరావు విషయములో ఋషి పలికిన సందిగ్ధవచనములు శ్యామసుందరుని మనసునకుఁ గొంత వ్యాకులపాటుఁ గలిగింప నదివఱకు తాను కన్నులారఁ జూచుచుండినదానికి, నేఁడు చెవులార విన్నదానికిఁ గల వ్యత్యాసమునకుఁ గారణమూహించుచుండెను. మార్పునొందినవాని ముఖవైఖరి నవలోకించి, ఋషి యేమో మరలఁ బలుకఁ బ్రయత్నించుచుఁ దన పెదవులఁ గదుపుచుండ నంతలో కుటీరపు వాకిట. "అయ్యో! అయ్యో! నిష్కారణ మిద్దఱును జచ్చిపోవుచున్నారు. రక్షింపుఁడు రక్షింపుఁడు. కటకటా! ఆడుదిగూడ దారుణముగ వధపాలగుచున్నది. రండిరండి." అని యెవ్వఁడో యుంగలార్చుచుఁ బరువెత్తపోయెను కరుణార్ద్రహృదయుఁడగు శ్యామసుందరుఁడు యోగితో సంభాషణము మాని యోగియింటి గోడపైనున్న ఒక కొయ్యకుఁ దగిల్చఁబడిన విల్లును నమ్ములం గొని మొలలోనున్న చిన్న కైజారు నూడఁబెఱికి యాస్థానమువంకఁ జనెను. ఋషి యార్తనాదము సేయు నాపురుషునిఁ బిలిచి యాపదనొందినవారెవ్వరని యడిగెనుగాని వాఁడు పేరుఁజెప్పకయే దత్తును వెంబడించిపోయెను అపుడు ఋషి తనలో "ఈదినముననో రేపో యాతఁడు వచ్చునని తెలిసినది. ఈ యదృష్టహీనుఁడు వాఁడై యుండఁడుగద" యని వితర్కించుకొని యెద్దియుం దోఁచక యిటునటుఁ దిరుగులాడుచు నెందుచేతను యాస్థానమునకుమాత్రము మరుగక తామరాకులోని నీరతీరున తటతట పరితపించుచుండెను.

మూఁడవ ప్రకరణము.

రానోజీ పల్హారున కప్పటికి నేబదిసంవత్సరములకంటె నొకటిరెం డెక్కువ యుండునె కాని తక్కువలేవు. చిన్నతనమందు మలహారురావు హోల్కారునకుఁ దమలపాకుల చిట్టిలను, వస్త్రములను నందించు నీచసేవకకోటిలో నివాఁడై యాప్రభువు ననుగ్రహమునకుఁ బాత్రుఁడై సైన్యమున నొక సరదారయ్యెను. తెలివితేటలుగల మహారాష్ట్రుఁ డగుటచే నతిత్వరితముగ రాజ్యమునను న్న ముఖ్యోద్యోగస్థులలో నొకఁడై మలహారురావు చనిపోవునప్పటికి ప్రధానవర్గములో నొకఁడయ్యెను. ఈతఁడు సత్కులీనుఁడును, సదాచారుఁడును గాకుండినను మిగుల ప్రజ్ఞఁగలవాఁడు. అందు యుక్తులకుఁ బెట్టినది పేరు మోసమున నితనిఁ జెప్పి మఱియొకరినిఁ జెప్పవలయును. అతఁడు సౌందర్యములేని నల్లని మోటుమనుష్యుఁడని చెప్పుటకంటె వాని యాకారము వర్ణింపనక్కఱలేదు. ప్రథమకళత్రము వియోగమొందుటచే మఱల వివాహమాడఁ బ్రయత్నించి తన ప్రియమిత్రుఁడగు హరిహరపాండ్యాజీ సహాయమున సౌందర్యశాలి యగు నొకకన్యం జేకొని మఱికొన్ని రాజకార్యవిషయములగు నుత్తరములు సంగ్రహించుకొని యిందూరునగరమునకు వచ్చుచుండె. ఆరాత్రి యెట్లయిన మహాపురముఁ జేరవలయునని నిశ్చయించి ప్రొద్దుపోయిన వెనుకఁగూడఁ బయనమొనర్చుచుఁ దాము వచ్చునప్పటికి వంటకములఁ జేయించి సిద్ధముగనుండుమని దుండిరావునంపెను. పల్లకియందుఁ బదునెనిమిదివత్సరముల వయసుగల సుందరి యొర్తు గూర్చుండి తలుపు లించుక తెఱచి చుట్టునున్న కొండలను, మహావృక్షములను, నిష్కళుషమైన యాకాశమునుఁ జూచుచుండెను. ఓంకారనాదములతో బోయలు పల్లకిమోయుచుఁ దనవెంట రాగ రానోజీ పల్హారు గడియగడియకు నకిలించుచు నలసి మోయలేక దన్ను మోయుచున్న గుఱ్ఱమునెక్కి యిరుప్రక్కల నిరువు రాయుధపాణులగు భటులు గొల్వఁ బడలికతోఁ బయనమొనర్చుచుండెను. మార్గశ్రమచేఁ జెన్నుచెదరి విసికియున్న యాసుందరి పల్లకికిసరిగా మధ్యమధ్య నొకమాఱు తన గుఱ్ఱమును నడిపించుచు "కమలా నీవు మిగుల శ్రమపడితివిట్లున్నావు. వచ్చినంతదూరము రానక్కఱలేదు. కావలసిన సొమ్ములు నాదగ్గఱనున్న రొక్కపు నాల్గు గినియలు' అని యూరార్పుమాటలు పలుకుచు వడిగ నడుగులు వేయుమని బోయలను హెచ్చరించుచు రానోజీ రెండుగడియలరాత్రికి ఋషి వసియించు ప్రదేశమునకు సమీపముగ వచ్చెను. అది కృష్ణపక్షమున నారంభమగుటచే నా పాడ్యమినాఁడు చంద్రోదయము రెండుగడియల కగుచుండెను. తూర్పునఁ దెల్లనివ్వాలుపఁబఱచినట్లు రేఖలు గానఁబడెను.

అట్లు పయనము చేయు నామనుష్యులయెదుట చెవులు బ్రద్దలగునట్లు మోరయెత్తి ఘుశిల్లు ఘుశిల్లుమని అంకెవేయుచు నొక వృషభము కాలిడెక్కలతో నేలదువ్వి దుమ్ము వ్యాపింపఁజేయుచు భయంకరాకారముతో దారికడ్డముగ నిలిచియుండెను. మార్గము నుండి యాయెద్దు ముద్దువలెఁ దొలఁగనందునఁ దాము పోవుటకు నెద్దును బెదరింపుమని రాణోజీ తన సేవకులలో నొకని నాజ్ఞాపించెను మందబుద్ధియు మోటచోరవయుఁగల నాసేవకుఁడు ద్విపాదపశువుగనుక నాపశువును బెదరఁగొట్టుట కుపాయమేదియులేక దనపైనున్న యెఱ్ఱగుడ్డవిప్పి హూత్తుహూత్తని యాగుడ్డ దానిపై వేయఁబోయెను ఆ పశు వదివఱకొక కారుచున్నపోతుతోఁ బోరాడి దానిచే గాయములు తగుల నొచ్చి కడుఁగోపముతో నుండెను. అంతలో గుఱ్ఱ మొకసారి సకిలించెను. బోయ లోంకార మెక్కువచేసిరి. ఎఱ్ఱగుడ్డఁ జూచుటచే బెదరి, బోయల హోంకారముచేఁ గలవలపడి, గుఱ్ఱపు సకిలింపుల సహింపనోపక నాలపోతు మూర్ఖుల గుండెలు వ్రక్కలగునట్లు అంకెవేసి గుబాలున వారిపైఁబడెను. దీనికంతకుఁ గారణుఁడైన మూర్ఖ సేవకుఁడు దాని బారినుండి తప్పించుకొని యావలఁబడెను ఆమనుష్యునివెనుకనే వచ్చుచున్న రాణోజీపై నాజంతువు పడి ముసుముందు నడువలేక సగముచచ్చిన యశ్వముపైఁబడి దానిని నేలఁగూలఁద్రోయ వాహనముతోఁగూడ నాతఁడును నేలఁ గూలెను కూలినతోడనే నాతఁడు లేవఁ బ్రయత్నించుచుండునంతలో గుఱ్ఱముమీఁద నుండి యాతనిమీఁదికి దుమికి యప్పాపపుఁ బశువు దేహమెఱుఁగక సూదిమొనలవలె వాడిగనున్న కొమ్ములతో నాతని గుండెలమీఁదను, డొక్కలోను, నెమరకణతమీఁదను దన యిచ్చవచ్చినట్లు గాయములుచేసి వెడలు క్రొన్నెత్తురుతోఁ దనకొమ్ముల నలంకరించెను సేవకు లిరువురును భయకంపితులై నాయుధములు తమంతటఁ దామె వారిచేతులనుండి నేలజార వెనుక దిరిగిచూడక పరువెత్తిరి. బోయలు మోయుపల్లకి నచ్చటవిడిచి చెల్లాచెదరై నలుదెసలకుఁ బరుగెత్తిరి ఒకనిముషమున నచ్చట క్రింద పడిన నాయకుఁడును, పల్లకిలోనున్న సుందరియుం దక్క నెవ్వరులేరైరి పారిపోయిన సేవకులలో నొకఁడు తన స్వామిపై జాలిగల్గి ఋషికుటీరము దగ్గఱకువచ్చి యా ఘోరవార్త నచటివారికిఁ దెలుపుటయు శ్యామసుందరదత్తు సహాయార్థము బయలు దేఱుటయు మీరందఱు నెఱుగుదురుగదా. శ్యామసుందరుఁడు కడువేగమున నడిచి వచ్చెను ఈలోన నాస్త్రీ, పడియున్న రాణోజీని, దన యసహాయస్థితినిఁ జూచి కదలి మెదలిపోవుటకు నంగములాడక కొయ్యయయ్యెను. బోయలు పల్లకి దింపుటయు, రాణోజీపై నెద్దుపడుటయు నామె యెఱుఁగునుకాని తరువాత నేమిజరిగెనో యెఱుఁగదు పండుకొన్న దేహము పండుకొన్నట్లే యుండెను చూచెడు కనులు చూచినట్లుండెను ఇట్లామె మహాభీతితోనుండ నాయెద్దు కోపాగ్ని చల్లారకపోవుటచేఁ

గాఁబోలు చెంగున నాపల్లకిమీఁదఁబడి కొమ్ములతో గుభిల్లు గుభిల్లుమని యాపల్లకిం బొడుచుచు తన మహాబలముచే దాని నడ్డముగాఁ బడఁద్రోసి దానిపై నెక్కి తన్ని గులఁగొట్టుచుండెను ఆ నారీమణి స్మారకమెఱుఁగక మొదటిమాత్ర మొక కేక వేసి మూర్ఛిల్లి యందు బడియుండెను అంతలో దత్తు తత్తరపాటున వచ్చి యతిదూరమున నామె కేకవిని యతి త్వరితమున వచ్చి మన స్థిమితమునుఁ జిక్కఁబట్టి విల్లుందూగింప నెంచి యందసమానప్రజ్ఞగల మహారాష్ట్రుఁ డగుటచే వరుసగా రెండు బాణముల దాని మొగమున నాటనేసెను వెంటనే యది రోసముచే పైఁబడ నుంకింప నతఁడు మఱి రెండు బాణములను రెండు కన్నులమీఁదఁ గిలింప నది యంబాయని నేలఁబడెను. వెంటనే యా సేవకుఁడు వచ్చి తన కత్తితో దానిని నఱికి తన యసహాయశూరతఁ జూపెను అపుడు దత్తు పల్లకి యథాప్రకారముగఁ బట్టించి తలుపులఁ దెఱచి యందు మాటలాడ నేరని పోతపసిండిబొమ్మయై, నిలుకడఁగన్న మెఱుపుఁ దీగయై, మన్మథ రాజ్యలక్ష్మియై, పడుచువాండ్ర బాధించు హృదయశల్యమై నిశ్చేష్టురాలగు నయ్యతివం జూచి యామెను లెమ్మని పిలువ నామె పలుకదయ్యె ఆమెను లేవఁదీయుటకుఁ దనకు సహాయము చేయుమని సేవకు నడుగ వాఁడు "నిద్రపోయెడు దానిని లేపెదరేమి? ఆమెనుఁ బండుకొననిమ్ము నీవిటురా" అని మందలించెను. కొంచెము చల్లని నీరు తెమ్మని సేవకు నంపి తానే యమ్మగువను సందిటఁబట్టి పల్లకినుండి లేవఁదీసి యొక చెట్టు మొదట పైబట్ట పఱచి గ్రాసున కామె మేను జేఱునట్లు కూరుచుండఁబెట్టి పడకుండ నామెనుఁ దానుగూడఁబట్టుకొనియుండెను. ఆమె జీవచ్ఛవమై మాటయు, కదలికయు లేక యెటులుంచిన నటులుండెను మేనెల్లఁ జెఱుచెమ్మటలు గ్రమ్మి కణములుగా బరిణమించి మొగమున ముత్యాలు వెట్టినట్లు వింతవిన్నాణము నొసంగెను. విలాసార్థ మామె కొప్పున గ్రుచ్చిన మల్లెపుష్పములు నలుదెసల జాఱి యామెవలె పసివాడి యుండెను వట్రువులై పెద్దవగు పిఱుందుల స్పృశియించు నిడుదవెండ్రుకలు మొగమ్ము నంతయు గ్రమ్మునట్లు చీకాకుపడుటచే నామె వదనము ఛాయాచ్ఛాయతోఁగూడు గ్రహణకాలచంద్రునివలె నుండెను చెమ్మటలచేఁ గరఁగి మొగమంతయు వ్యాపించిన కుంకుమబొట్టు ముఖారవిందప కొక్క యారుణ్యమును దెచ్చి సంధ్యారాగములో నున్న చంద్రమండలములాగు మొగమునకు వన్నెవెట్టెను బెదరిన లేడికన్నులవలె చలించు నేత్రములును, భయమున వడఁకు గాత్రమును, నందకత్తియల గరువమడంచు కేవియు, దొండపండునకు బంధువగు మోవియు నామె యందమునకు వింత యందము నీయ నొడలెఱుంగని స్థితియందుండియు నామె మోహినీదేవివలె నుండెను సుంద రాంగి యెట్టి యవస్థలోనున్నను స్తోత్రపాత్రలె కద! శ్యామసుందరదత్తు కమలాభాయి మొగమువంక కోరికలూర కనులకఱవుదీఱ నూహ కెంతదూరమో పార పలుమాఱు

ఱెప్పవాల్పక చూచి యామెకు సముచితోపచారములఁ జేసెను. ఇంతలో సేవకుఁడు నీరుదెచ్చుటయు, చల్లని యాజల మామె మొగమునఁగొట్టి నామె కొంత సేదదేఱి కొంచెము నీరుత్రావి మఱల సొమ్మసిల్లి తిరిగి కొంత యుదకముఁద్రావి కనువిచ్చెను. కనువిచ్చి యాసుందరి భువనసుందర విగ్రహుఁడగు శ్యామసుందరుఁ గనుంగొని సిగ్గునఁ దలవంచి పరపురుషుని యెదుటఁ గూరుచుండుట కిష్టములేక మెల్లఁగా లేచి యావలకుఁ జరిగి క్రిందపడిన యుత్తరీయము మేలిముసుఁగుగా వేసికొని, యాతఁ డెవఁడా యని యాలోచించుచుఁ బ్రభు వెట్లుండెనని సేవకునడిగెను ఈనడుమ శ్యామసుందరుఁడు రాణోజీయొద్దకుఁ బోయి శరీరమునిండ గాయములఁ జూచి యాతఁడు జీవించుట యసాధ్యమని యెంచియుఁ [illegible] చికిత్స చేయఁదలఁచి మెల్లఁగా దానును సేవకుఁడును వానినెత్తి పల్లకిలోఁ బరుండఁబెట్టిరి. అప్పుడు రాణోజీ "నాభార్య నాభార్య" యని మెల్లగాననఁ "నీభార్యసురక్షితముగనున్నది భయములేద"ని దత్తుఁ బ్రత్యుత్తరమొసంగి రెండుగుడ్డలు మసిచేసి యాగాయములకుఁ గట్టుకట్టెను. ఆ రెండు మాటలుగాక నెన్నిసారులు పిలిచినను రాణోజీ పలుకక తనలో తాను పలుమాఱు పలువరింపఁ దొడంగెను సేవకునివలనఁ దనప్రభు వింకను సురక్షితుఁడని యెఱిఁగి కమలాభాయి "ఇంకను జీవించియున్నాఁడా, దైవమునకు నాపై నింత కోపముండ నాకు సుగతి యెట్లగును ఎద్దు నాకు పూర్వము నుపకారము చేయలేదు. నన్ను జంపినను మేలుగానుండును." అని తనలో విచారించెను ఇంతలో బోయలు తిరిగివచ్చుటచే రాణోజీని పల్లకిలో మోయించి కూడెమునుండి బండి తెప్పించి కమల నందుఁ గూర్చుండబెట్టి వారి నందఱిని మహానగరమునకు శ్యామసుందరదత్తు తీసికొని పోయెను

నాల్గవ ప్రకరణము.

మహాగ్రామమున మురళీధరదాసను నొక మనుష్యుఁడు సుందరియు గుణవతియునగు నానందభాయి యను భార్యతోఁ గాపురముఁ జేయుచుండెను అతఁడు పిల్లలుగలవాఁడును బీదవాఁడునైనను గొంచెము వ్రాఁతనేర్చినవాఁడగుటచే బజారు మిల్లను మారువాడీ వర్తకునియొద్ద లెక్కలువ్రాయుచు స్వల్పజీతమును గ్రహించుచు మిగుల గౌరవముఁగలిగి కాలక్షేపముసేయును ఆనందభాయి యిప్పటికి నిరువదివత్సరములు వయస్సుగలదై మగనికంటె మూఁడుసంవత్సరములు చిన్నదైయుండెను. మురళీధరదాసు పొడుగుగ నుండునుగాని బక్కపలుచని పసిఁడివన్నెగల శరీరముతో నందగాఁడని పేరొందినవాఁడే రమారమి జాముఱాత్రి యగునప్పటికి శరీరమెఱుఁగక

పడియున్న రాణోజీని, దిక్కులేక భయవివశురాలైన కమలాభాయిని వెంటఁబెట్టికొని శ్యామసుందరదత్తు మహానగరముఁ బ్రవేశించి మురళీధరదాసు గృహమునకు రమ్మని బోయల కానతిచ్చి తాను ముంగుగా నాగృహమువైపు జనెను. భోజనముచేసి భాగవతము చదువుకొనుచున్న మురళీధరునియెదుట శ్యామసుందరుఁడు నిలువ నతఁడమితానందమునొంది భార్యను బిలిచి "మన దత్తువచ్చినాఁడు. మన దత్తు" అని యఱచెను. ఆనందభాయి చాలకాలముక్రిందటఁ జూచుటచే దత్తును జేరరమ్మని "ఏమి నాయనా యింతకాలము జాగుచేసినావు" అని తలపైఁ జేయివేసి నిమెరెను. "అక్కయ్యా! నారాకకేమిగాని శ్రీరాణీ యహల్యాభాయిగారి కొలువులో గొప్ప యుద్యోగియగు రాణోజీ, చచ్చుటకు సిద్ధముగనున్నాఁడు అతనితో భార్యకూడ వచ్చినది వారివిషయమై మన మతిజాగ్రత పుచ్చుకొనవలెను" అని జరిగిన వృత్తాంతము నంతయుఁ దన బావకును సోదరికినిఁ దెలియపరచెను అంతలో మన కమల యెక్కిన బండియుఁ బల్లకియు వచ్చినందున నిస్పృహుఁడగు రాణోజీని మెల్లమెల్లఁగ జేతుల మీఁద వేసికొని లోపలికిఁ దెచ్చి యొక గదిలో నొక పరుపుమీఁదఁ బండుకొనబెట్టిరి. పాపము రాణోజీ మూల్గుటయేగాని బాధ యిదియని చెప్పనేరక పిలిచినఁ బలుకక ప్రక్కపైఁ గొట్టుకొనసాగెను. వారారాత్రి యొక్క ప్రాణవైద్యుని రప్పించి యాతనిఁ జూపఁగా నతఁడు పెదవి విరచి "రోగి బ్రతుకుట దుర్లభ"మని చెప్పెను ఆనందభాయి కమలాభాయిని మిగుల గౌరవముగ లోనికిందెచ్చి కొంచె మొంగిలపరచి దుఃఖభారమున నాత్మహత్యఁ జేసికొనునేమోయని కడు మెలకువతోఁ గాపాడుచు నామె నొక నిముషమును వదలక నడుమనడుమ నామె యందమున కాశ్చర్యమునందుచు "కాకి ముక్కునకు దొండపండుఁ గట్టినట్లు ముదివానికీ చిన్నదానిని తల్లిదండ్రు లెట్లిచ్చిరో కదా! ఆ ముసలివానితోనైన నింత పసపు కుంకుమఁ బెట్టుకొని పదికాలములపాటు కాపురముఁ జేయనీయక దైవ మీమెకు ఘోర వైపరీత్యముఁ దెచ్చిపెట్టెఁగాఁబోలును ఈరూప మడవిఁగాచిన వెన్నెలయగునా" యని విచారపడుచు నామెపైఁ జేయివైచి పండుకొనెను రాణోజీస్థితిఁ జూచి మురళీధరదాసతని తమ్ముఁడగు దౌలతురావునకు నొక మనుష్యునిచే వర్తమానమంపెను ముందు రాణోజీకి వంటచేయుటకుఁ బంపఁబడిన దుండిరావు గంజాయిదుకాణమున దిట్టముగ గంజాయిద్రాగి మెలకువలేక పండుకొనియుండ మార్గమున నెద్దును బెదరించిన లక్ష్మణుఁడు దుకాణమునకు గంజాయికిఁబోయి దుండినిలేపి జరిగిన వృత్తాంతమును జెప్పిపంపెను దుండిరావచ్చుటికి వచ్చి, తన యజమానునకు సహాయమెద్దియు నొనర్పఁజాలక యాతని నాధారముగఁ జేసికొని తాను వన్నిన పన్నుగడలన్నియు వ్యర్థములయ్యెనని చింతించుచు నిద్రనాపలేక రెండుకునుకులు కునికెను. ఈనడుమ నానందభాయి కొంచెము కన్నుమూసినందున

పలువిధములగు తలంపులు మనసున మల్లడిగొనుటచే తెప్పపాటులేక నిట్టూర్పు విడుచుచ కమల లేచికూర్చుని కన్నులనిండ ముక్తాఫలములవలె గ్రందుకొనియున్న బాష్పములు మాటిమాటికిఁ దుడుచుకొనుచు మిగుల దుఃఖించుచు "అమ్మా! నీవెంత కఠినురాలవు నీవు నాకుఁ జేసిన యీద్రోహమునకు నేనీజన్మమున మఱల మీదగ్గఱకు రాను. అంత మీదుమిక్కిలివచ్చిన నిచ్చటనే శరీరసమాప్తము చేసెదను. దైవమా! నాకేల మరణము గలుగఁజేయవు? ఆయెద్దు నన్నేల గ్రుమ్మకపోవలె? ఈయనపని యెట్లయినను నేన దురదృష్టవంతురాలనే" యని వగచుచుండెను అంతలో నానందభాయి మేలుకొ ప్రక్కలో నామె లేకుండుటకుఁ గలవలపడి లేచి దూరమునఁ గూర్చుండిన యాకన్నియ జూచి తన యజాగ్రత్తవలన నపాయమప్పటికి రానందుకు సంతోషించెను కా యప్పుడప్పుడె తొందరతో తన కన్నీళ్లగుపడకుండఁ గమల తుడుచుకొనినను నామె దుఃఖించుచున్నట్లు లానంద తెలిసికొని మితిమీరిన జాలిచే నామె దగ్గఱకుఁ జని స్త్రీ యగుటచే స్వాభావికలక్షణముపోకుండఁ దానుగూడఁ గంటఁ దడిఁబెట్టుకొని "అమ్మా యేల వాపోయెదవు? నీ ముఖసౌందర్యమును, నీవిలాసమును జూడఁగా మఱియొక యుపద్రవము జరుగఁగూడదని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. అయినను విలపించినఁ గార్య మేమి? నీభర్త ప్రాణములవిషయమై గాక మఱి యేవిషయమైనను నాతమ్ముఁడు నీక కావలసిన సాయముచేయును. అతఁడు మంచివాఁడు" అని యూరడించెను కమల యప్పుడు తన వెనుకటియవస్థయెల్ల మనసునం దట్టుటచే నొకమా రామె యొడిలోఁ దలఁబెట్టుకొని గట్టిగ రోదనమొనర్చి "అమ్మా నీవు మా తల్లివంటిదానవు నీతమ్ముఁడు మిగుల మంచివాఁడు అన్నివిధముల నంతటివానిఁజూచి యెఱుఁగను ప్రాణములు నిలిపిన మహాత్ముఁ డతఁడుకాదా? ఏన్నటికైన నా కతఁడే దిక్కని నేను నమ్మకొని యుంటిని." అని పలికెను ఇంతలో శ్యామసుందరదత్తు తలుపుఁదెరచి గదిలోని కరుదెంచుటచే వారి సంభాషణము ముగిసెను. కమల యాతనిఁజూచి చటుక్కున లేచి గోడకుఁజేరి నిలిచి సిగ్గునఁ దలవంచి పదాంగుళముతో నేలవ్రాయుచుండెను ఆమె వైపు చూడక్కనిగుడించి దత్తు తన సోదరితో "అక్కయ్యా! రాణోజీగారికి రవ్వంత నిలబాటుచేసినదని తోఁచుచున్నది. కుదురవచ్చునని నా కాశకలదు" అని తనరాకచే వారి సంభాషణ యాగినదనియుఁ గమల సిగ్గున నిలువవలసివచ్చినదనియుఁ దానాగది విడిచి వీధిలోనికిం జని యేమియుందోఁచక నిటునటు పచారుసేయుచుండెను. అప్పుడు రెండుజాములరాత్రికంటె నధికముగఁ బ్రొద్దుపోవుటచే వీధులలో నెవరును లేరైరి. పిండి యారఁబోసినట్లు వెన్నెల ధవళధవళమై వ్యాపించియుండ నున్నతసౌధముల యొక్కయుఁ దమయింటి కావలనున్న దేవాలయముయొక్కయు నీడలు వీధిలోనికి వ్యాపించి యసమానమైన సౌందర్యము నొలికించుచుండెను. ఆ వెన్నెలకెరటములలో

ముఁగి యానందము నొందుచు శ్యామసుందరుఁడా సాయంకాలము తన హృదయము
నపహరించిన దొంగను బలుమాఱు దలఁచుకొని మనస్తాపము నొందసాగెను. 'ఆహాహా!
ఏమి! ఆ కమలసోయగము! ఆమె సార్థకనామ. నిజముగ లక్ష్మియె. వేయిజన్మములకైన
నేనీమెను మఱువఁజాలను. ఈమె నాయది ఎంత వెఱ్ఱివాఁడను పరధనమైన యామె
నాసొత్తనుటకంటె వెఱ్ఱియేమున్నది? ఈ రాణోజీ చావక బ్రతుకునా? ఛీఛీ మోహ
పాశమునఁ దగిలి పాపమనక పుట్టెడు దుఃఖములోనున్న యామె భర్త మరణమును
గోరుచున్న నా హృదయము వజ్రమాయేమి! ఆతఁడు జీవింపకపోయినమాత్రమున
నాకామె లభించుటయెట్లు? ఆమె పతివ్రతగదా, అయినను సర్వేశ్వరుఁడఘటన
ఘటనాసమర్థుఁడుగదా" అని మెల్లమెల్లన లోనికిం జనెను. అక్కడికిఁ బదునాల్గుమైళ్ల
దూరముననున్న నిందూరునగరమునకు మనుష్యుఁడుపోయి దౌలతరావును వెంటఁ
బెట్టుకొని తెల్లవారునప్పటికి వచ్చెను. దౌలతరావు శవమువలె పడియున్న సోదరునిఁ
జూచి విలపించి యాతనిఁ బొరుగూరనుండనీయఁ జనదని కమలను సహోదరునిఁ
బ్రయాణము జేసి పల్లకిలో వాసినుంచి, దుండిరావు సేవకులు వెంటరాఁ బయలు
దేరెను. కమల హృదయము ఆనందభాయియొద్దనుండి బయలుదేర నెప్పటియట్ల
చింతిల్లుచుండెను. శ్యామసుందరుఁడామెను సాగనంపుటకుఁ గడుదూరమరిగి,
కమలావియోగమున వివర్ణముఖుఁడై దౌలతరావును వీడ్కొని యింటికిఁజనెను.
కొంతదూర మిట్లు పయనము సాగినతరువాత రాణోజీ మిగుల నాయాసమొందఁ
బల్లకిఁ జెట్టుక్రిందఁ దింపిరి. దౌలతరావు గుండెలఁ బాదుకొని యేడ్వనారంభించెను.
కమల నిశ్చేష్టితురాలయ్యెను. పల్లకిలోనున్న రాణోజీ పల్లకిలోనే మృతినొందెను.

అయిదవ ప్రకరణము.

రాణోజీ పలాక్కరునకు దౌలతురావుతమ్ముఁడు వయసున నితఁడు రాణోజీకిఁ
దమ్ముఁడైనను గుణములయందతనికి దౌలతరావన్నయనియు, రూపమున నచ్చముగ
నన్నగారినోటనుండి యూడిపడినట్లుండెననియుఁ జెప్పఁదగును. అభిమానముచేత
నతనిభార్యయుఁ బక్షపాతముచేత నతని స్నేహితులును, నీలమేఘశ్యాముఁడని వర్ణిం
తురుగాని యతఁడు నిజముగ మాలకాకివలె కడునల్లనై యందమనుమాటయైన లేని
వికారాకారుఁడు. దుబ్బులవలెఁ దెగపెరిగిన మీసముల నలుపునకును వానిమొగము
యొక్క నలుపునకును, రవంతయు భేదముండదు. ఆతని చక్కదన మంతటితో
సమాప్తమునొందక యెత్తుగఁబెరిగిన బొజ్జకడుపుతోడను, శరీరముయొక్క విపరీతపు
లావుతోడను, కొంచెము దీర్ఘమగు ముక్కుతోడను, జూచువారికి నవ్వుఁ బుట్టించు

చుంచెను అన్నకు కుయుక్తులలో సహాంగమై యిరువురును గొప్పయుద్యోగములు సంపాదించి, హొయాల్కారు సంస్థానమున మంచివారని పేరుసంపాదింపకపోయినను, దేశమున దుర్మార్గమునకయినను పేరువహించి అట్లుండియు నంతవఱకుఁ దమయేలిక విషయ మేద్రోహమును దలఁచి యుండలేదు

ఇట్లు రాణోజీ యనవాలిటి మృత్యుదేవతయైవచ్చిన యెద్దుచే గాయములు తగిలి నందునఁ బల్లకియందు మృతినొందిన దౌలతురావు శవము నందె యుంచి బాహుప్రొద్దెక్కు వఱకు కమలాభాయితో నిందూరునగరముఁ బ్రవేశించెను శవమును దన గృహమునకుఁ గొనిపోక స్మశానమున కాదారినిఁ దీసికొనిపోయి కమల నింటికంపి తనభార్య కప్పగింపు మని దుండిరావునంపి బంధుజనులను రుద్రభూమికి రమ్మని వర్తమానమంపి వారు వచ్చినతరువాత తన సోదరునకు యథావిధిగ నగ్నిసంస్కారము చేసెను అక్కడకు వచ్చిన కులస్థులందఱును, మనుష్యులు కాలముదప్పినతరువాత వివాహమాడఁగూడ దనియు దైవవశమునకు నెవ్వరేమిచేయఁగలరనియు నంత సుందరికి వివాహమైన నెలకే వైధవ్యమువచ్చుట యన్యాయమనియు నామెకు నీ దురవస్థకే యీశ్వరుఁ డీపెండ్లి సంకల్పించెననియు బహువిధముల జాలినొందిరి. దౌలతరావు భార్యయగు దుర్గాభాయి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు వీధిగుమ్మముదగ్గఱ కెదురుగవచ్చి తోడికోడలిని, గౌఁగలించుకొని రోదనముచేసి ''అమ్మా తోటికోడండ్రమని పట్టుమని మనమిద్దఱమును నొకనెలయైనను గాపురముచేయ మైతిమి నీవెంత దురదృష్టవంతురాలవో యేభోగ మనుభవింపకముందె పసపు గుంకుమయైన మనసుదీర పెట్టుకొనకముందె, యొక ముచ్చటచ్చట దీరకముందె పెండ్లియైన నెలకె యీలాగైతివిగదా! అమ్మా! మొదటి పర్యాయమే నిన్నీ ద్రాఁతలోఁ జూడవలసివచ్చెఁగదా తల్లీ నీవింకా వచ్చినతరువాత నిద్దఱమును గాపురముఁ జేయవలె ననుకొన్నాను కాని యింతవఱకు వచ్చునని యెఱుఁగనుతల్లీ' అని పరిపరి భంగుల నంగలార్చ కమలయుఁ గొంచెము దుఃఖింప నామె నూరార్చి దానూరకుండెను కమల యెంతచేతనో ధైర్యముఁ జిక్కఁబట్టి యంత విస్తారముగాఁ బొగలుట మని గుండె రాయిఁ జేసికొనెను అగ్నిసంస్కారాదులఁ జేసి దౌలతరావు కర్మ నారంభించి రెండుదినములు గడచినవెనుక దుండిరావునుబిల్చి, కమలనుగూర్చి కొన్నిసంగతు లడుగఁదలఁచి యిట్లనియె

దౌల— ఓరీ! దుండీ! మాయింటికి నెంత దుర్దశవచ్చినది నాకు నా కుడి హస్తము పడిపోయినదిగదా, యింక నాబ్రతుకేల?

దుండి— అవును దైవవశమున కేమిచేయఁగలము? మీకేమి మూఁడేండ్లదా మె మీ వదినగారిమాటఁ దలఁచిన నాగుండెలు తాళుటలేదు

దౌల— ఆహాహా! ఏమి యీమెయందము! దైవము మిక్కిలి యదయోగ్యపుఁ

బని చేసినాడు ఇంతటి యందకత్తెను నేనెందును జూచి యెఱుఁగను ఇటువంటి కన్య యెంత యదృష్టవంతునకు భార్యయగును

దుండి—(కొంచెము యాలోచించి సందేహముతో) ఆమె యెక్కడి కరుగఁగలదు? పాపము, ఇఁక నీవెదిక్కు నిన్నుగని పెట్టుకొనియుండును గనుక నీవామె సుఖముఁ జూడుము

దౌల—మఱి ఆమె నాదగ్గఱనుండునా? పుట్టినింటి కరుగునేమో అయితే నీమెను మా యన్నగారు వివాహమాడినాడా?

దుండి—వివాహమైనపుడు నేనక్కడ లేనుగాని పెండ్లియైనదని మీయన్నగారు నాతోఁ జెప్పినారు. త్రోవలోఁ దన్నడిగినవారందఱితోడను ఈమె తన భార్యయనియె చెప్పెను పెండ్లియగుట సందేహము లేదు

దౌల—అయినదా? నేను కాలేదనుకొన్నాను. సరే ఇఁక విచారమె లేదు.

దుండి—విచారమెందుకు? నాదగ్గఱ దాఁచక నీమనసునున్నది చెప్పు నీకు వేఱైన నాశకలదా? మనకు లాభించునెడల బెండ్లి కాలేదని చెప్పుదము.

దౌల—మిత్రుఁడా! నీవు నాకేమయిన సహాయముఁ జేసెదేని యీ కమలను మాయన్న పెండ్లియాడలేదని చెప్పి నేను వివాహమాడవలెననియున్నది. నీవు నన్ను మఱియొకలాగెంచవద్దు.

దుండి—నీకుఁ బ్రియముఁ జేయుటకంటె నాకుఁ గర్తవ్యమేమున్నది? ఆమెను నయమున భయమున లోఁగఁదీసి నీకు వివాహముఁ జేయింతు ఈ పదిదినముల కర్మము గిసినదాక నూరెత్తఁబోకు

అని వారు మాటలాడుకొనుచుండ దుర్గభాయి లోపలినుండి వచ్చి కమలభాయి దురవస్థకుఁ గొంచెము విచారించి, యామె తల్లికిని దమ్మునకును వర్తమానము నంపుమని భర్తతోఁ జెప్పెను సాధారణముగ నేమి కారణముచేతనైనఁగాని దుండిరావునకు దుర్గయనినచో నొకవిధమైన భయముగలదు అందుచే నామె వచ్చినతోడనే లేచి, యతఁడు మెల్లగా జాఱెను. తరువాత దౌలతురావు కమలపుట్టినింటికి వర్తమానము నంపుటకు సమ్మతించి తన మనోరథమును భార్యకు నెఱిగింపఁగోరి యామె యొద్ద భయముగలవాఁడగుటచే రవంత సంశయించి యూరకుండెను దుర్గభాయి సద్వంశమునఁ బుట్టి, సద్గుణములుకల యొక సుందరి సదాచారుఁడు కాని యామె భర్త సద్గుణపుంజమగు భార్యకు జడియుట స్వభావమే యగుటచేత దౌలతరావున కామె పిఱికి మందైనను నీమార్గుఁడు చీవాట్లకు వెఱువక యప్పుడప్పుడు తన మనోరథముల నామెకుం దెలిపి యామెచే నిందలింపఁబడు వాఁడుకగూడ గలఁడు. దౌలతరావు దుర్గనుజూచి సంశయమెల్ల విడిచి యిట్లనియెను.

SCIENCE PAPER SERIES No. 4.

HEAT. ఉష్ణము.

చాలకాలమువరకును ఉష్ణము పదార్థమని పూర్వికులలో జ్ఞానులు సయితము నమ్మియుండిరి కాని ప్రకృతమందట్టి యభిప్రాయమును ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞు లేరుగాని యామోదించుట లేనను నిజముగా నుష్ణము పదార్థమైనచో వస్తువులన్నియు వేడిగా నున్నపు డెక్కువ తూగవలసినదే కదా ఇట్లెప్పుడైనను జరుగునని చెప్పుట శిగ్బితనము కాక మరియొకటి కానేరదు. ఉష్ణము శక్తిస్వరూపముగాని పదార్థము కాదు. ఈశక్తి రాపిడివలన గలుగుట మనకందరికి ననుభవనీయమే కదా ఇప్పటికిని గూడ యజ్ఞాదిక్రతువులయందెట్లు అగ్నిని గలుగజేసికొనెదరో మనమందర మెరుగుదుము. సాధారణముగ చిన్నచిన్న పల్లెలయందును గ్రామములయందును చుట్టుప్రాగు జనులు రెండు ఉక్కుతునకలను కొద్దిగ దూదినిని ఒకసంచిలోవేసి కూడ ఎల్లప్పుడును దీసికొనిపోవుచుందురు వలయునప్పుడెల్ల నాతునకల రాపిడిచే అగ్ని కణములను దూదిలోఁ బ్రవేశింపచేసి యగ్నిని సంపాదించుకొందురు. ఇట్టిసమయమున నెట్టిపదార్థముగాని కలుగుటలేదు రాపిడి గలుగచేయుటకు మనము వ్యయపరచిన బలము, ఉక్కుతునకలయందలి యణువులయందు చలనము పుట్టించుచు, నట్టిచలనశక్తి నిట్లు వెల్లడిపరచుచున్నది ఇదియే ఉష్ణస్వభావమైయున్నది

ఉష్ణమువలన పదార్థములు విరివియగుచున్నవి ఏపదార్థముగాని ఉష్ణశక్తికి లోనైనప్పుడు కొంత మార్పును చెందుచున్నది ఇందువలన స్వభావ మెన్నటికిని మారుటలేదు కఠినమైన వెండికడ్డి నొకదానిని తగుకాలము మూసలోనుంచి కాచిన యెడ నది నీరగుచున్నది. ఈనీరును తగినంత ఉష్ణసహాయముచే నావిరియగునట్లు చేయవచ్చును పదార్థ మేస్థితిలో నున్నను కఠినమైయున్నను, ద్రవముగానుండినను, లేక వాయుస్వరూపము ధరించినను బరు వెంతమాత్రము తగ్గనేరదు స్వభావ మెన్నటికిని మారదు సర్వసాధారణముగ కఠినపదార్థము ద్రవపదార్థముగ మారినప్పు డెక్కువస్థలము నాక్రమించుకొనును ద్రవముగా నున్నప్పటికన్న యావిరిగనుండునపు డింతకంటె నెక్కుడుస్థలము నాక్రమించుట నిశ్చయము. దీనికి కారణమేమయి యుండవచ్చును స్వభావము మారని అణుపదార్థములవిభాగములు. ఉష్ణశక్తి యన చలనశక్తియే. ఈ చలనము పదార్థఅణుస్వరూపముల తరంగంబుల పొరలుచు వానిని దూరదూరముగ నుంచుచుండును. అందువలననే యుష్ణము హెచ్చినకొలది పదార్థములు ఎక్కుడు విరివిని చెందుచున్నవి.

కఠినపదార్థములలోకూడ నన్నియు నేకరీతిగ నుష్ణప్రసారమువలన విరివిని పెందుటలేదు. స్వభావమునుబట్టి మార్పులు గలుగుచున్నవి ఇనుమును మంచుగడ్డయు కఠినపదార్థములే కాని అధిక ఉష్ణము చేర్చినంగాని ఇనుము కరగనేరదు. నిమిష మాత్రమున అతి స్వల్పమగు వేడిమిచే మంచుగడ్డ నీరగుచున్నది నీరును పాదరసమును ద్రవపదార్థములే యయినను, సమానముగ గాచఁబడినప్పుడు నిర్ణయకాలములో నీటికంటె పాదరసము ముప్పదిరెట్లెక్కువగ కాగును గనుకనే శాస్త్రజ్ఞులు ప్రతి పదార్థమునకు ఉష్ణశక్తి (అనగా ఉష్ణమును పొందగలశక్తి) స్వభావమునుబట్టి మారుచుండునని చెప్పుచున్నారు

ఉష్ణమువలన పదార్థములందు గన్పట్టు మార్పులంబట్టి ఉష్ణశక్తినిగూడ ధాన్యాదులవలె, కొలుచుటకు సాధనము లేర్పడియున్నవి ఎట్టిపదార్థమయినను కొంత యుష్ణబలమునకు తగుపాటి మార్పును బొందకమానదు ఉష్ణము హెచ్చినచో మార్పు హెచ్చుచున్నది. మొదటిది తగ్గినచో రెండవదిగూడ తగ్గుచుండును కాని కఠిన పదార్థము బహుస్వల్పముగను ద్రవపదార్థములు సామాన్యముగను వాయుపదార్థము లత్యధికముగను ఉష్ణమువలని మార్పును జెందుచున్నవి అందువలన నిట్టి కొలతకు తరుచు ద్రవపదార్థములనే యుపయోగించుచుందురు. ఇట్లు మన మేరుకొను ద్రవ పదార్థము రెండువిధముల మన కంగీకారముగ నుండవలసియుండును. ఉష్ణ మెంత స్వల్పమయిన నందుకు తగుపాటి మార్పును గనపరచవలెను. ఇదియునుంగాక సాధారణోష్ణోద్రేకమునకు వాయుస్వరూపమై యావిరిగ మారకుండవలెను. ఈవిషయ ములలోఁ దృప్తికరముగ ప్రవర్తించు ద్రవపదార్థము పాదరసముగనున్నది. కనుకనే శాస్త్రజ్ఞులు ఉష్ణపరిమితి నిర్ణయసాధనముల (Thermometers)లోఁ బాదరసమునే యుపయోగించుచున్నారు

ఇట్టి సాధననిర్మాణమునుగూర్చి కొంత ముచ్చటింతము కుంకుడుగింజకన్న నెక్కువ పరిమాణము లేనట్టియు, లోపల గుల్లగా నుండునట్టియు, ఒక గుండ్రని గాజుకాయ ముఖమునకు మిక్కిలి సూక్ష్మమైన తూముగల సన్నని గాజుకాడ నొక టంటియుండిన నొక విచిత్రమైన గాజుసాధన మేర్పడుచున్నది గాజుకాయ కడు చిన్నదిగను, కాడ కడు సన్నముగను ఉండును ఈకాడముఖము తెరచియుండును ఈ సాధనమునకు గంరపూర్తిగ ప్రథమమున బాదరసము నెక్కించి యటువెనుక లోపలనుండు పాదరసము యావిరియై పైకి నెగయునంతవరకు యా గాజుసాధన మును కాచవలయును అపుడు దానిముఖము మూసివేసి కళపెళ ఉడుకుచున్న నీటియావిరిపైనుంచిన లోపలనున్న పాదరసము గాజుకాడకు కొంతయెత్తున నిలిచి యుండును. ఆస్థలము గుర్తించి గీటుపెట్టవలయును. తరువాత ఈ సాధనమును

నీరగుచున్న మంచుగడ్డలలో నుంచిన పాదరసపంక్తి క్రిందికి దిగి గాజుకాయకు సమీపమున నిలిచియుండును ఇక్కడను వెనుకటివలెనే గీటుపెట్టి గుర్తించవలయును ఈ గుర్తులమధ్యగన్న స్థలమును సాధారణముగ నూరు అంచెలుగ భాగించియున్నారు వీనినే డిగ్రీలని (Degrees) పిలుచుచున్నారు ఏతద్భాగములనుకూడ నంతర్భాగములుగఁ జేసినచో ఉష్ణమువలనఁ గలుగు స్వల్పభేదములను సహితము గన్పెట్టవచ్చును మనము చంకలోగాని, నాలుకక్రిందగాని, చేతితోకాని గాజుబుడ్డినిబట్టి యుంచిన యెడల మన శరీరమందుండు అంతరాగ్నియొక్క స్థితిగతులు బయలుపడగలవు. సాధారణముగ మనకు వాడుకలో సంభవించు శీతలము మంచుగడ్డ శీతలముకన్నను, ఉష్ణము నీటిఆవిరివేడిమికన్నను, మించియుండవు గనుక ఆ సాధనమందిట్టి హద్దుల నేర్పరచికొనిరి అతిశీతలమును, అత్యుష్ణమును గనిపెట్టుటకు వేరు నిర్మాణముగల సాధనములను గల్పించికొనియున్నారు

ఉష్ణమువలన కలుగు మార్పుల కెంతు గొన్ని యుదాహరణముల బొందుపరచుచున్నాము మనలో ననేకులు ఇనుపదారి నెన్నడైన చూచియుండవచ్చును ఆమార్గమున నుంచిన యినుపకమ్మీలు ఒకదానికొకటి యంటియుండక కొంచెము ఎడముగ నుండును అట్లుండనియెడల రాపిడిచేతను గ్రీష్మకాలమందలి వేడిమిచేతను కమ్మి పొడవై రెండవకమ్మితో కలిసి ఒకదానినొకటి త్రోసికొనలేక పైకి పొడుచుకొనియుండును. అందువలన ధూమశకటము దారితప్పి క్రిందపడవచ్చును.

బండిచక్రమునకు ఇనుపపట్టాను తగిలించుకొరకు ముందు దానినిగాల్చి తరువాత ఆ పట్టాను చక్రముదగ్గరబెట్టి చల్లార్చుదురు కాల్చబడినపుడు వృద్ధిచెందిన ఇనుపపట్టా నీళ్లుపోయుటవలన జల్లపడి హ్రస్వముచెంది చక్రమునకు దిట్టముగ తగులుకొనును.

ద్రవపదార్థములును కఠినపదార్థములవలెనే యుష్ణమువలన వృద్ధిచెందునుగాని నీరు కొన్నిసమయములయందీ నిబంధనకు లోఁబడియుండదు నాలుగు డిగ్రీలకుపైన ఉదక మన్ని ద్రవపదార్థములవలెనే ఉష్ణముచే వృద్ధియు, శీతలంబున సూక్ష్మమును చెందుచుండును. కాని నాలుగు డిగ్రీలకుముందు అనగా ౦, ౧, ౨, ౩ డిగ్రీలు సమీపించునపుడు నీరు శీతలముచే వృద్ధిచెందును ఇందున కుదాహరణంబుగ నీటితో నిలడినట్టియు, మూతి బిగియబడినట్టియు నొక గాజుబుడ్డిని దీసికొందము దీనిని తగినంత శీతలమునకు లోబరచినచో లోపలినీరు ఘనీభవించును. నిజముగా ద్రవముగానున్నప్పటికన్న ఘనీభవించిన సమయమున నీరు సూక్ష్మదేహము బొందుచో ఘనీభవించిన నీటిగడ్డ బుడ్డిలోన ఇమిడి ఉండును. కాని యట్లుండక మూతిని భేదించి ఒకప్పుడు బుడ్డిని పగులగొట్టి బయలువెడలును. ఇట్టి కారణముననే చలికాలమున ఉత్తర దక్షిణ

ధ్రువసమీపమున నుండు దేశములలో పర్వతములు పగిలి రాళ్లు వేగమున పైని విడిపోవుచున్నవి. రాత్రిలోనున్న నీరు ఘనీభవించుటచే యిట్లు సంభవించును.

ఇంతియగాక నీరిట్లు నిబంధన నుల్లంఘింపకయుండిన యెడల ప్రపంచములోఁ జాలభాగము వాసయోగ్యముగ నుండనేరదు. ఒక చిన్నచెరువులోని నీరు ఘనీభవించుటకు సిద్ధముగ నున్నపుడు, పైనున్న నీటితెరయుందు ఘనీభవించును. ఈ ఘనీభవించిన నీరు నీటికన్న బరువైనచో గ్రిందికిపోవును. ఇట్లే క్రమక్రమముగ చెరువులోని నీరంతయు, ఉపరిభాగమునుండి నీటి క్రిందిభాగము వరకు పర్వతమువలె ఘనీభవించి యుండును. ఈలాగున, సముద్రములు, చెరువులు, నదులు వేయేల శీతలదేశమందలి నీటియాధారములన్నియు పర్వతములవలె కఠినముగ నుండును. అట్టి సమయంబున నలుగురైదుగురు సూర్యులుదయించినను ఘనీభవించిన నీరు, ద్రవపదార్థము కానేరదు. ఓడలు నడువఁజాలవు. నీటిలోని జంతుజాలము చచ్చిపోవును. ఇట్టి మహోపద్రవము మాన్పుటకే కాఁబోలు సర్వేశ్వరుఁడు నీరిట్లు వ్యవహరించునట్లేర్పరచి యున్నాఁడు. ఆహా- ఏమి ఈ చిత్రము- ప్రకృతిశాస్త్రము చదివినకొలఁది దేవునిమహిమ యందలి నమ్మకము దినదినప్రవర్థమానమగుచున్నది

ప్రపంచము గుండ్రముగను అందు రెండువంతులు జలమయముగను ఉండి ఉన్నది. ఇందు నిరక్షరేఖకు సమీపమునసుండు దేశములు ఉష్ణముగను, ధ్రువసమీపమునసుండు దేశములు శీతలముగను ధ్రువములకును నిరక్షరేఖకును మధ్యగానుండు దేశములు సమశీతోష్ణములుగను ఉండును. ఉష్ణకాలమునందు ఉష్ణమండలములందలి సముద్రపునీరు (అనగా ఉపరిభాగపునీరు) కాగి తేలిక అయి ఉపరిభాగమార్గమున శీతలమండలము చేరుచుండును. శీతలమండలపునీరు బరువుగ నుండుటచే నీటి క్రింది భాగముగుండ ఉష్ణదేశప్రాంతములకు పోవుచున్నది. ఇట్టి ఏర్పాటుచే ఉష్ణదేశమున నున్నవారికి శీతలమును, శీతలమండలమున నుండువారికి ఉష్ణమును కలుగుచున్నది. ఉత్తర అమెరికాదేశసమీపమున సముద్రమధ్యమున పారుచుండు వేడినీటికాలువ ఇట్టి నిబంధనల ననుసరించియే కలుగుచున్నది. ఉష్ణప్రాంతములనుండి శీతమండలములకుఁబోవుచున్నది. వేగినీటిప్రవాహము గాని మరియొకటి కానేరదు. (The Gulf stream) మనలను చుట్టియుండు ననిలముగూడ మన కిట్టిలాభములను గలుగఁజేయుచున్నది. ఉష్ణమండలముపై వీచుగాలి వేడిమిచే చులకనయై మింటికెగసి యాకాశపథమున ధ్రువమండలప్రాంతదేశములకు పోవును. అట్లే శీతల మండలమందలి గాలి చల్లదనముచే బరువెక్కిన భూభాగమున కంటియుండి క్రమక్రమమున ఉష్ణదేశములకు జారివచ్చుచున్నది. ఇవియే మనకున్న ముఖ్య వాయుప్రవాహములు. కాని దేశకాల స్థితులనుపట్టి ఇవి మారి యనేకవిధములుగ పారుచున్నవి.

కఠినపదార్థము లెన్నడుగాని ఉష్ణములేక ద్రవపదార్థములు కానేరవు మరియు ద్రవపదార్థమున కుష్ణసహాయముండినంగాని వాయుస్వరూపము ధరింపజాలదు. కాని ఇందున కొకవిశేషముకద్దు పెద్దమంచుగడ్డను తీసికొని పరిశీలించినయెడల, అది నీరు అగుట మొదలుకొని పూర్ణముగ అగువరకు, ధర్మామీటరునందు మన కెట్టిభేదమును కనుపడదు.

ఇట్లే ద్రవపదార్థములు వాయుస్వరూపములగునపుడ కూడ కనిపెట్టవచ్చును. ఇట్టిసమయములందు ఉష్ణము గ్రహింపబడకపోలేదు కాని యది గుప్తముగ నణగియున్నది దీనినె లేటెంటు ఉష్ణము (Latent heat) అని వక్కాణించుచున్నారు. తదనుకూలముగ ఆవిరి ద్రవపదార్థముగ మారినప్పు డీగుప్తమైన యుష్ణము బయలువడుచున్నది. ద్రవపదార్థములు కఠినపదార్థములు అగునపుడుకూడ నిట్లే గుప్తమయిన యుష్ణము కన్పెట్టఁబడుచున్నది ఇందునకు కొన్ని నిదర్శనంబుల నిచ్చుచున్నారము. చెమటపట్టినప్పుడు వీవనలతో విసరికొంటిమా ఒడలు చల్లగనుండును మన యొంటినున్న నీరు మన శరీరమందలి యుష్ణసహాయమువలననే యావిరియగుచున్నది అందువలన చల్లగనుండునట్లనుభవించుచున్నాము. మార్గములపై నీళ్లు చల్లబడినపుడు చుట్టునుఉండు గాలి చల్లపడుచున్నది నీరు ఆవిరియగుటకు వలసిన యుష్ణము ఆవరించియుండిన గాలివలన గలుగుచున్నదిగనుక ఇట్లు సంభవించును ఒక మట్టిమూజాలో నీరుపోసి పాత్రపై తడిగుడ్డ కప్పినచో తడిగుడ్డ యారిపోవుటచే నీరు చల్లబడుచున్నది. నీరు ఇంకునట్టిపాత్రలలోనుండు నీరు ఒకప్పుడు చిన్నచిన్న మంచు కణములుగ మారిపోవునంత శీతలమగుటకూడ కద్దు గాలిని తీసివేయఁగలిగిన (air pump) యంత్ర ఆవరణములో నొక పింగానిపాత్రనుంచి అందులో నీరుపోసి యంత్రబలముచే గాలిని తీసివేసినచో ఆనీటిలో చాలభాగ మావిరియగును. ఇందుకు కావలసిన వేడిమినీటినుండియే తీసుకొనిపోబడుటచే మిగిలిననీరు మంచుగడ్డయగును.

ద్రవపదార్థములనుండి వెలువడు యావిరి బలముగలదైయుండి తన బలమును జుట్టుప్రక్కలనున్న వస్తువులందు గనుపరచుచుండును బరువునను, ఆకృతియందును, విరివియందునను సమముగనుండి ఒకమూతి తెరచికొని రెండవమూతి మూసియున్న గాజుగొట్టముల రెంటిని తీసికొని వానినిండ పాదరసము నెక్కించవలయును అటుపిమ్మట రెండుమూడుబిందువుల నీటి నొకగొట్టమునను అంతియే పరిమాణముగల ఈథర్ బిందువు లింకొకదానిలోనున్న పాదరసముపైనుంచి ఈగొట్టముల ముఖములను బొటనవ్రేళ్లతో నణచిపెట్టియుండి పాదరసమున్న యొక పెద్దగిన్నెలో వీనిని తలక్రిందుగ నుండునట్లుంచవలయును తలక్రిందులు చేసినప్పుడా ద్రవబిందువులు పాదరసముకన్న తేలిక యగుటంజేసి గొట్టముల చివరకుపోయి నిలుచును. ఇట్లు కొంతకాల

తపించినచో ప్రథమమందిగొట్టము లందున్న పాదరసపంక్తి సమానమైయున్నను క్రమక్రమమున ఈదరున్న గొట్టమందలి పాదరసము క్రిందికి త్వరలో దిగిపోవును రెండవదానియం దిట్లు బహుస్వల్పముగ జరుగును. దీనికి కారణమేమై యుండవచ్చును. గొట్టముల రెంటిలోనున్న ద్రవబిందువులు యావిరియగుచున్నది కాని ఈదరతిత్వరలో ఉష్ణప్రసారమంతలేకయే యావిరియగును నీరును ఆవిరియగుచుండినను అంతత్వరలో కానేరదు అందువలన ఈదరు ఆవిరి వృద్ధియై తనబలముచే పాదరసమును ద్రోసివేసి తానాగొట్టము నాక్రమించియుండును రెండవగొట్టములోని నీటియావిరి స్వల్పముగ నుండినను తన బలముచే పాదరసమును గొంతవరకు త్రోసివేయుచున్నది ఆవిరిబలము ఆయా యావిరియందలి శీతోష్ణస్థితినిబట్టియు, పదార్థస్వభావమునుబట్టియును కూడ నుండును.

ఎట్టిపదార్థముగాని ఆవిరియగునపు డట్టి ద్రవపదార్థము నణచుచుండు వాయుబలమును జయించినంగాని ఆవిరి బయటరానేరదు కనుకనే నీరావిరి కానైయున్నపుడు పైన వ్యాపించియున్న వాయువును త్రోలివేయవలసియుండును ఇట్లే వాయుపదార్థముగాని లేకుండిన స్థలమున ఆవిరియగునపు డతిసులభముగ నట్టి యావిరి బయలువెడలును కాని ఇట్టి గాలిలేని స్థలము మూయబడిన పాత్రయైనచో ముందు బయలువెడలిన యావిరి తరువాత బయలుదేరెడి యావిరి కడ్డుపడును అట్టిసమయమున యతి కఠినమునను, అత్యుష్ణప్రసారముచేతనుగాని ఎట్టి ద్రవపదార్థమును వాయుస్వరూపము పొందచాలదు కాబట్టి దిట్టముగ మూయబడిన పాత్రలో నీరు ఆవిరియగుచున్నపుడు కొంతవర కతిసులభముగ ఆవిరియైనను క్రమక్రమమున నూటపాతిక నూటయేబది డిగ్రీల యుష్ణము ప్రసరింపచేసినను నీరావిరి కాకయుండును.

ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు మనచుట్టును ఆవరించియుండు వాయువు ఏబదిమైళ్లకన్న నెక్కుడు దూరముగ నుండదని చెప్పుచున్నారు. అట్లుండిన సముద్రముపై ప్రసరించు గాలియింత ఎత్తుగనుండును కనుక అక్కడనున్న పదార్థములపై గనుపరుపబడు వాయుబలమెక్కువగనుండును. మిక్కిలి ఎత్తయిన పర్వతప్రాంతములయందంత బలముండజాలదు. ఏబదిమైళ్లలోను కొంతతగ్గును కనుక వాయుబలము (అనగా అణచుశక్తి) కొంచెముగ తగ్గును. అట్టి ప్రదేశములందు నీరు మొదలైనవి అతిత్వరగానే యావిరియగును. అందుకు నిదర్శనంబుగ, సాధారణముగ నూరుడిగ్రీల యుష్ణమున కావిరియగు నీరక్కడ తొంబదియారు డిగ్రీలకే యావిరియగుట కలదు. కనుక పర్వతశిఖరవాసులు ఎక్కువ వేడిచేగాని నీటిలో ఉడకని వంటపదార్థములను బిగియపడిన దృఢమైన పాత్రములలో నుడికించుకొనుచుందురు ఉష్ణము త్రిమార్గగామియై యొకచోటునుండి మరియొకచోటికి పోవుచుండును ఈమార్గములు పదార్థస్వభావముల ననుసరించియుండును. ప్రథమ

మార్గము ఏకపంక్తిని వ్రేలాడగట్టిన గోళీకాయల చలనగమనమును పోలియుండును. ఒక కఠినపదార్థమునుండి మరియొక్క కఠినపదార్థమున ప్రవేశించునపు డుష్ణము పైని చెప్పినయట్లు గమనించుచుండును ఒక చివర నిప్పులలోనున్న ఇత్తడికాడను చేత బట్టినచో వేడిగనుండును ఉష్ణము ఒకస్థలమునుండి మరియొకస్థలమునకు కఠినపదార్థగామియై పోవురీతిని కండక్షన్ అని పిలుచుచున్నారు (Conduction) పదార్థములన్నిటియందును ఉష్ణము గమనింపజాలదు. కొన్నిపదార్థములు కండక్టర్సు (Conductors) అనగా కండక్షనుకు తగినవియు మరికొన్ని తగనివియు నున్నవి ద్వితీయమార్గమెట్టిదో చూడవలెనన్న కాగుచున్న నీటిలో రంపపుపొడుము నుంచినచో లేటపడుచున్నది క్రిందనున్న నీరు కాగి తేలికయై పైకిపోవును. పైనున్ననీరు చల్లదనముచే బరువుగ నుండుటచే క్రిందికిదిగును. ఈ గమనిక పొట్టుమూలమున మనకంటబడుచున్నది దీనినే కన్వెక్షన్ (Convection) అని పిలుచుచున్నారు. ఉష్ణము వాయుపథమున నొకచోటనుండి మరియొకస్థలమునకు బోవునపుడు రేడియేషన్ అని పిలుచుచున్నారు (Radiation). ఇదియే మూడవమార్గము సూర్యునివద్దనుండి మనకు నుష్ణమిట్లు ప్రసరించుచున్నది.

కండక్షనను ఉష్ణగమనికవలని లాభము లనేకములు గలవు క్రొవ్వువత్తిదీపమునకెదురుగ దోమతెరవంటి సన్నని ఇనుపతీగెలతో నల్లిన తెర నొకదానినుంచినచో దీపపుకాంతి ఈతెరకు దిగువన చాలవరకు తగ్గును ఒకప్పుడు దీప మారిపోవుటయు కూడకలదు అపుడు అగ్నిప్రసారము తెరకావల గలిగించినచో దీపము తెరకూర్ధ్వముగ వెలుగును ఇనుము మంచి కండక్టరుగనుక ఉష్ణమంతయు నిమిషములో నన్నివైపుల వ్యాపింపచేయబడును గనుక దీపమునకు దగినయుష్ణములేక కాంతిగలిగి దీపము వెలుగనేరదు సర్ హంఫ్రీడేవీ యను శాస్త్రజ్ఞుండీజ్ఞానముచే బొగ్గుగనులలో పనిచేయువారికి గొప్ప మహోపకారము చేసియున్నాడు ఇదివరలో గనులలోనుండు అపాయవాయువులు దీపపు ఉష్ణముచే మండి పనివాండ్రనందరిని చంపుటయేకాక గనినంతను మాపుచేయుచు వచ్చినవి ఇపుడు గనులలో ఉపయోగింపబడు లాంతరుకు చుట్టును ఇనుపతెరలు కట్టియుండును. అందువలన తగినంత ఉష్ణము దొరకక అపాయమైన గాలులు విరక్తిచే నూరకుండి పనివాండ్రను బాధపెట్టకయుండియున్నది

బొచ్చుతోచేసిన వస్త్రములు మనము సాధారణముగ ధరించుదుము బొచ్చు కండక్టరు గాకపోవుటచే శరీరమందలి యుష్ణమును పైకిం బోనీక లోపల నణచిపెట్టియుండును అందువలన మనకు వెచ్చగనుండును

మంచుగడ్డలను మనదేశములలో ఒకచోటినుండి మరియొకచోటికి తీసికొనిపోవునపుడు, పొట్టులోను ఊకలోను కట్టి తీసికొనిపోవుచుందుము ఊకయు పొట్టను

కండక్టర్సు కాని కారణముచే గడ్డ నీరు కానేరదు.

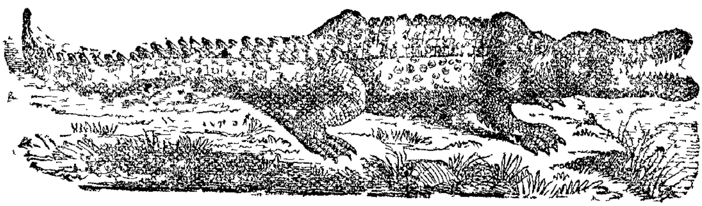
బొగ్గుగుండ ఎంతమాత్రమును ఉష్ణము పోచాలదు ఒకవైపున కాలుచున్న బొగ్గును మన కెంతమాత్రము అపాయములేకయే సులభముగ చేత పట్టవచ్చును. వజ్రములు గోమేధకములు మొదలగు విలువగలిగిన రాళ్లు కండక్టర్సు గాజట్టివి కావు గనుక వివాదాంశమున గాజురాయిని యీరాళ్లను పెదవివద్ద పెట్టిచూచినచో విలువగల రాళ్లు పెట్టినపుడు చల్లగనుండును దీనివలన కొంత విమర్శజ్ఞానము కలుగుచున్నది

సర్వేశ్వరుఁడు శీతలమండలములో నివసించు కుక్క, ఎలుగు మొదలగుజంతువులకు దళమైన బొచ్చును, ఉష్ణదేశమందలి ఒంటె కోతి మొదలగువానికి పలచని చర్మమును అమర్చియున్నవాఁడు ఆహా ఏమి ఈ సర్వేశ్వరునికృప తదనుగుణ్యమైన సౌఖ్యమును గలుగజేసి జంతుజాల మంతటిని సంతోషపెట్టుచున్నాడు

ఆవిరికి బలముగలదని వేరుగ నొక్క వక్కాణింపనేల నీరు కాచునపుడు పాత్ర దిట్టమైనదిగనుండి మూత పలచనదిగను తగుపాటిదిగను ఉండినయెడ నీటియావిరిచే నట్టిమూత పైకి క్రిందికి నెగసిపడుచుండును ధూమయంత్రమును కనిపెట్టిన వాట్సు దొరగారిట్టి పరిశీలనచేతనే ప్రపంచమందందఱిని తమకు కృతజ్ఞులుగ చేసికొన్నవారు. ఇక్కాలంబున నెక్కడచూచినను, ఏపనికైనను, ఆవిరియంత్రముల నుపయోగించుచున్నారు ఇనుపసామానులుచేయుట, యంత్రములుచేయుట, కాకితములుచేయుట ఇంకను ఎన్నోపనులు నెరవేర్చుట, యావిరిబలముననే జరుగుచున్నది. ఎవరయినను బుద్ధిమంతులు ఆవిరిబలమువలన పని జరగునపుడు, నీటియావిరినే యుపయోగించిన కాని పని జరగనేరదా యని యడిగిన నడుగవచ్చును అపుడు వేరు ఆవిరిం గూడ నట్టిపనులకు నుపయోగింపవచ్చును కాని వర్తకవ్యాపారము చేయునప్పుడు మిక్కిలి సమృద్ధిగను వ్యయమంతలేకుండగను జరుగుపనులనే ఏర్పరచుకొనవలయును. నీటికన్న సమృద్ధిగను చవుకగను దొరకు ద్రవపదార్థ మెన్నటికిని మనము కనుగొనజాలము గాన దీని నుపయోగించుచున్నారు నీటిని నొక ఇనుపభాండమున కాచినపుడు వెడలెడి యావిరిగొట్టములమూలముగ ఇంకొకపాత్రలో చేరును. ఈ పాత్ర కావలివైపున ముందుకును వెనుకకును ఆడగలిగిన మూత నొకటిగలదు ఆవిరి ప్రవేశించినపుడు ఆమూత కదలి వెనుకకును ముందుకును ఆడుచుండును ఈ చలన మిచ్చవచ్చినట్లుపయోగింపవచ్చును ఈ చలనమునే తగిన యేర్పాటులచే త్రిప్పుడు యంత్రములకును, బరువునెత్తు యంత్రములకును, దంపునట్టి యంత్రములకును, బండ్లను నడుపుటకును ఉపయోగించవచ్చును. ఇదియే ధూమయంత్రమర్మము

మొసళ్ళు.

మొసలి బల్లిజాతిలోనిది. దాని వీపుపైని బల్లికివలె మెత్తని చర్మముండక బుడుపులవరుసలుగల కొమ్మువంటి పదార్థముతో చేయఁబడిన చర్మముండి మొసలికి రక్షణముగానుండును; ప్రక్కలను చర్మముపైని గుండ్రని చిన్న పొలుసులు నిండి యుండును; కడుపుమాత్రము మృదువయి నలుచదరములైన పొలుసులను గలిగి యుండును. ఇది చూపులకు పెద్దబల్లివలె కనఁబడినను, మిక్కిలి భయంకరమయిన క్రూరజంతువు. మొసలియొక్క రూపమీ క్రిందిపటమునఁ జూపఁబడియున్నది—

దీనితోఁక శరీరమునకంటెను పొడుగుగానుండును. దీనివీపు పొడుగునను బుడుపులు నాలుగు వరుసలుగానుండి కడపట నొక్కటిగా చేరును. తెడ్డువలె నుపయోగపడుటకయి తోఁకయొక్క ప్రక్కలు గుండ్రముగానుండక చదరముగానుండును. మొసలియొక్క వీపు నల్లరేఖలందందఁగలిగి గోధుమవర్ణముకలదిగానుండును, కాళ్ళయొక్కయు కడుపుయొక్కయు అడుగుభాగము తెలుపుతోఁ గూడిన పసిమివర్ణము కలదిగానుండును. కాళ్ళు పొట్టివిగా నుండును, ముందటికాళ్ల కయిదేసి వేళ్లుండి కడపటి రెంటికినిదక్క మిగిలినవానికి గోళ్లుండును, వెనుకకాళ్లకు నాలుగేసి వేళ్లుండి కడపటి దానికిఁదక్క మిగిలినవానికి గోళ్లుండును. కప్పకాళ్ళకువలె వానివేళ్ల మధ్యను చర్మముండును. తల మిక్కిలి దీర్ఘమయి ముందుభాగమునందు ముక్కురంధ్రములను గలదిగానుండును, ఆముక్కురంధ్రములకు కనురెప్పలవంటి మూతలుండి వలసినప్పుడు మూయుటకును తెఱచుటకును అనుకూలముగానుండును. దౌడలు చెవులవఱకు తెఱచుట కనుకూలముగా నున్నందున, ఎంత పెద్ద జంతువునైనను మొసలి నోటిలో ననాయాసముగా పట్టఁగలుగును. దౌడలలో వెనుకవైపునకువంగి యొక్కొక్క వరుసనే పళ్లుండి యవి దౌడలుదగ్గఱగాఁ జేర్చినప్పుడొండొంటిలో నమరి సందులేక యుండును. పళ్లు వెనుకవైపునకు వంగియుండుటచేత మొసలినోటిలోపడినజంతువు విడిపించుకొని యీవలఁబడుట దుర్ఘటము. మొసలికి దౌడలనంటి పెదవులు లేనందున దానిపళ్లు అంపపుపండ్లవలె సదా వెలికిఁ గనఁబడుచుండును. దీనికి నాలికలేదని

భ్రమింతురుగాని దీనినాలుక చలనములేక క్రిందిదౌడనంటుకొని యుండును. కన్నులు చిన్నవయి ప్రకాశించుచుండును. ఇతరజంతువులకువలె రెండు కనుఱెప్పలుండుటయే కాక నీటియందుగుడ నున్నప్పుడు రక్షణముగానుండుటకొఱకు కద్దమువంటి ప్రకాశమానమయిన చర్మముకూడ పయిని పొరగా నుండును. ముక్కు రంధ్రములకువలెనే చెవిరంధ్రములకును వలసినప్పుడు తీయుటకును మూయుటకును దగిన చర్మపు మూతలుండును. ఈ ప్రకారముగానే గొంతుకలోపలఁగూడ నాకతోలుమూఁతయుండి మొసలి నీటిలో మునిగినప్పుడు నీరు లోపలికిపోకుండ వారించును. ఇట్టిమూఁత యుండుటచేత మొసలి జంతువును నోటఁగఱచికొని నీటిలోనికి లోఁతునకుఁ బోయినప్పుడు నీరెంతమాత్రమును లోపలికిపోదు. ఒకజాతి మొసళ్ళు దేశమునందలి గంగాది నదులలోను మడుగులలోను విస్తారముగానున్నవి. వీనిలో పెద్దవి యిరువదియడుగుల పొడుగుండును, వీనికిపళ్లు నూఱువఱకునుండును. ఇవి సాధారణముగా చేపలను తినియే జీవనము చేయుచున్నను, నీటిలో పడవైచిన శవములను గొన్నిసమయములయందు బ్రతికియున్న మనుష్యులను నీటిలోదిగిన యితరజంతువులనుపట్టి భక్షించును.

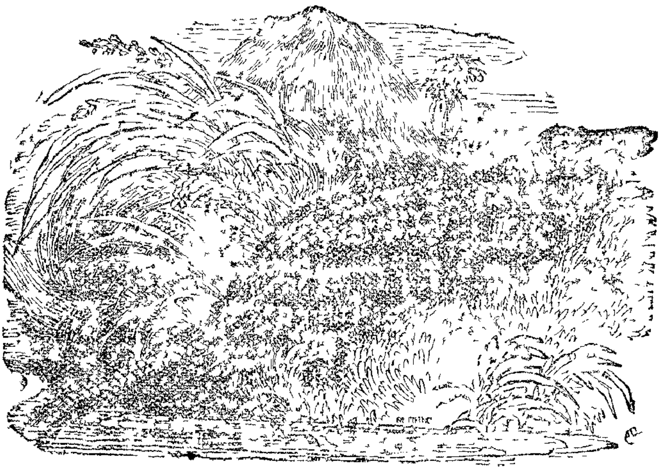
మొసళ్ల నెత్తురు మనుష్యరక్తమువలె వెచ్చగానుండక చల్లగా నుండును. మొసళ్లు నదీతీరములయందలి యిసుకతిన్నెలలో పల్లముత్రవ్వి వానిలో నెండాకులు వేసి గ్రుడ్లుపెట్టును ఒక్కొక్క యాఁడుమొసలి యొక్కొక్కసారి యిరువది మొదలుకొని యిఱువదివఱకును గ్రుడ్లుపెట్టి పిల్లలను జేయును. గుడ్లుపెట్టిన నలువదిదినములలో నెండవేఁడిమిచేత నాటేసి యంగుళములపొడవుగల పిల్లలు కలుగును. అప్పుడు తల్లిపిల్లలను నీటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి యవి స్వయముగా నాహారమును సంపాదించుకోఁగలుగునంతవఱకును సగము జీర్ణమయిన యాహారమును బెట్టుచుండును.

మొసలి వ్యాఘ్రమువలె క్రూరమయినజంతువు. అది నీటిపయి నీఁదెడు బాతులు మొదలగువానిని, నీరుపట్టుకొనుటకై జలములోదిగిన పందులు మొదలగు వానిని, నీటిలోనుండెడు చేఁపలనుగూడపట్టి చంపితినును. చేఁపలను పట్టుకొనుటకై నీటిలో నెంతదూరమయినను తఱుముకొనిపోవును. పంది, కుక్క, మొదలయిన వానిని పట్టుకొన్నప్పుడవి చచ్చుటకయి లోతునీటిలోనికీడ్చుకొనిపోవును ముక్కు రంధ్రములుమాత్రము నీటిపైకిఁబెట్టి, మనుష్యులను జంతువులను బట్టుకొనుటకై యది దినములకొలఁదిని నీటిరేవుల సమీపమున వేచియుండును ఈ క్రూరజంతువు సంహరించుటకయి మనుష్యులు వివిధోపాయములను పన్నియున్నారు. కొందఱు గాలములకు పందిమాంసమును గ్రుచ్చి నీటిలో వేసి మొసలి దానిని మ్రింగినప్పుడు దానిని పయికీడ్చి, ఒడ్డుచేర్చినతరువాత దానికన్నులలో దుమ్ముకొట్టి గుడ్డి దానిని జే

తరువాత సులభముగాఁ జంపుదురు. మఱికొందఱు పడవలలోఁ బోయి సన్నని దారా ముల కొనకు గాలముఁగట్టి వాడిగల యా గాలమును దానియొక్క చర్మములో మెత్తని భాగమునందు గ్రుచ్చుదురు. అది త్రాడుకొఱికి ముక్కలు చేయుటకుఁ ప్రయత్నించునుగాని యా త్రాడొక్క పగ్గముగాక యక్కడక్కడ ముడిపెట్టఁబడి విడిగా నున్న యిరువది ముప్పది సన్నదారములకూడిక యగుటచేత కొఱుకఁబడక దార ములు పండ్లసందునఁ జిక్కుకొని దాని ప్రయత్నము నిష్ఫలమగును. ఆ దారములతో దానిని నీటి యుపరిభాగమునకు లాగి మనుష్యులు మరల మఱియొక వాడిగాలముతో పొడిచి చంపుదురు. ఆఫ్రికాఖండమునందలి నీగ్రోజాతివారు చేతవాడికత్తి నిధరించి మహాసాహసముతో నీటిలో మునిఁగి మొసలి యడుగునకుఁ బోయి దానిని కడుపులోఁ బొడిచి చంపుదురు. మొసలి నీటిలో తిన్నగా మహావేగముతో పరుగెత్తఁగలుగును గాని ప్రక్కలకంత శీఘ్రముగా తిరుగఁజాలదు. కాఁబట్టి మనుష్యులు దాని యుపద్రవ మును తప్పించుకొనుటకయి వంపులుతిరిగి యడ్డదిడ్డములుగా నీఁదుదురు.

పూర్వకాలమున నీజిప్టుదేశస్థులు మొసళ్లను పూజించెడివారు. ప్రతికుటుంబము వారును దా మొక్కొక్క మొసలిని పెంచి దానికాభరణములను పవిత్రాహారమును బెట్టి పూజించి చచ్చినప్పుడు దానినూరేగించి యుత్సవముచేసి పాతిపెట్టెడివారు. ఆదేశములోనే యింకొకజాతివారు మొసళ్లనుజంపి భక్షించెడువారు. అందుచే నా రెండుతెగలవారికిని తఱుచుగా కలహములు జరగుచుండెను. గ్రద్దలు మొదలయిన పక్షులును ముంగులు మొదలైన చతుష్పాదజంతువులును మొసలిగ్రుడ్లను తిని వాని సంఖ్య తగ్గునట్లు చేయుచుండును. మొసలిగుడ్లు బాతుగుడ్లంతలేసియుండి కొంచెము కోలగానుండును. అనావృష్టిచేత చెఱువులు మొదలయిన వింకఁబాఱినప్పుడు కొన్ని సమయములయందు మొసళ్లు గ్రామములమీఁదఁబడి పశువులను జంపుటయుఁగలదు. ౧౮౮౮వ సంవత్సరమున గొప్పయనావృష్టి సంభవించినప్పుడు సింహళద్వీపములోని కోర్నెగల్లిగ్రామసమీపముననున్న చెఱువునుండి రాత్రివేళ మొసళ్లు బైలుదేఱి పట్టణముమీఁదుగా చేరువనున్న వేఱొక చెఱువునకుఁ బోయెనఁట. అప్పుడు కొన్ని మొసళ్లు బావులలోఁ బడెనఁట, కొన్ని తోఁటలలోని కంచెలలో చిక్కుకొని మనుష్యులచేతఁ జంపఁబడెనఁట. వరపుచేత జలాశయములింకఁబాఱుటవలన సామా న్యముగా దొరకెడి యాహారము దొరకనప్పుడు మొసళ్లు బురదలోఁజొచ్చి పూడి యోగనిద్రనొందియుండి వర్షములు కురిసినతరువాత లేచి బైలువెడలును. ఒకయుద్యో గస్థుఁడెండిన చెఱువులో తన గుడారమును వేయించెననియు, ఒకనాటిరాత్రి యతఁడు పరున్న మంచముక్రింద నేలకదలి యందుండి మొసలియొకటి బయలువెడలెననియు,

జంతుచరిత్రకారులీకథను వ్రాసియున్నారు.

అమెరికా ఖండమునం దింకొకజాతి మొసళ్లు గలవు. అవి సాధారణముగా మత్స్యములను తినియే బ్రదికినను కొన్ని సమయములయందు మనుష్యులను కొన్ని యితరములైన పెద్దజంతువులను బట్టుకొని యీడ్చుకొనిపోవును. అక్కడి యీ మొసళ్లు శీతకాలములో యోగనిద్రపూని చచ్చినట్లు పడియుండి యెండకాలము రాఁగానే లేచి మరలతిరుగసాగును. ఈ జంతువులక్కడ నదులలోను సరస్సులలోను మందలుగానుండును ఇవి తాము మ్రింగలేనంత పెద్దజంతువును పట్టుకొన్నప్పుడు ఆ జంతువును నదియొక్కగట్టున గోయిత్రవ్వి కుళ్ళనారంభించువఱకు నందుంచి, తరువాత పెల్లగించుకొనివచ్చి నదీకూలమునందలి దుబ్బులలోఁ బెట్టుకొని తినును.

భీమలింగాష్టకము.

సంస్కృత భుజంగప్రయాతవృత్తములు

ఉమావామసంగం హిమానీసమాంగం । రమాసూనుభంగం సమానాంతరంగం ।
హిమాంశూత్తమాంగం క్షమాభృన్నిషంగం । నమామ్యంగుటూర్వీశలింగం శుభాంగం.
జటాజూటగంగం కృపాంనిధ్యపాంగం । త్రిశాఖ్యోగ్రభారిగం హాతద్విడ్రణాంగం ।
నదన్నాట్యరంగం లసజ్జ్యాభుజంగం । నమామ్యంగుటూర్వీశలింగం శుభాంగం. ౨.
స్ఫురద్రౌప్యశృంగం సుహృత్పద్మభృంగం । మదేభప్రభంగం మృడానీభుజంగం
కనద్గోతురంగం దయాసాంద్రాంతరంగం । నమామ్యంగుటూర్వీశలింగం శుభాంగం. ౩.

స్వభాస్వద్భుజంగం శిఖాస్వద్ద్విగంగం । ప్రభాస్వద్దిగంగం సుచర్మాంచితాంగం।
తరత్స్వ ప్రసంగం దళద్ధ్వాంతపాంగం । నమామ్యంగుటూర్భీమలింగం శుభాంగం. ౪.
అఘౌఘప్రభంగం విపద్వ్యాఃపతంగం । స్వవేషేష్టగంగం సటాభోత్తమాంగం।
వహన్ఛ్రీగజాంగం మహాభూశతాంగం । నమామ్యంగుటూర్భీమలింగం శుభాంగం. ౫.
జటాక్షీణపిశంగం జగత్పూరకాంగం । ఖచూడోత్తమాంగం కగంగాతరంగం।
రణిగ్త్వౌరఘాంగం రఘాంగ్యంతరంగం । నమామ్యంగుటూర్భీమలింగం శుభాంగం. ౬.
సుహృత్స్వాంతరంగం సురూపాప్త్యసంగం । త్రిలోకేడితాంగం త్రిశూత్త శృంగం।
జగద్ధ్వేష్వపాంగం కురంగిద్విగంగం । నమామ్యంగుటూర్భీమలింగం శుభాంగం ౭.
పురాభికరాంగం సురానందదాంగం । ధరాభృత్పురంగం మురార్యంగనాంగం।
విరాగాతితుంగం కరాంతఃకురంగం । నమామ్యంగుటూర్భీమలింగం శుభాంగం. ౮.
ఇదంపావనం చంద్రనామ్నాప్రణీతం । శుభాభీష్టదం శైవగీతాష్టకంయే।
దినాంతే నిశాంతే శివాయత్తచిత్తావదేయుః । పురారేర్దయాల్లాభవేయుః. ౯.

పోతుకూచి - చంద్రయ్యశాస్త్రి.

దేశాభిమానము. [౧౮౯౩ వ సం॥ వివేకవర్ధనినుండి గైకొనబడినది.

దేశాభిమానమనఁగా స్వదేశముమీఁద ప్రేమాధిక్యము కలిగియుండుట. ఏవస్తువుమీఁదనైన నభిమాన మున్నందునకు ఫలము దానిని మంచిస్థితికిఁ దెచ్చుటకై ప్రయత్నించుటగాని దానిని భట్టువలె పొగడుటకాదు దేశాభిమానమనఁగా దేశములోని జనులమీఁది యభిమానమే యగుటచేత దేశాభిమానలేశముగల ప్రతి పురుషుఁడును తనదేశమునందలి లోపములను తెలిపి తొలఁగించి జనులను మంచిస్థితిలోనికిఁ దెచ్చుటకును, గుణాధిక్య మెందున్నను గ్రహించునట్లుచేసి స్వదేశజనులు విద్యావివేకములుగలవారి దృష్టియందు గౌరవార్హులగునట్లు చేయుటకును, సర్వవిధముల ప్రయత్నము చేయవలయును చేయవలసిన కృత్యమిట్లుండఁగా మనదేశమునం దిప్పుడు ప్రబుద్ధులనేకులు బయలుదేఱి దురభిమానముచేత దేశమునందలి దురాచారములను మూఢవిశ్వాసములనుగూడ సదాచారములుగాను వివేకిజన సమాదరణీయములుగాను పొగడి తన్మూలమున జనులలో మతోన్మాదమును దురాగ్రహమును వృద్ధిపఱుచుచు, ఇతరదేశములవారియందున్న గుణములనుగూడ దోషములుగా ఘోషించి జనుల మనస్సులలో నన్యజాతులవారిమీఁద ద్వేషమును బురికొల్పుచు, దేశము నభివృద్ధికవకాశము లేకుండఁ బాడుచేయుచు మూఢజనులు మెచ్చుకొనునట్లుగా తామేమో

మహాదేశాభిమానులయినట్లుగా నటించుచున్నారు ఇట్టి యపూర్వ దేశాభిమానులు దేశమున కిప్పుడు చేయుచున్న చెడుగింతంతయని చెప్పుటకు శక్యము కాదు గుణములనెంతున్నను బొగడుట శ్లాఘ్యమేయయినను, అయినదానిని కానిదానినిగూడ నేకరీతిగా పొగడుటమాత్రము శ్లాఘాపాత్రము కాదు అవిచారపూర్వకములైన యిట్టి పొగడ్తలవలన జనులలో దురభిమానమును దుర్గర్వమును బలిసి యుక్తాయుక్త విచారము చెడిపోయి దేశమున కభివృద్ధికిమాఱుగా క్షీణదశ సంప్రాప్తమగుచున్నది. గర్వమెప్పుడును మూర్ఖత్వసూచకము. తామే గొప్పవారమని జనులెప్పుడు గర్వపడనారంభింతురో నాటినుండియు నిజమైన వృద్ధియు సత్యగ్రహణబుద్ధియు వారిని విడిచి దూరముగా తొలఁగనారంభించును ఒక దేశముయొక్క యభివృద్ధిని పాడుచేయుటకై గర్వముతో సమానమయిన శత్రువు లోకములో మఱియేదియులేదు కాఁబట్టి దేశాభిమానులమని నటించెడు మహానుభావులందఱును దేశక్షేమమే యణుమాత్రమయినను తమ మనస్సులలో నున్నపక్షమున, పనికిమాలిన పొగడ్తలు పొగడి జనులను గర్వితులనుజేసి చెడఁగొట్టుటకు తోడుపడక సత్యమునుదెలిపి చేతనైనంతవఱకు వారికన్నులు తెఱపి వారభివృద్ధిపొందుటకుఁ దగినమార్గమును జూపుటకయి పాటుపడవలెను. ఇట్లు చెప్పుటవలన మన పూర్వులు బుద్ధిహీనులనియు మనలో నేదియు మంచిదిలేదనియు మాయభిప్రాయ మెంతమాత్రమునుగాదు. చుట్టుపట్ల దేశములవా రజ్ఞానాంధకారమున మునిఁగి హీనదశయందున్న కాలములో మన పూర్వులు జ్ఞానజ్యోతిని వహించి యున్నతపదము నొంది సర్వజన శ్లాఘాపాత్రులుగా నుండిరన్న సత్యమును మే మెఱుఁగనివారము కాము. వారి యప్పటి మహోన్నత స్థితియు వారు దేశమునకుఁ జేసినమేలును దలఁచుకొనఁగా మేమిప్పుడును సంతోషము పట్టఁజాలకున్నాము. అయినను తొంటివారి యున్నతస్థితిని దలఁచుకొన్నప్పుడు మా హృదయమున కెంతసంతోషము కలుగుచున్నదో యిప్పటివారి హీనస్థితి తలఁపునఁ బాఱినప్పుడు మాహృదయమున కంతఖేదముకలిగి, సత్యగ్రహణ పరాయణులయిన యట్టి మహామహుల సంతతివారమయ్యును వారివంశ్యులమని నోరుతెఱచి వివేకులతోఁ జెప్పుకొనుటకు సిగ్గుపడవలసిన నీచదశకు వచ్చియున్నాముగదాయన్న విచారమే మమ్మిప్పు డాదుర్దశను తొలఁగించుకొను సాధనము నాలోచించుటకుఁ బురికొల్పుచున్నది మన పూర్వులు నిజముగా గొప్పవారేయయినను మనము గొప్పతనము కావలసినచో మన యిప్పటియోగ్యతవలన రావలసినదేకాని మన పూర్వులు గొప్పవారని విఱ్ఱవీఁగుటవలన నించుకేనియు రాదు. మనము నిజముగా గొప్పవారము కాఁగోరెదు పక్షమున మనపూర్వులు విడిచిపోయిన సుజ్ఞాన నిక్షేపమునుపొంది వారి

సుగుణచరితల నూఁతగొని వారివలెఁగాఁజూచుటయేకాక వారికాలమునందు లేని నూతనజ్ఞానధనమునుగూడ సంపాదించి వారిని మించుటకయికూడఁ బ్రయత్నము చేయవలయును నూతనజ్ఞానము సంపాదింపవలయునన్న మాటచేతఁ గొందఱదరపడి మన పూర్వులు సర్వజ్ఞులు కారా, వారిని మించఁ బ్రవర్తించుట యసాధ్యసాహసము కాదా, వారికంటె భిన్నాచారములను బూనుట యపచారము కాదా, యని మమ్ము తూలనాడవచ్చును. మన పూర్వులే కాదు మఱియెవ్వరి పూర్వులనుగూడ సర్వజ్ఞులు కారు. దేవుఁ డొక్కఁడు మాత్రమే సర్వజ్ఞుఁడుగాని మనుష్యులందఱును ప్రాచీనులయినను నవీనులయినను తప్పక మితజ్ఞులే మనుష్యులను సర్వజ్ఞులనుట యీశ్వర దూషణము. మనకువలెనే మన పూర్వులకును భ్రమప్రమాదాదులు సహజగుణములు మన పూర్వులయందును మనము దిద్దుకొనవలసిన లోపము లనేకములున్నవి. పూర్వుల సదాచారములనుమాత్ర మనుసరించి దురాచారములను సంస్కరించుకొని దేశక్షేమకరములయిన నూతనాచారముల నవలంబించుచుండుటవలననే జనులెప్పుడును నభివృద్ధిపొందఁగలుగుదురు. అట్లుచేయక తమ పూర్వులే సర్వజ్ఞులని గర్వపడుచు తమపెద్దల దురాచారములను సహితము సదాచారములని యవిచారపూర్వకముగా నమ్మి యాచరించుచు పూర్వాచారవిరుద్ధములన్న హేతువుచేత లాభకరములయిన నూతనాచారములను నిరాకరించుచు వత్తురేని జను లభివృద్ధిలేక యంతకంతకు చెడి కడపట వివేకులదృష్టియందు పరిహాసాస్పదులగుదురు గుణాగుణ విమర్శనము చేయక యంధప్రాయముగా పూర్వాచారములనెల్ల దేవతలనువలె నారాధించుచు వచ్చుటచేతనే మనదేశమున కనంతములయిన యనర్థము లాపాదిల్లినవి కాఁబట్టి సత్యము దేవతకాని పూర్వాచారము దేవతకాదని బోధించి యెల్లవారల హృదయములందును ఈసత్యము నాటుకొనునట్లు చేయుటయే దేశాభిమాన మాననీయులకెల్లను ప్రథమకర్తవ్యమయిన పరమధర్మము అయినను మనదేశమునందిప్పుడు చదువుకొన్నవారు సహితము తాము చదువుకొన్న చదువును వివేకమును వదటఁగలిపి మూఢాచారములకు దాసులయి పామరులకు ప్రియముగానుండుటకై వానిని పొగడుచుండుట యెంతయు శోచనీయముగా నున్నది పట్టపరీక్షయందుఁ కృతార్థుఁడయిన మహానుభావుఁ డొకఁడు మనదేశ మిప్పుడిన్ని ముహూర్తములతోను జాతకములతోను ధనహీనమయి యజ్ఞానాంధకారావృతమయి బాలవితంతుమయమయి దౌర్భాగ్యదశయందున్నను, పశ్చిమఖండమునందు పూర్వమెప్పుడో పిశాచములవలె నుండి వదలిపోయి యిప్పుడు మనదేశమును పట్టుకొని పీడించుచున్న జ్యోతిశ్శాస్త్రములోని ముహూర్తజాతక భాగములను శిరసావహించి శ్లాఘించుచు పశ్చిమఖండము

లోని ప్రకృతిశాస్త్ర రహస్యవేత్తలయిన విద్వాంసులు మన యీ జ్యోతిశ్శాస్త్ర పండితుల పాదములకు దాస్యముచేయుటకయిన నర్హులుకారని జయఘోష మిడుచున్నాఁడు. మఱియొక మహాత్ముఁడు తానుబొందిన హూణశాస్త్ర పాండిత్యమంతయు సార్థక పడునట్లుగా పలువురు మహాజనులు సందర్శించుచు వచ్చుటవలన మహాత్ముల మనోబలమంతయు వైద్యుతశక్తివలె శిలలయందు ప్రవేశించి వానిని మహిమాఢ్యములను జేయునని సమర్థించి జనుల యారాధనమునకయి యీశ్వరునకు బదులుగా విగ్రహములను నెలకొల్పిన ధీమంతుల బుద్ధిమహిమను శేషునిమించి వేయినోళ్ళ మెచ్చుకొనుచున్నాఁడు. ఇంకొక గుణాఢ్యుఁడు తాను నేర్చుకొన్న యారోగ్యశాస్త్రములో సబ్బుమొదలయిన వస్తువులయందుఁ జెప్పఁబడిన మాలిన్యమును శుద్ధపఱచు గుణమును మృత్పిండములయందుఁ గనిపెట్టి కర్మకాండమునందు శౌచవిధిని గల్పించిన పురాణపురుషుల నిరుపమాన సర్వజ్ఞతను పూర్ణముగా వర్ణించుటకు తన కీశ్వరుఁడు ప్రసాదించిన నూఱేండ్లును చాలవని చింతిల్లుచున్నాఁడు. ఇది యదియని చెప్పనేల? ఈ పుణ్యపురుషులు ప్రపంచముయొక్క బాల్యదశలో తత్కాలానుగుణముగా నేర్పఱుపఁబడిన ప్రతి మూఢాచారమును, స్వప్రయోజన పరులచే ధనాకర్షణార్థమై కల్పింపఁబడిన ప్రతి మూఢవ్రతమును, అసూయా పిశాచవిష్టులచే సృష్టింపఁబడిన ప్రతి క్రూరకర్మమును కాపాడుటకయి హేతుకల్పనములు చేయుటయందు తమబుద్ధిని హూణవిద్యను ధారపోయుచున్నారు. ఈ యాచారములనే మన పూర్వులాచరించుచువచ్చినను వారవిమంచివని నమ్మి మనఃపూర్వకముగా నాచరించుచుండెడువారు. ఇంగ్లీషుచదువుకొన్న యీ పండితులో వేనియందును దమకు విశ్వాసము లేకపోయినను వేనిని దామాచరింపకపోయినను కపటవర్తనులయి దురాచారములను స్థాపించుటకయి పూర్వులెఱుఁగని క్రొత్తక్రొత్త కారణములను సృజించుచు లోకమును భ్రమింపఁజేయుచున్నారు. వీరింతటితోనైనను తృప్తిపొంది యూరకుండక దేశాభిమానలేశముగలవా రెవ్వరైనను దేశమునకు నష్టకరములయిన క్రూరాచారములను సంస్కరించు ప్రయత్నమున కించుక పూనఁగానే యట్టిసంస్కారప్రియులకు కపటవర్తనులనియు నాస్తికులనియు దేశానర్థదాయకులనియు మఱియుఁ దమకుఁదెలిసిన యుట్టిశ్లాఘ్యములయిన యితరనామముల నన్నిటిని బెట్టి దూషించుచు తమ పాండిత్యము నన్వర్థముచేసికొని కృతార్థులగుచున్నారు. ఓ మహాశయులారా! పూర్వాచారములను భూషించుటయు నూతనాచారములను దూషించుటయు దేశాభిమానము కాదు. దేశమునకు భంగకరములుగానున్న దురాచారములను తొలఁగించుచు క్షేమకరములుగానున్న సదాచారములను నెలకొల్పుచు దేశాభివృద్ధికయి పాటుపడు

టయే నిజమయిన దేశాభిమానము. మనదేహమునఁ బుట్టిన వ్రణమని మనకది సుఖమియ్యదు; అరణ్యమునఁబుట్టిన చెట్టని మందు వ్యాధిని బోఁగొట్టి సుఖమియ్యకపోదు సత్య మెక్కడిదైనను సుఖప్రదమును గ్రాహ్యము సేయఁగును. మీరీసత్యమును దృఢముగా మనస్సునందఁబడి జనులలో నన్యదేశముల వారిమీఁద ద్వేషమును బుట్టింపక యనర్థదాయకమయిన యాచారము మనదయినను త్యజింపవలయుననియు శుభకరమైన యాచారమన్యులదయినను భజింపవలయుననియు బోధించి దేశమునందు సత్యాదరమును పరోపకారబుద్ధియు ప్రబలునట్లుచేయుఁడు మన పూర్వులు విద్యా, ధనాదుల నార్జించి మనకు విడిచిపోయినందునను, మన పూర్వులకాలమునందు లభ్యముకాని నూతనశాస్త్రసంపద కొంత మన కధికముగా లభించినందునను ఈనూతన శాస్త్రసంపద మనపూర్వులకే లభించియుండినయెడల వారెట్లు ప్రవర్తించియుందురో యట్లును తమవంశజు లధికసంపదనుబొంది యధిక బుద్ధిమంతులయి యధికయోగ్యముగాఁ బ్రవర్తించుచున్నారనివిన్న మనపూర్వు లెంత సంతోషింతురో యట్లును ప్రవర్తించుటకయి జనులను బ్రోత్సాహపఱుపుఁడు. తామేకార్యమును జేసినను పూర్వాచారమునమాత్రము తృప్తిపఱుచుటకయి కాక యీశ్వరుని తృప్తిపఱుచుటకయి చూచుచుండునట్లు జనుల కుపదేశింపుఁడు

సత్కార్యశూరత్వము. [౧౮౭౯ వ సం॥ వివేకవర్ధనినుండి గైకొనబడినది.

ఇంగ్లీషు విద్యాభ్యాసమువలనను, మనస్థితిని పశ్చిమఖండవాసులస్థితితో పోల్చి చూచుకొనుచుండుటవలనను, క్రైస్తవమతాచార్యులు మొదలయినవారు మనలోపముల నెత్తిచూపుచుండుటవలనను, మఱికొన్నిహేతువులచేతను మనదేశమునందనేకుల మనస్సులలో నతృప్తియుదయించి కొన్ని విషయములయందిప్పటిస్థితిని మార్చుకోవలెనన్న బుద్ధిపుట్టుచున్నది ప్రస్తుతస్థితితో నతృప్తిపొంది యనేకు లనేకస్థలములయందు చిలకాలమునుండి యుపన్యాసములిచ్చుచు ప్రసంగములు చేయుచుండుట దేశముయొక్క పురోభివృద్ధికి కొంత యనుకూలముగా నున్నదిగాని యెల్లకాలమును కార్యములులేక మాటలతోనే సరిపోవుచుండుటమాత్ర మంతగా శుభసూచకముగా నుండలేదు కార్యశూరులులేక కేవల వాక్శూరులు మాత్రమే యున్నయెడల నేదేశమును నెప్పటికిని వృద్ధికానేరదు ఏమిదోషమునను కాని మనదేశమునందు తాము సత్యమని నమ్మినదాని నాచరించెడు పురుషలక్షణమైన ధైర్యము మన మగవారిమనస్సులలో తలచూపకున్నది మన విద్యాధికులు వాగాడంబరము చూపవలసివచ్చినప్పుడు

సభలలో తమ పాండిత్యమునంతను జూపి సింహకిశోరములవలె గర్జించువారైనను కార్యాచరణ శూరత్వమును జూపవలసివచ్చినప్పుడు గృహమునందు దవ్వలవద్దను ముత్తవ్వలవద్దను నోరెత్తలేక మేకపిల్లల కన్నదమ్ములయి తమ పాండిత్యము నుపన్యాసమందిరములలోనే విడిచి మూధురాండ్ర యాజ్ఞ జవదాటని పోటుబంట్లగుచున్నారు ఇతరులకంటె తామెక్కువ తెలిసినవారమని విఱ్ఱవీఁగువారు సత్కార్యాచరణ ధైర్యమునుపూని యుపదేశములయందెట్లో యనుష్ఠానములయందు నట్లే తమ పుంస్త్వమును చూపఁగలిగినంగాని విద్యాధికులు తామును బాగుపడరు; లోకమును బాగుచేయనేరరు. తెలివికి లక్షణము తమకు తెలిసినదాని నాచరించుటకాని జ్ఞానహీనులకు భయపడి తెలియనివారివలె నటించుటగాదు. మనలో చదువుకొన్నవారు మాటలపోగులేకాని క్రియావంతులుకారనియు, వారిమాటలు కోటలు దాఁటునేకాని కాలు గడపదాఁటదనియు, మన విద్యాధికులమీఁద నిదివఱకే యన్యదేశస్థులవలన దుర్భరమైన నిందయొకటి పడియున్నది మనమీఁదపడిన యీ నిందను మాటలవలనఁగాక చేష్టలవలనఁ బాపుకొనుట కెల్లవారును కృషిచేయవలెను. న్యాయముగా మన మీఁదపడిన యీనిందను తమవర్తనమువలన నబద్ధముచేయఁగల పౌరుషములేనివారై, తామానింద కర్హులమని లోపల నెఱిఁగియు ఋజుమార్గమున దానిని పోఁగొట్టుకొనఁ జూడక కపటమార్గమవలంబించి యనేకులు తాము మున్ను మంచివికావని ఘోషించిన యాచారములే యిప్పుడు సర్వోత్కృష్టములయినవని చాటుచు, బుద్ధిపూర్వకముగా తాము వంచితులయి లోకమును వంచించుచున్నారు ఇట్టివారిలోఁ గొందఱు తమపూర్వులొక్క రాజ్యాంగవిషయములలోఁగాక తక్కిన సమస్తవిషయములయందును సర్వజ్ఞులయిన ట్లభినయించుచు, తమయిల్లు బాగుచేసికొని కుటుంబముయొక్క సుఖాభివృద్ధికయి వారిని తిన్నగా పరిపాలింపలేనివారు తాము లోకమునంతను పరిపాలింపఁ గలుగునట్లుగా మనపూర్వులెన్నఁడు నెఱుఁగని స్వాతంత్ర్యములను పొందుటకయి శ్రమలేని వాక్పటుత్వమును జూపి ప్రసిద్ధులు కాఁ జూచుచున్నారు. ఇట్లు చెప్పుటచేత రాజ్యాంగవిషయకములయిన స్వాతంత్ర్యములనిమిత్తము కృషిచేయరాదని మా యభిప్రాయమయినట్లు దీనిం * జదువువా రెంతమాత్రమును గ్రహింపఁ గూడదు సమస్తవిషయములయందును జనులు తమ స్వాతంత్ర్యముల నిమిత్తమయి నిరంతరకృషి చేయుచుండవలయుననియే మా యభిప్రాయము అయినను జనులు మతవిషయములయందును కులాచారవిషయములందును తమకుండవలసిన స్వాతంత్ర్యములను పొందుటకు తాము కృషిచేయక మూఢాచార్యులకును మూఢాచారములకును దాసులయి కడగండ్లపడుచున్నంతకాలము రాజ్యాంగవిషయకములయిన స్వాతంత్ర్య

ములు కొన్నివచ్చినను ప్రజలకు నిజమయిన సౌఖ్యము కలుగనేరదు. జనులు తామందఱును నేకేశ్వరునివలన సృజియింపఁబడినవారగుటచేత నన్యోన్య సోదరభావముకలిగి మెలఁగవలెనని తెలిసికోక మానవకోటిలో కొందఱు మఱికొందఱిని పశువులకంటెను నికృష్టులనుగాఁజూచి ద్వేషించుచున్నప్పుడు పయితరగతులవారు కొందఱు కొన్ని స్వాతంత్ర్యములను పొందినమాత్రమున జనసామాన్యమునకు క్షేమసౌఖ్యము లెట్లు కలుగును? బురదలో పొర్లివచ్చిన గేదె తమ్ము రాచుకొనిపోయినను తాము మైలపడలేదని భావించుకొనువారు తోడిమానవుఁడయిన పంచముఁడు వీధిలో చేరువనుండి పోయినంతనె మైలసోఁకినదని వానిని తిట్టుచు తాము స్నానములుచేసి పావనులమయినామనుకొనుచున్నారుగదా! పుల్లెలు తినివచ్చిన యావు విస్తరిలో కలియఁబడినను అన్నము విడిచిపెట్టనొల్లని బ్రాహ్మణులు భోజనసమయమునం దుత్తమ శూద్రుఁడు కంటఁబడినను అన్నమువిడిచి లేచిపోవుచున్నారు. తోడిమానవులయందిట్టి సౌభ్రాత్రమునుజూప నిత్యవ్రతమును పూనిన మహానుభావులు తాము రాజ్యాంగ స్వాతంత్ర్యములను పొందినప్పుడు హీనజాతులయెడ 'నాత్మవత్సర్వభూతాని' యను న్యాయము నెట్లు పాటింపఁగలుగుదురు? కాఁబట్టి మనవారు మేమే లోకములో నుత్తమోత్తములమనియు మా యాచారములే సర్వోత్కృష్టములనియు దుర్బుద్ధిను పొంది దురభిమానమునువహించి చెడిపోక మనలోని సదాచారములను కాపాడుకొనుటకును దురాచారములను త్యజించుటకును సర్వప్రయత్నములను చేయవలెను. మూర్ఖులకును స్వార్థపరులకును భయపడక సత్యగ్రహణమే పరమధర్మమని నమ్మి జనవిరుద్ధముగానున్నను ధైర్యముతో సత్యము ననుష్ఠించుటయే సత్కార్యశూరత ఈ సత్కార్యశూరతను మనవారు మతవిషయకములయిన కొన్ని దురాచారములను తొలఁగించుటలోను, బాల్యవివాహములు మాన్పుటలోను, మూఢవిశ్వాసములు పోఁగొట్టుటలోను, వితంతువివాహములను నెలకొల్పుటలోను, వివాహవ్యయములను తగ్గించుటలోను, క్రూరములైన వర్ణాచారములు రూపుమాపుటలోను, మఱికొన్ని విషయములలోను జూపవలసియున్నది నూతనాభిప్రాయముల ననుసరించి యిట్టిమార్పులను చేకొనుటకు దేశమింకను పక్వముకాలేదని కొందఱనుచున్నారు దేశములోని మనుష్యులు కృషిచేయనిపక్షమున దేశమెప్పుడును పక్వముకానేకాదు బుద్ధిమంతులయినవారును తెలిసినవారును తామనుసరించి యితరులకు మార్గమును జూపినఁగాని మూఢులెప్పుడును తమంతటమంచిదారినిపట్టరు ఇతరులు త్రోవచూపినడపవలసినవారు విద్యాధికులుగాని మూఢులుకారు. విద్యాధికులు మూఢులకు దారిచూప సాహసింపక తామే మూఢుల దారిని నడుచుచున్నంతకాలము దేశముయొక్క దౌర్భాగ్యము వదలదు. కష్టముల

కోర్చి విద్యాధికులు తాము మంచిదారినినడిచి తమమార్గమున మూఢులను నడిపింప పాటుపడఁగలుగుటకయి మొట్టమొదట తమకట్టికృత్యము ధర్మమని వారికి దృఢనిశ్చయము కలుగవలెను ఇట్టి దృఢనిశ్చయమును కలిగించుటకు మతముతో సమానమైన యనుబంధము మఱియొకటిలేదు సమస్త సత్కార్యములకును మతమే మూలము మతమే దుస్స్థితిలోనున్నప్పుడు దానినుండి యే మంచికార్యములును బైలుదేఱవు. కాఁబట్టి దేశాభిమానలేశముగల ప్రతిమానవుఁడును మతమును పరిశుద్ధపఱుచుటకై ప్రప్రథమమున కృషిచేయవలెను మనదేశమునందు సంస్కారము నపేక్షించియున్న మతాచార కులాచారాదుల విషయమై ముందుపత్రికలయందు వివరముగా వ్రాయుచుందుము.

చింతామణి బహుమానములు.

ఈ పత్రికయందుఁ బ్రచురింపనారంభింపఁబడిన "యహల్యాబాయి" యను పుస్తకమునకు మొదటి బహుమానమును, "దురాశాదుఃఖమునకు" అను పుస్తకమునకు రెండవ బహుమానమును, ఇచ్చుటకు నిర్ణయింపఁబడినది. ఈ బహుమానములనుగూర్చి ముందు పత్రికయందుఁ గొంతవ్రాయఁబడును

విజ్ఞాపనము.

మా చింతామణిపత్రిక ముద్రింపఁబడుచున్న యచ్చుకూటములో నక్షరములు గూర్చువారు జ్వరబాధచేత పనిచేయుటకు శక్తులుకానందునను, పనినేర్చినవారితరులిక్కడ దొరకనందునను, పత్రిక నాలస్యముగాఁ బ్రచురించుటయేకాక కొంత గ్రంథముసుగూడ తగ్గించవలసివచ్చినది ముందుపత్రికలయందీ లోపమును గూడఁదీసి, అప్పుడప్పుడు పుటలసంఖ్య హెచ్చుచేయుచు సంవత్సరాంతములోపల తప్పక గ్రంథపూర్తి చేసెదము అనివార్యమయిన యీ యాలస్యమునకు చందాదారులు మమ్ము మన్నింతురని వినయముతో వేఁడుచున్నాము
